

УНИВЕРЗИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ ПОДГОРИЦА

НЕМАЊА ПОПОВИЋ

МЕЂУСОБНА УСЛОВЉЕНОСТ
ПРИВРЕДНОГ РАСТА И РАСПОДЈЕЛЕ
ДРУШТВЕНОГ ДОХОТКА

Докторска дисертација

Подгорица, 2024.

UNIVERSITY OF MONTENEGRO
FACULTY OF ECONOMICS PODGORICA

Nemanja Popovic

INTERDEPENDENCE OF ECONOMIC GROWTH AND INCOME DISTRIBUTION

PhD thesis

Podgorica, 2024.

ПОДАЦИ О ДОКТОРАНДУ

Име и презиме: Немања Поповић

Датум рођења: 16.07.1998.

Назив завршеног студијског програма и година завршетка: Економски факултет Подгорица, мастер студије – смјер Макроекономија, модул: Квантитативна економија, 2022.

УДК, ОЦЈЕНА И ОДБРАНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Датум сједнице Сената Универзитета на којој је прихваћена теза:

Ментор:

Проф. др Миливоје Радовић, редовни професор, Универзитет Црне Горе, Економски факултет

Комисија за оцјену подобности тезе и кандидата:

Проф. др Љубинко Дедовић, редовни професор, Универзитет Црне Горе, Економски факултет

Проф. др Саша Ранђеловић, редовни професор, Универзитет у Београду, Економски факултет

Проф. др Миливоје Радовић, редовни професор, Универзитет Црне Горе, Економски факултет

Комисија за оцјену докторске дисертације:

Проф. др Љубинко Дедовић, редовни професор, Универзитет Црне Горе, Економски факултет

Проф. др Саша Ранђеловић, редовни професор, Универзитет у Београду, Економски факултет

Проф. др Миливоје Радовић, редовни професор, Универзитет Црне Горе, Економски факултет

Комисија за одбрану докторске дисертације:

Проф. др Љубинко Дедовић, редовни професор, Универзитет Црне Горе, Економски факултет

Проф. др Саша Ранђеловић, редовни професор, Универзитет у Београду, Економски факултет

Проф. др Миливоје Радовић, редовни професор, Универзитет Црне Горе, Економски факултет

Датум одбране:

Датум промоције:

УДК број:

„Обавезни смо и у најтежој ситуацији да поступамо као људи и нема тог интереса, ни националног ни појединачног, који би нам могао бити изговор да будемо нељуди“

„Биће нам боље, када ми будемо бољи“

Патријарх српски господин Павле (1914-2009)

Резиме

У овом истраживању испитиван је међусобни утицај привредног раста и распоdjеле друштвеног дохотка кроз панел VAR, ARDL и BECM моделе. Након теоријског осврта и опсежног приказа стилизованих чињеница по питању економске неједнакости и привредног раста, конструисани су економетријски модели и спроведено је емпиријско истраживање. Најприје, кроз стилизоване чињенице тестирана су три истраживачка питања постављена у раду. Истраживање у том дијелу је показало да је у годинама од 1990. до 2022. дошло до повећања неједнакости унутар држава, док се неједнакост међу њима смањила, што говори о утицају глобализације на економску неједнакост. Такође, показало се и да се повећање економске неједнакости може повезати са разликама у распоdjели дохотка од рада и дохотка од капитала, из разлога што је повраћај на капитал био значајно већи него раст реалних зарада у анализираном периоду. Подаци су показали и да је слабљење средње класе у већини развијених земаља и земаља у развоју, повезано са опадањем нивоа синдикалне организованости у њима. Економетријски дио истраживања је спроведен на панел узорку од 26 земаља, Балкана, Источне Европе и Азије, за период од 1995. до 2022. године и у том дијелу су тестиране три хипотезе. Резултати су показали да у земљама са равномјернијом распоdjелом дохотка нису забиљежене стабилније стопе раста током времена, што је тестирано помоћу динамичких модела и Чоу теста преломне тачке. Тестови су показали и да се у државама гдје је неједнакост већа није десио шок, док у државама гдје је неједнакост мања јесте. Ово се објашњава кроз саме карактеристике држава које чине један, односно други узорак, гдје је главна тачка раздвајања јака индустрија (реални сектор) и изражена домаћа тражња. Истраживање је показало и да равномјернија распоdjела дохотка доводи до интезивнијег привредног развоја. У овом дијелу анализе, коришћени су индикатори ХДИ индекс и Гини коефицијент, и показало се да у оба подузорка постоји негативна корелација и статистички значајан однос, што ће рећи да смањење неједнакости узрокује повећање животног стандарда у држави и обратно. Трећа хипотеза се односила на тржиште рада у Црној Гори и однос незапослености и економске неједнакости. Анализом узорка, кроз VAR моделе, од 2007. до 2021. године утврђено је да постоји статистички значајан

однос и позитивна веза између Гини коефицијента и стопе незапослености и дугорочне стопе незапослености. Добијени резултати су од изузетног значаја за креаторе економских политика, али и врло вриједна полазна тачка у даљим истраживањима.

Кључне ријечи: Економска неједнакост, привредни раст и развој, распоdjела, зараде, друштвени доходак, панел подаци.

Научна област: Макроекономија

Ужа научна област: Квантитативна економија, јавна економија

Abstract

In this research, the mutual influence of economic growth and income inequality was examined through panel VAR, ARDL and VECM models. After a theoretical review and an extensive presentation of stylized facts regarding economic inequality and economic growth, econometric models were constructed and empirical research was conducted. First, three research questions posed in the paper were tested through stylized facts. The research in that part showed that in the years from 1990 to 2022, there was an increase in inequality within countries, while inequality between them decreased, which speaks of the impact of globalization on economic inequality. It has also been shown that the increase in economic inequality can be linked to differences in the distribution of income from work and income from capital, for the reason that the return on capital was significantly higher than the growth of real wages in the analyzed period. The data also showed that the weakening of the middle class in most developed and developing countries is connected with the decline in the level of trade union organization in them. The econometric part of the research was conducted on a panel sample of 26 countries, the Balkans, Eastern Europe and Asia, for the period from 1995 to 2022, and three hypotheses were tested in that part. The results showed that countries with a more even distribution of income did not record more stable growth rates over time, which was tested using dynamic models and the Chow breakpoint test. The tests also showed that the shock did not occur in countries where inequality is higher, while it did in countries where inequality is lower. This is explained through the very characteristics of the countries that make up one or the other sample, where the main point of separation is a strong industry (real sector) and strong domestic demand. The research also showed that a more even distribution of income leads to more intensive economic development. In this part of the analysis, the indicators HDI index and Gini coefficient were used, and it was shown that in both subsamples there is a negative correlation and a statistically significant relationship, which means that the reduction of inequality causes an increase in the standard of living in the country and vice versa. The third hypothesis related to the labor market in Montenegro and the relationship between unemployment and economic inequality. By analyzing the sample, through VAR models, from 2007 to 2021, it was determined that there is a statistically significant relationship and a positive relationship between the Gini coefficient and the unemployment rate and the long-term

unemployment rate. The obtained results are of exceptional importance for the creators of economic policies, but also a very valuable starting point for further research.

Keywords: Economic inequality, economic growth and development, distribution, earnings, national income, panel data.

Scientific field: Macroeconomics

Narrow scientific field: Quantitative economics, public economics

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1 Учешће најсиромашнијих 50% у укупном дохотку	77
Табела 2 Корелациона матрица	86
Табела 3 Мјерење перформанси земаља у узорку за период од 2006. до 2022.....	99
Табела 4 Преглед социјалних и пореских политика у изабраним државама.....	101
Табела 5 Просјечна разлика између Гини коеф. прије пореза и Гини коеф. после пореза за период од 2006. до 2022. године.....	105
Табела 6 Макроекономски оквир истраживања.....	112
Табела 7 Дескриптивна статистика за серије Гини коеф. и БДП по становнику	122
Табела 8 Тест стационарности и коинтеграције за Гини коефицијент и БДП по становнику на цјелокупном узорку	124
Табела 9 Критеријуми за избор оптималног лага Панел ВЕЦМ модела	124
Табела 10 Panel ВЕЦМ модел Гини коефицијента и БДП-а по становнику за цјелокупни узорак.....	125
Табела 11 Статистичка значајност коефицијената	125
Табела 12 Валдов тест сигнификантности утицаја коефицијената	126
Табела 13 Панел ВЕЦМ модел БДП-а по становнику и Гини коефицијента за цјелокупни узорак.....	127
Табела 14 Статистичка значајност коефицијената	127
Табела 15 Валдов тест сигнификантности утицаја коефицијената	128
Табела 16 Дескриптивна статистика за први и други подузорак	131
Табела 17 Тест стационарности и коинтеграције у оба подузорака	134
Табела 18 Резултати панел ВЕЦМ модела за оба подузорака	135
Табела 19 Дескриптивна статистика за индикаторе економске неједнакости и привредног развоја.....	141
Табела 20 Тест стационарности и корелације	143
Табела 21 АРДЛ (1,1) модел за подузорак 1	144
Табела 22 АРДЛ (2,1) модел за подузорак 2	145
Табела 23 Вриједности дескриптивне статистике за приказане временске серије	150
Табела 24 Модели ауторегресије првог реда за анализиране временске серије..	151

Табела 25 Breusch-Godfrey ЛМ тест серијске корелације.....	152
Табела 26 Харвијев тест хетероскедастичности	153
Табела 27 Тест стационарности анализираних серија	154
Табела 28 ВАР модел стопе незапослености (UR) и Гини коефицијента.....	155
Табела 29 Запис у облику више једначина.....	155
Табела 30 Грејнцеров тест каузалности	156
Табела 31 Декомпозиција варијансе серије Log Гини у ВАР моделу Гини и стопа незапослености.....	157
Табела 32 ВАР модел Гини коефицијента и ДСН (LTUR).....	159
Табела 33 Запис у облику више једначина.....	160
Табела 34 Грејнцеров тест каузалности Гини коеф. и ДСН.....	161
Табела 35 Декомпозиција варијансе серије Log Гини у ВАР моделу Гини коефицијент и дугорочна стопа незапослености	162

СПИСАК ГРАФИКОНА

Графикон 1 Ирин и Џенет приступ дистрибуције прихода (дохотка).....	41
Графикон 2 Пендова парада.....	42
Графикон 3 Промјена у реалном дохотку од 1988. до 2008. – Слонова крива	43
Графикон 4 Лоренцова крива.....	45
Графикон 5 Кузњецова крива	55
Графикон 6 Кузњецови таласи.....	67
Графикон 7 Кретање удјела 50%, 1% и 10% становништва у укупном дохотку – свјетски ниво, период 1980-2022.....	73
Графикон 8 Глобална неједнакост прихода (дохотка) и богатства у 2021. години	74
Графикон 9 Кретање Гини коефицијента по кључним свјетским регионима од 1995. до 2021. године	76
Графикон 10 Глобална неједнакост прихода: између земаља вс. унутар земаља (однос Т10/Д50), 1820-2020	79
Графикон 11 Учешће 40% становништва са средњим дохотком у укупном дохотку у различитим свјетским регионима за период од 1980. до 2022. године	81
Графикон 12 Просјечна стопа повраћаја на капитал на нивоу свих привредних грана и раст реалне зараде у Европи.....	82
Графикон 13 Просјечна стопа повраћаја на капитал и раст реалне зараде у Јапану	83
Графикон 14 Стопа синдикалне густине у дијелу узорка држава Европе и Азије	85
Графикон 15 Стопа раста реалне зараде у Кини	87
Графикон 16 Графикон ХУ за индикаторе ХАЛЕ и Гини коеф. у 2019. години...	91
Графикон 17 Графикон ХУ за индикаторе удео јавне потрошње на образовање као удео у БДП-у и Гини коефицијент у 2019. години.....	92
Графикон 18 Графикон ХУ за Гини коеф. и БДП по становнику у ПКМ за 2022.93	
Графикон 19 Процент становништва који живи испод границе сирмаштва	94
Графикон 20 Проценат становништва у 2012. и 2019. години испод границе сиромаштва од 6,85\$ у 2017. ПКМ.....	96

Графикон 21 Импулсни одзив Гини коефицијента на импулсе у серији БДП по становнику.....	128
Графикон 22 Импулсни одзив БДП-а по становнику на импулсе у серији Гини коефицијент.....	129
Графикон 23 Стопа незапослености и дугорочна стопа незапослености у ЦГ...	148
Графикон 24 Гини коефицијент у Црној Гори за период 2006-2021.....	149
Графикон 25 Одговор Лог Гини на шок у Лог СН.....	157
Графикон 26 Одговор Лог Гини на шок у Лог ДСН	161

СПИСАК ШЕМА

Шема 1 Истраживачки модел	25
--	----

СПИСАК ФОРМУЛА

(1) Формула за Гини коефицијент	47
(2) Формула за Теилов индекс	48
(3) Формула за Хуверов индекс.....	48
(4) Формула за Солоувљев модел.....	56
(5) Формула за капитал по раднику	56
(6) Формула ВАР система са двије варијабле другог реда.....	115
(7) Биваријантна спецификацији ВЕЦМ модела	116
(8) Формула за АРДЛ модел.....	117
(9) Формула за Чоу тест.....	133

СПИСАК КОРИШЋЕНИХ СКРАЋЕНИЦА

Скраћеница	Пуни назив
<i>AP</i>	Ауторегресиони
<i>APДЛ (енг. ARDL)</i>	Ауторегресиони модел дистрибуираних доцњи (лагова)
<i>БДП</i>	Бруто домаћи производ
<i>БНП</i>	Бруто национални производ
<i>ВАР (енг. VAR)</i>	Векторски ауторегресиони модели
<i>ВЕЦМ (енг. VECM)</i>	Векторски модел са корекцијом грешке
<i>DALYs</i>	Број година живота прилагођених инвалидности
<i>ДНР (енг. DINA)</i>	Дистрибутивни национални рачуни
<i>ЕБРД</i>	Европска банка за обнову и развој
<i>ЕРД</i>	Еквивалентни расположиви доходак
<i>ЕУ</i>	Европска унија
<i>ЕУРОСТАТ</i>	Управа за статистику Европске уније
<i>ЗЗЗЦГ</i>	Завод за запошљавање Црне Горе
<i>ИЕ</i>	Источна Европа
<i>ИП</i>	Истраживачко питање
<i>КЛРМ</i>	Класични линеарни регресиони модел

<i>КОЕФ.</i>	Коефицијент
<i>ЛЕ</i>	Дужина трајања живота
<i>МОНСТАТ</i>	Управа за статистику Црне Горе
<i>МОП (енг. ILO)</i>	Међународна организација рада
<i>НД</i>	Национални доходак
<i>ОЕЦД (енг. OECD)</i>	Организација за економску сарадњу и развој
<i>ПКМ (енг. PPP)</i>	Паритет куповне моћи
<i>РОЕ</i>	Повраћај на капитал
<i>СБ (енг. WB)</i>	Свјетска банка
<i>СБПН (енг. WID)</i>	Свјетска база података о неједнакости
<i>СВРЦ (енг. SWRCs)</i>	Конгрес представника радника и особља
<i>СДН (енг. LTUR)</i>	Стопа дугорочне незапослености
<i>УПЦГ</i>	Унија послодаваца Црне Горе
<i>СН (енг. UR)</i>	Стопа незапослености
<i>ССР (енг. SSR)</i>	Збир квадрата резидуала
<i>ХАЛЕ (енг. HALE)</i>	Године живота проведене у здрављу
<i>ХПАЕС (енг. HPAES)</i>	Брзорастуће азијске економије (источноазијски тигрови/чуда)

Садржај

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	17
1.1. Мотивација и главни циљеви истраживања	18
1.2. Структура истраживања	21
1.2.1. Хипотезе и истраживачка питања.....	23
1.3. Преглед досадашњих истраживања	26
1.4. Научни допринос	31
2. ТЕОРИЈСКА ДЕБАТА И ТОК ЕКОНОМСКЕ МИСЛИ О ОДНОСУ ПРИВРЕДНОГ РАСТА И ЕКОНОМСКЕ НЕЈЕДНАКОСТИ.....	32
2.1. Мјерење економског напретка	33
2.2. Анализа проблематике расподеле друштвеног дохотка.....	35
2.2.1. Мјерење неједнакости	40
2.2.2. Индикатори економске неједнакости.....	45
2.2.3. Доњи крај доходовног штапа – мјерење сиромаштва	50
2.3. Историја прерасподјеле друштвеног дохотка.....	51
2.3.1. Развој економске мисли по питању прерасподјеле дохотка	52
2.3.2. Филозофије прерасподјеле дохотка	57
2.3.3. Капитализам и његови продукти.....	61
2.4. Савремени погледи на однос прерасподјеле дохотка (богатства) и економског раста.....	63
2.5. Здравље и економска неједнакост	68
3. СТИЛИЗОВАНЕ ЧИЊЕНИЦЕ О ЕКОНОМСКОЈ НЕЈЕДНАКОСТИ И ПРИВРЕДНОМ РАЗВОЈУ	71
3.1. Глобална расподела дохотка	73
3.2. Унутрашња неједнакост на супрот неједнакости међу државама	77
3.2.1. Зараде и капитална добит – двије стране истог новчића или ипак не80	

3.2.2. Кинески економски модел.....	88
3.3. Поређење Гини коефицијента и осталих индикатора	91
3.4. Сиромаштво развијених и мање развијених земаља	93
3.5. Економска политика и питање економске неједнакости.....	97
4. ЕМПИРИЈСКА АНАЛИЗА НА ПРИМЈЕРУ ОДАБРАНИХ ЗЕМАЉА ЕВРОПЕ И АЗИЈЕ	109
4.1. Макроекономски оквир истраживања.....	111
4.2. Методологија	113
4.3. Методолошко утемељење.....	119
4.4. Дефинисање економетријског модела истраживања по питању привредног раста и економске неједнакости	120
4.4.1. Однос једнакости у расподели дохотка и стабилности привредног раста.....	130
4.4.2. Дефинисање економетријског оквира истраживања	132
4.5. Испитивање односа између индикатора економске једнакости и друштвеног развоја	140
4.5.1. Дефинисање економетријског модела истраживања	142
4.6. Посебан осврт на ситуацију у Црној Гори – анализа међусобне условљености економске неједнакости и тржишта рада.....	146
4.6.1. Опис коришћених серија	148
4.6.2. Дефинисање економетријског модела истраживања	149
4.6.2.1. ВАР моделирање.....	154
4.6.2.2. Дискусија резултата.....	162
5. ЗАКЉУЧАК	165
БИБЛИОГРАФИЈА.....	174
ПРИЛОЗИ.....	184
БИОГРАФИЈА	192

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Одговор на питање да ли је човјек економско биће које кроз живот тежи превасходно материјалној, економској користи, на најбољи начин се илуструје кроз појам економске једнакости. Врло оштра дебата, и опречни ставови одмах упућују на то да одговор не може бити универзалан и јединствен, већ да ће зависити од онога шта представља вриједност за сваког човјека, породицу, друштво. Из тог разлога је образовање, и то образовање, које ће подразумијевати како научно тако и људско усавршавање, темељ здравог човјека.

Питање расподеле дохотка је предмет интересовања економиста, филозофа и политичара још од античких времена, и како су се мијењали облици владавине тако су се мијењали и погледи на расподелу дохотка, док је питање економске неједнакости увијек било актуелно и у центру пажње. Последњи трендови по питању економске неједнакости указују на пораст неједнакости широм свијета, што доводи у питање Кузњегову хипотезу о смањењу неједнакости на већем степену привредног развоја и расту дохотка по становнику. Из тог разлога, почетком 21. вијека питање економске неједнакости постало је посебно интересантно разним истраживачима, који су проблему неједнакости доходака приступили на различите начине. Постављена су бројна питања, од којих су најчешћа, шта и колико знамо о дугорочној расподјели богатства и дохотка, и да ли динамика акумулације приватног капитала неизбежно води до концентрације богатства у рукама неколицине, у чијим рукама ће се неизбежно концентрисати и моћ, што је предвиђао Карл Маркс, и што је у потпуној супротности са Кузњеговим претпоставкама. У овом раду ће се управо ставити акценат на проблематику повезану са економском неједнакости и друштвено-економским развојем једног друштва.

Економска неједнакост није непожељна до одређене границе, из разлога што подстиче економски напредак и раст друштвеног благостања кроз подстицај људима да раде, инвестирају, штеде, стварају, унапређују своје вјештине, образују се и слично. Претјерана економска једнакост није пожељна и штети економији из разлога што негативно утиче на људе. Уз обесхрабљивање појединаца, она спутава и економски раст и развој. С друге стране, када економска неједнакост пређе

„подстицајну границу“ она успорава економски раст, јер смањује снагу радничке, средње (потрошачке) класе, и дјелује негативно на агрегатну тражњу, а услед ниже тражње, успорава се производња, па самим тим и продуктивност и иновативност, успоравајући цјелокупан привредни раст.

Према томе, веома је значајна природа односа између ефикасности и једнакости, привредног раста и економске једнакости, продуктивности и расподеле дохотка. Другим ријечима, врло је важно питање да ли друштва на већем степену развоја карактерише нижа неједнакост, односно да ли је већа неједнакост баријера економском расту. Расправа о овим питањима дуго траје, а економисти нису ни близу консензуса, иако се проблематика односа између економске неједнакости и привредног раста развијала од античких времена до савремених цивилизација.

Несумњиво је да је економска неједнакост карактеристика свих друштвено-политичких система током цјелокупне људске историје, и да се може окарактерисати као „нужно зло“. Ипак, потребно је разграничити мотивациону димензију такве стварности, која се огледа у подстицању појединаца и друштава да буду бољи, како би имали више, и деградирајућу димензију, гдје постоје баријере које просјечном становнику не дозвољавају да обезбиједи доходак који ће му пружити пристојан живот, а друштвима бржи развој.

Проблематика економске неједнакости, која повезује не само раст, већ се бави и политичким и социолошким питањима развоја, можда на најбољи начин описује економију као науку и приближава је идеалима ранијих економиста, из времена Адама Смита, који су је посматрали као *политичку економију*. Овај израз упућује на оно што једна економска анализа треба да садржи економску, политичку и моралну димензију, те да на систематичан начин проучава улогу државе у друштву и поставља принципе, увијек жељеног али недостижног, идеалног система.

1.1. Мотивација и главни циљеви истраживања

Упркос томе што је питање економске неједнакости актуелна тема, која је добила додатно на значају након опсежних истраживања Пикетија и Милановића, велики дио остаје неистражен, нарочито у погледу односа привредног развоја и расподеле дохотка у региону Балкана, што представља додатну мотивацију за истраживање.

Посебан мотив за истраживање представљала је планирана емпиријска анализа, односно квантификација међусобног односа привредног раста и економске неједнакости. За овакву врсту анализе поред економске, врло је важно обухватити и социјалну, али и политичку перспективу, чинећи тиме њене закључке значајнијим, а саму анализу комплекснијом. Такву анализу омогућавају свеобухватније и шире статистичке базе које пружају могућност за нове погледе на однос расподеле друштвеног прихода и привредног раста.

Основни циљ истраживања јесте квантификација односа између привредног раста и расподеле друштвеног дохотка, уз помоћ различитих економетријских техника. Заправо, овим се жели показати какав је њихов међуоднос и да ли постоје одређене правилности у тим односима, које се могу генерализовати. Из тог разлога, предмет истраживања представљају три групе земаља, што ће створити основу за свеобухватну анализу и извлачење вриједних закључака. Од посебног значаја је анализа балканских земаља, као и поређење са земљама на сличном нивоу развоја у Источној Европи и Азији, што представља пионирски рад у овој области.

Даље, циљ истраживања се огледа и у стварању статистичке основе за анализу најважнијих детерминанти из области економије неједнакости, обезбјеђујући на тај начин значајне инпуте будућим истраживачима.

Ово истраживање резултираће релевантним закључцима за креаторе економске политике, као и препорукама за правовремено дјеловање у циљу унапређења положаја просјечног становника у различитим свјетским регионима. Такође, резултати ће омогућити и преглед упоредне праксе политика и мјера по питању проблема економске неједнакости, што представља, уз квантификацију односа између раста и неједнакости, одличну полазну основу за реформу социјалне политике, у циљу смањења неједнакости. У случају Црне Горе, анализа је проширена и на тржиште рада, како би дате препоруке ушле у срж структурних проблема црногорске економије, а све у циљу стабилизације економије и њеног одрживог развоја.

Ову дисертацију дефинише и одређени број подциљева, као што су:

- Систематизација теоријско-хипотетичке основе досадашњих истраживања на тему међусобног односа привредног раста и расподеле друштвеног дохотка;
- Теоријски приказ концепта економске неједнакости, уз наглашавање утицаја на привредни развој државе и уз детаљан приказ развоја економске мисли о питању праведније расподеле дохотка;
- Испитивање утицаја повећане/смањене економске неједнакости на индикаторе привредног раста и развоја, на примјеру држава Балкана, Источне Европе и изабраних земаља Азије;
- Испитивање разлика у погледу економске неједнакости у анализираним земљама, уз испитивање неједнакости на глобалном нивоу;
- Утврђивање индикатора економске неједнакости који су најефикаснији за анализу утицаја на раст изабраних земаља;
- Испитивање да ли се Кузњецовом кривом може описати однос између економског раста и расподеле друштвеног дохотка;
- Анализирање проблема на тржишту рада у Црној Гори и њихово повезивање са проблемом неједнакости зарада;
- Испитивање утицаја економске неједнакости на индикаторе здравља у анализираним земљама;
- Критички осврт на политике које се односе на прерасподјелу друштвеног дохотка и смањење економске неједнакости, и сагледавање могућности за успостављање ефикаснијих механизма;
- Формулисање валидних и смислених економских закључака, као и препорука за доносиоце одлука, које ће омогућити равномјернији економски развој свих становника и смањење проблема повезаних са неравномјерном расподелом дохотка, и на тај начин убрзати привредни раст и развој.

1.2. Структура истраживања

Израда докторске дисертације биће спроведена кроз двије фазе које подразумевају теоријски и емпиријски приступ овој проблематици:

- У првој фази истраживања, која је теоријског карактера са елементима емпирије, биће прикупљена релевантна научна литература на основу које ће се примјеном дескриптивне методе и методе анализе и синтезе, објаснити појам економске неједнакости и ефекти исте на привредни раст и развој. Примјеном историјске методе и кроз анализу различитих свјетских база података о економској неједнакости сагледаће се еволуција економске неједнакости у свијету, као и погледи на економску неједнакост од стране разних економиста и научника током историје, тако да ће бити приказан кратак развој економске мисли о неједнакости доходака, уз представљање кретања економске неједнакости кроз историју. Даља анализа подразумева компарацију имплементираних политика које се тичу економске неједнакости у државама различитог степена развијености, а које успјешно или мање успјешно решавају проблем економске неједнакости. Први дио истраживања чине два поглавља, теоријска дебата и ток економске мисли о односу привредног раста и економске неједнакости, као и стилизоване чињенице о економској неједнакости и привредном развоју. У оквиру стилизованих чињеница проблематизована су истраживачка питања и дат је осврт на политике по питању економске неједнакости.
- Друга фаза истраживања има чист емпиријски карактер и подразумева прикупљање секундарних података који ће бити коришћени за формирање економетријских модела, у циљу испитивања везе између економске неједнакости и привредног раста у изабраним земљама. Емпиријска анализа биће спроведена у оквиру статистичке и економетријске панел анализе. Примјеном економетријских тестова за провјеру стационарности анализираних панел података, биће утврђено која ће врста панел регресионе анализе бити примијењена: *Panel Vector*

Autoregressive Model (BAP – енг. VAR) (*Fixed effect* или *Random effect* модел), односно *Panel Vector Error Correction Model* (ВЕЦМ – енг. VECM) или *Panel Autoregressive distributed lag* (АРДЛ – енг. ARDL) модел.

У анализи ће бити коришћени панел подаци на узорку од 26 земаља и то за:

- 10 земаља Балкана - Албанију, Босну и Херцеговину, Бугарску, Грчку, Сјеверну Македонију, Румунију, Словенију, Србију, Хрватску и Црну Гору;
- за 6 земаља Источне Европе: Бјелорусију, Естонију, Летонију, Литванију, Молдавију и Русију;
- 8 брзо растућих азијских економија, названих источноазијска чуда (ХПАЕС – енг. *The East Asian miracle*, HPAES): Индонезију, Јапан, Малезију, Републику Кореју, Сингапур, Тајван, Тајланд, Хонг Конг.
- Кину и Индију, због брзог и специфичног развоја у анализираном периоду од 1995. до 2022. године.

Од 26 анализираних економија, 13 припада групи вишег средњег дохотка, а 12 групи високог дохотка, тако да је узорак и у том погледу уравнотежен. Изузетак је Индија која припада нижем средњем дохотку.

Анализирани период се односи на временски период од 1995. до 2022. године, при чему ће бити коришћени годишњи подаци. У неким сегментима анализе период може бити коригован на краћи период, због (не)доступности података. Одабрани период је одређен доступношћу, упоредивошћу и квалитетом података.

Поред панел анализе, биће спроведена и VAR анализа међусобног утицаја индикатора тржишта рада и економске неједнакости на примјеру Црне Горе, за период од 2007. до 2021. Подаци су годишњи и добијени су из националне базе података Монстат-а, односно Управе за статистику Црне Горе, док објективно ограничење представљају релативно кратке временске серије.

Значајан дио истраживања чини и преглед стилизованих чињеница по питању економске неједнакости и привредног раста, како би се на најбољи начин објаснила и показала неједнакост дохотка у земљама и међу њима, и њене импликације на

свеобухватан друштвени развој. У том дијелу је дат осврт и на политичку димензију која прати питање економске неједнакости и која је кључна за њено смањивање.

Главну документациону основу овог истраживања чине уџбеници, књиге и научни радови из области макроекономије, економске неједнакости, јавне економије, економске политике, економије здравља и економске историје. Поред научних чланака који се баве питањима и проблемима повезаним са неједнакостима зарада и економским развојем, анализиране су и докторске дисертације из предметне области. Радови и истраживања су објављени у релевантним стручним часописима као што су: *Cambridge Journal of Economics*, *American Economic Review*, *The Economic Journal*, *National Bureau of Economic Research*, *Review of Income and Wealth*, *The Econometrics Journal*, *The Economic Journal*, *Economic Policy*...

1.2.1. Хипотезе и истраживачка питања

Имајући у виду постављене циљеве истраживања, формулисане су следеће хипотезе, уз одговарајуће помоћне хипотезе и истраживачка питања:

X₁. Земље са равномјернијом расподелом дохотка у привреди имају стабилније стопе привредног раста током времена.

X_{1.1}. У економијама у којима је неједнакост доходака мања, шокови настали током економских криза су имали блажи ефекат и били су краткотрајнији.

X_{1.2}. Кузњецовом кривом се може објаснити однос између економске неједнакости и стопе привредног раста у анализираним економијама у посматраном периоду.

X₂. Равномјернија расподела дохотка доводи до интензивнијег привредног развоја у посматраним економијама.

X_{2.1}. Постоји негативна корелација и статистички значајан однос између индикатора једнакости у расподели дохотка и индикатора привредног развоја.

X_{2.2}. Индикатори економије здравља и општег благостања имају веће вриједности у државама које имају равномјернију расподелу дохотка, и између посматраних индикатора се може утврдити статистички значајан однос.

X₃. Структурни проблеми на тржишту рада у Црној Гори доводе до повећања неједнакости зарада.

X_{3.1}. Утицај индикатора тржишта рада на економску једнакост у Црној Гори је статистички значајан.

X_{3.2}. Међусобни однос индикатора економске једнакости и детерминанти тржишта рада карактерише позитивна корелација.

Код формулисања прве хипотезе значајну теоријску потпору пружа истраживање Пикетија (2015), гдје су по први пут, на такав начин, креиране и анализиране серије података које се тичу економске неједнакости, које су обухватале податке од почетка 20. вијека, тј. серије података које су се односиле на више значајних економских осцилација и криза. У том правцу настављају Бланшет и остали (2021), анализирајући глобалне промјене у дугорочним временским серијама економске неједнакости и привредног раста, уз посебан акценат на кретања унутар економије, испитујући начела која је Кузњец изнио још средином двадесетог вијека.

Основа за формулисање друге и треће хипотезе се може наћи код Милановића (2021), који је у свом истраживању систематизовао дотадашње налазе и повезао економску неједнакост у друштву са различитим категоријама и индикаторима развоја једне државе, као што су индикатори тржишта рада, социјалног развоја и економије здравља, анализирајући на тај начин квалитет и успјешност одрживог развоја једне економије.

Истраживање Милановића (2016) даје непроцењиву вриједност у анализи глобалних кретања економске неједнакости, пружајући тиме темељ за даље анализе и објашњење феномена који су се појавили у 21. вијеку, када се очекивало смањење неједнакости услед глобализације и раста глобалне трговине, а у ствари се догодило њено повећање. Поред поменутог истраживања Милановића, теоријско утемељење

истраживачких питања која су наведена у наставку, нашло се и у анализи Боровића и Ребића (2022), који су приступили аспекту неједнакости на нешто другачији начин, стављајући улогу државе и усвојених политика у центар пажње, што се може наћи и у истраживању Алмеиде (2019), који додатно проширује анализу, укључивањем дохотка од капитала и приказом његове расподеле.

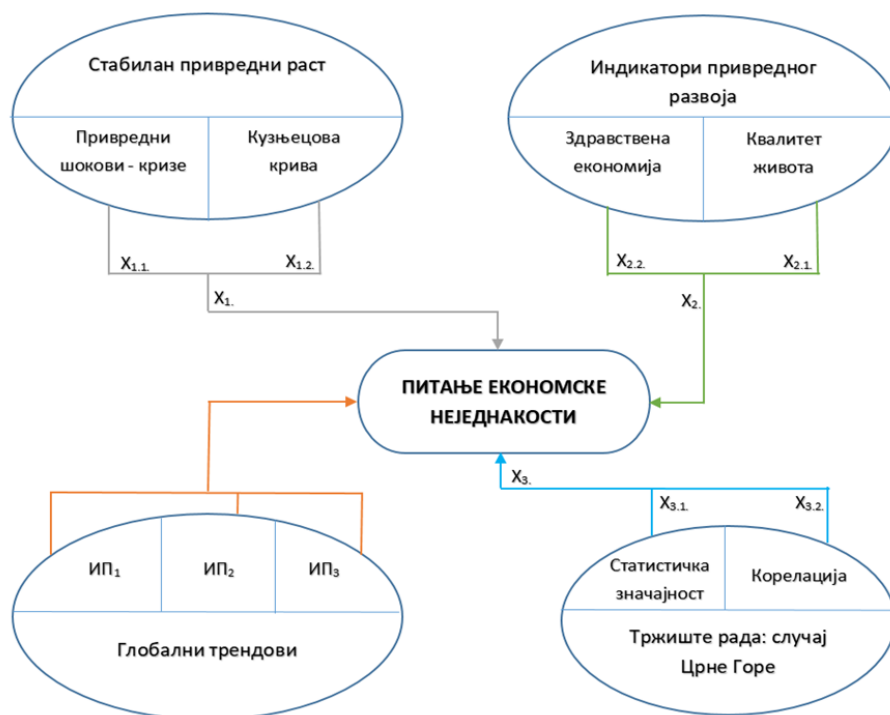
ИП₁. Да ли је глобализација допринијела повећању неједнакости унутар држава, иако је смањила неједнакост међу државама?

ИП₂. Да ли се повећање економске неједнакости од краја 20. вијека може повезати са разликама у расподјели дохотка од рада и дохотка од капитала?

ИП₃. У каквој је корелацији слабљење средње класе, односно повећање неједнакости зарада, са слабљењем нивоа синдикалне организованости у земљама?

У складу са постављеним истраживачким питањима и хипотезама, креиран је и истраживачки модел, који је утемељен у теорији и постављеним циљевима, представљен шемом 1.

Шема 1 Истраживачки модел

На основу истраживачког модела, може се видјети да постављене хипотезе и истраживачка питања чине једну хомогену цјелину, која ће олакшати анализу и остваривање циљева.

За операционализацију истраживачког модела и тестирање хипотеза и истраживачких питања користиће се релевантни званични секундарни подаци добијени из националних, свјетских база и публикација, Управе за статистику Црне Горе – Монстат, Управе за статистику Европске уније - Еуростата, Свјетске банке (СБ), Свјетске здравствене организације (СЗО), Развојног програма Уједињених нација (УНДП), Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) и из Свјетске базе података о неједнакости (СБПН).

Истраживачки приступ у дисертацији се може окарактерисати као експланаторни и дедуктивни. Приступ је експланаторни јер има за циљ да објасни међусобно дјеловање индикатора економске неједнакости и привредног раста у балканским, али и земљама Источне Европе и Азије. Формулисане хипотезе и истраживачка питања су дедуковане из постојеће теорије, а закључци ће се изводити на основу економетријске анализе, чинећи приступ дедуктивним. Истраживачки приступ има елементе квантитативног и квалитативног. Квантитативне методе ће бити примијењене у истраживању како би се тестирале постављене хипотезе. Од квантитативних метода биће коришћене статистичке, економетријске и математичке методе. Од статистичких метода користиће се дескриптивна статистика, табеле и графици. Економетријске методе ће бити употријебљене код анализе мултиваријантних модела временских серија, униваријантних модела, корелације и слично. Метода доказивања ће бити примијењена приликом доношења закључака на основу спроведених тестова, као и у дјеловима гдје се доказује да се резултати могу упоредити са претходним истраживањима.

1.3. Преглед досадашњих истраживања

Академска дебата у вези односа економског раста и економске неједнакости оживјела је паралелно са порастом неједнакости у расподели прихода крајем 20. и почетком 21. вијека. До данас, међу економистима, није постигнута сагласност по питању ефеката економске неједнакости на привредни раст.

Кузњец (*Kuznets*, 1955) долази до закључка да се однос између неједнакости зарада и друштвеног производа може описати кривом, која је касније и названа Кузњецовом кривом. Главни закључак таквог односа јесте да је неједнакост зарада привремена и да ће се на већем нивоу развоја неједнакост смањивати. Он објашњава да је раст неједнакости започео на почетку индустријске револуције, а касније је успорио због прерасподеле радне снаге из сектора ниске продуктивности, као што је пољопривреда, у секторе више продуктивности, попут индустрије. Историјска дешавања и повећање неједнакости у Сједињеним Америчким Државама од шездесетих година, дјелимично демантују Кузњецов закључак.

Према Пикетију (2015), тенденција коју је примијетио Кузњец раних педесетих није нужно производ дубоких економских сила (секторско преливање и ефекти технолошког напретка). Умјесто тога, Пикети сматра да су се смањиле вриједности имовине, а не неједнакости у зарадама, и то из разлога који нису били посебно економски (на примјер, стварање пореза на доходак). Пикети даље објашњава да је раст неједнакости иманентан капитализму, уколико се не пресијече политичким акцијама као што су виши порези. Стога, уколико капитализам не буде реформисан, тврди да ће и сам демократски поредак бити угрожен. Пикети нуди могуће решење у погледу „глобалног пореза на богатство“. Исти закључак се може наћи и код Љубимова (*Lyubimov*, 2017), који је нагласио да је привредни раст недовољан да ријеша проблем неједнакости и сиромаштва, већ мора бити праћен редистрибутивним мјерама које ће довести до равномјерније расподеле дохотка у друштву.

На тим темељима наставља Милановић (2016), и уводи појам Кузњецових таласа (цикла). Наиме, он сматра да је код Пикетија проблематичан период прије двадесетог вијека, из разлога што се не може објаснити Пикетијевом теоријом, док је код Кузњеца проблематичан последњи историјски период. Кузњецови таласи, како их назива у својој књизи, представљају проширење Кузњецове хипотезе, и са њима, у начелу објашњава кретање неједнакости прије и након индустријске револуције, али и у 20. вијеку, као и у данашњој епохи.

Затим, Пикети (2023) свој предлог о глобалном порезу на богатство додатно разрађује и предлаже концепт прогресивног опорезивања богатих. Он предлаже активније укључивање државе и повећање приступа квалитетној здравственој заштити, образовању, запошљавању, управо кроз примјену прогресивног опорезивања најбогатијих. Поред ових мјера, предлаже и декомодификацију (престанак тржишног вредновања) одређених приватизованих сектора као што су: здравство, образовање, транспорт и енергетика. Истиче да је свјестан стварних и историјских страхова од совјетског социјализма и централног планирања, али констатује да је његов социјализам партиципативан. Милановић (2021), такође, истиче недостатке тренутног капиталистичког система, али не подразумијева агресивно укључивање и мијешање државе, већ претпоставља да ће тај систем еволвирати и постати нешто између кинеског и модела у Сједињеним Америчким Државама, који ће служити друштву на праведнији начин.

Актуелност истраживања и све већи значај ове теме потврђује и израда опсежних студија новијег датума. Тако су Бланшет и остали (*Blanchet et al.*, 2021) искористили Паретове претпоставке и Паретову криву, како би развили метод за интерполацију података у дистрибуцији дохотка. Њихови реалистични облици Парето генерализованих кривих су дали боље резултате од до тада коришћених техника интерполације за горњу половину дистрибуције. С друге стране, Канцел и Пикети (2021) бавили су се глобалним трендовима у неједнакости доходака, анализирајући податке из Свјетске базе података о неједнакости за период од 1820. до 2020. Анализа је довела до интересантних закључака у погледу кретања неједнакости међу земљама и унутар земаља, из чега се може закључити да наизглед различите епохе, према друштвеном уређењу држава, у крајњем карактеришу врло сличне вриједности индикатора економске неједнакости. Питање једнакости у расподели доходака добија на посебној тежини у периоду криза, и из тог разлога Алмеида (*De Almeida Almeida*, 2019) истиче да системи пореза и трансфера могу имати значајну улогу, не само код расподеле дохотка и смањења неједнакости, већ и као стабилизатор макроекономских кретања.

Како је свака економија карактеристична сама по себи, питању економске неједнакости и међусобном утицају неједнакости и привредног раста се не може приступати униформно. Управо ова претпоставка представља полазну тачку код

Амара и осталих (Amag et al., 2020), који у свом истраживању полазе од групе растућих економија, гдје су изазови по питању економске неједнакости посебно велики. Резултати истраживања показују да је потребно изградити, не само праведнији систем распоdjеле дохотка, већ и институције које су саставни дио решавања проблема сиромаштва, ако држава жели да достигне одрживи развој. Њихови закључци су интересантни из два разлога. Први је тај што су се управо неједнакост у распоdjели прихода и сиромаштво показали као препрека у процесу економског развоја растућих економија. Други разлог јесте то што су у анализи користили савремене индикаторе квалитета живота и социјалног развоја, уз коришћење динамичких панел модела временских серија.

Аутори неколико студија тврде да растућа неједнакост може резултирати нижим стопама економског раста (Rajan et al., 2004; Боровић и Ребић, 2022). Такав резултат превасходно је последица ограничених могућности међу релативно сиромашним групама становништва да акумулирају људски капитал, што доводи до релативно ниских стопа економског раста. Такође, Гуига (GuiGa, 2012), закључује да државне инвестиције у социјалне секторе, као што су образовање и здравље, доводе до економског раста и смањења неједнакости, и своје тврдње објашњава управо Кузњецовом кривом. Анализирао је међузависност сиромаштва, неједнакости и раста уз помоћ симултаних једначина на примјеру 52 земље у развоју, за период од 1990. до 2005. године. Негативан дугорочни однос неједнакости и привредног раста за цјелокупан узорак од 46 земаља, али и за подузорке из главног узорка (развијене, земље у развоју, демократске и недемократске државе), налазе и Херзер и Волмер (Herzer and Vollmer, 2011), за период од 1970. до 1995. године. Они закључују да је утицај неједнакости зарада на привредни раст од изузетног економског значаја и процјењују да са 50% условљава повећање инвестиција.

С друге стране, Френк (Frank, 2009) у својој панел анализи неједнакости и раста, на примјеру америчких држава за период од 1945. до 2004. године, закључује да је дугорочна веза између неједнакости и привредног раста позитивне природе, вођена искључиво концентрацијом дохотка код најбогатијег дијела становништва. У анализи је користио ARDL FE економетријске моделе. У истом контексту говори и Форбс (Forbes, 2000), која је кроз панел анализу показала да у кратком и средњем

року повећање степена неједнакости дохотка у држави доводи до позитивног утицаја на економски раст. Перуђини и Martino (*Perugini and Martino, 2008*) у анализи неједнакости у европским регионима, користећи различите економетријске технике (*OLS, AR, VERCM*), закључују да је однос између неједнакости и раста карактерисан позитивном корелацијом.

Интересантне закључке изводи Климент (*Castelló-Climent, 2010*), у својој панел динамичкој анализи неједнакости и привредног раста у различитим регионима широм свијета. Наиме, он наилази на различите ефекте услед неједнакости у зависности од степена развијености региона. Прецизније, утврђује негативну везу између економске неједнакости и привредног раста за државе које припадају групи земаља са ниским и средњим дохотком, док исти однос нестаје или прелази у позитиван код земаља које припадају групи земаља са високим дохотком. Ипак, овакав однос у развијеним економијама није толико постојан и варира током времена, јер је условљен другим специфичним факторима.

Ово управо говори у прилог тврдњи да међу економистима не постоји сагласност по питању међусобног односа економског раста и неједнакости зарада. Из тог разлога, истраживање које ће бити спроведено у овој дисертацији је од посебног значаја, јер ће се анализирати њихов однос у регионима који нису у толикој мјери истраживани, што у крајњем даје аутентичност и оригиналност самом истраживању, а опсервирању тих економија вриједан допринос. Поред тога, у анализи ће бити коришћени различити индикатори и методе у циљу што боље квантификације њихових односа, али и у циљу проширења анализе на индикаторе привредног развоја, поред индикатора економске неједнакости и привредног раста. Оваква анализа ће створити вриједан инпут у дебати о међуодносу привредног раста и расподеле друштвеног дохотка.

Приликом тестирања све три хипотезе и припадајућих помоћних хипотеза коришћене су раније поменуте економетријске технике и динамички модели у биваријатном облику, а њихово упориште се лако може наћи у економској литератури. Тај дио је описан у склопу четвртог поглавља и методолошког објашњења.

1.4. Научни допринос

Како се ово истраживање бави питањем које се налази у центру пажње научне јавности, а око којег још увијек није постигнут консензус, циљ истраживања јесте давање научног доприноса дебати са квантитативним и врло јасним закључцима, који ће помоћи да се однос привредног раста и неједнакости расподеле дохотка боље разумије.

Главни научни допринос овог истраживања огледа се у томе што ће по први пут бити анализиран регион Балкана у погледу економске неједнакости и њених импликација, уз проширење анализе на земље Источне Европе и Азије. Такав приступ ће створити широку лепезу закључака, што представља немјерљив допринос научној области, док оригинални економетријски модели коришћени у анализи показују нове димензије и доприносе тачности констатација о комплексном односу расподеле друштвеног дохотка и привредног развоја.

Још једна димензија ове дисертације, у контексту доприноса научној области, јесте то што се сам однос економске неједнакости и привредног раста проширује на анализу индикатора који описују привредни развој, и то кроз повезивање области економије здравља, економске неједнакости и квалитета живота, што у крајњем даје аутентичност самом истраживању, а анализи перформанси економија третираних земаља вриједан допринос.

Резултати ове дисертације послужиће као основа за даља истраживања економског развоја, али и развоја уопште, а такође су и значајан инпут доносиоцима одлука за решавање структурних проблема. Ово истраживање ставља у фокус проблем неједнаке дистрибуције дохотка и отвара теме које су од суштинског значаја за живот просјечног становника, а све у циљу постизања одрживог раста и развоја.

Овакво истраживање је вриједно и за креаторе економске политике, из разлога што прецизно дефинисање односа економске неједнакости и привредног развоја ствара значајан инпут за постизање циљева одрживог развоја, који захтијевају холистички приступ, повезујући економски раст, социјалну инклузију и заштиту животне средине.

2. ТЕОРИЈСКА ДЕБАТА И ТОК ЕКОНОМСКЕ МИСЛИ О ОДНОСУ ПРИВРЕДНОГ РАСТА И ЕКОНОМСКЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

Висина дохотка која је човјеку потребна да преживи и задовољи своје основне потребе и висина дохотка коју ће он настојати да заради током живота су двије сасвим различите ствари. Да ли богати задржавају право на цјелокупан доходак и да ли се може сматрати само њиховим, или је ипак потребна одређена редистрибуција, и ако јесте, у коликој мјери и на који начин, су питања која су предмет дебата још од античких времена. Платон је био прецизан, рекавши да однос богатих у односу на сиромашне не смије прелазити 4:1. Овај однос је одавно пробијен, а растућа неједнакост је постала нормална појава која се утопила у само схватање капитализма.

Овдје се најприје може направити паралела, и то паралела између богатих нација и богатих појединаца. Паралела у смислу начина како богате државе искоришћавају сиромашније, узимајући им највредније ресурсе, а дајући врло мало заузврат, уз поштовање међународног права и начела о максимизацији профита. С друге стране, на исти начин и најбогатији слојеви искоришћавају обичног становника (запосленог, радника) поштујући све постулате модерне економије и капитализма, константно увећавајући своје богатство. Неједнакост је толико порасла, и богати су све богатији, да је данас потпуно нормална појава да компаније и појединци имају у свом посједу богатства која су већа него она у посједу двије трећине укупног становништва.

Ако је капитализам постао немилосрдан, или ако је одувјек био, да ли то значи да држава треба нијемо да посматра расподелу по принципу *Laissez-faire* (пустити ствари да иду својим током) уз неке помоћне мјере редистрибуције, или пак, да у једном тренутку крене у његово реформисање. Овдје треба имати у виду понашање власника капитала у временима економских криза, када основни постулат није пустити ствари да иду својим током, већ подијелити терет. Да ли је онда оправдано за вријеме просперитета мијењати матрицу понашања, и присвајати профит у

највећој мјери, а раднике скоро па занемаривати, остаје загонетно, и из тог разлога врло интересантно за анализу.

Не мали број држава на националном нивоу успијева да ријеши проблем економске неједнакости, док с друге стране у значајном броју држава које су сиромашне, и на ниском степену развоја, због интерних проблема и дугогодишњег колонијалног односа према њима, домицилно становништво се суочава са проблемом неухраћености и недостатком сталног мјеста боравка. Да бисмо на прави начин разумјели како је дошло до раслојавања унутар друштва и међу друштвима у толикој мјери, морамо кренути од почетка, и то од саме економске једнакости и начина за мјерење исте, а затим и њене везе са привредним растом и развојем. Из тог разлога, у овом поглављу смо се кратко осврнули на мјерење економског напретка и економске неједнакости, да бисмо затим представили ток економске мисли по питању њиховог међуодноса, а на крају је дат и шири осврт на економску неједнакост и њене импликације на здравље популације.

2.1. Мјерење економског напретка

Стање укупне привреде једне државе утиче дубоко на све грађане те државе, и из тог разлога су економске промјене нешто о чему извјештавају сви медији, али и нешто што интересује цјелокупну популацију. Са развојем економије и статистике као науке, усавршавали су се и индикатори коришћени за испитивање економског раста и развоја. Од агрегатних величина, дошло се до величина које су кориговане за ефекте раста цијена и прерачунате по становнику, а касније и до индикатора који се користе за међународна поређења, без обзира на валутне системе међу државама.

У анализи привредног раста и развоја, економисти праве јасну разлику између та два појма, из разлога што је раст значајно ужи појам, и практично компонентна економског развоја. Економски раст је квантитативни израз економских перформанси и најчешће се мјери уз помоћ БДП-а (брuto домаћег производа) или БНП-а (брuto националног производа). Мјерење привредног раста ставља акценат на укупни доходак у једној економији и не разматра у толикој мјери расподелу дохотка и богатства у друштву, већ мјери ниво производње и новостворену вриједност.

Економски (привредни) развој рашчлањује, на неки начин створену вриједност у економији, из разлога што се развој не односи само на квантитативне мјере, већ и на квалитет живота и благостање у економији. Да би економска анализа била комплетна, морају се узети у обзир квалитативни елементи развоја, а не само проста репродукција бројева и перформанси, који су наравно инпути у квалитативној анализи. Економски развој подразумијева анализу економске стварности уз уважавање дистрибуције богатства, дохотка и ресурса у једној економији, а све то у циљу откривања најбољих начина и модела за раст који ће допријенити свим сегментима друштва и подизати степен привредног развоја. Таква анализа, најчешће превазилази чисто економске оквире, и има социјалну, политичку и институционалну димензију. Имајући у виду ширину појма економског развоја, у употреби су различити индекси који имају више инпута и врло су корисни у анализирању степена економског развоја. Најпознатији и најчешће коришћен је индекс хуманог развоја (ХДИ енгл. *HDI – Human development index*).

У наставку су кратко објашњени најчешће употребљавани индикатори, и индикатори који ће у овом раду бити коришћени за мјерење привредног раста и развоја. Поред њих, постоји и низ других мјерила и индикатора економског напретка за сваку од области економије и економских појава.

- Бруто домаћи производ – БДП представља тржишну вриједност свих финалних добара и услуга произведених у једној економији у одређеном временском периоду. У зависности од временског периода БДП се може разликовати (квартални, полугодишњи, годишњи), а може се рачунати и по становнику. Уколико узима у обзир, или не узима у обзир ефекте раста општег нивоа цијена (инфлације), разликује се реални и номинални БДП.
- Бруто национални производ – БНП подразумијева тржишну вриједност свих финалних производа и услуга произведених уз помоћ домаћих фактора производње у одређеном временском периоду. За разлику од БДП-а, који дефинише вриједност на основу географске локације, код БНП-а производња се дефинише на основу својине, и није важно да ли се фактори производње налазе у земљи или не. БНП има своје варијације, као у случају БДП-а, а може се рачунати агрегатно или по становнику, без или са

ефектима инфлације и у бруто или нето облику (када се одузме амортизација).

- Индекс хуманог развоја – ХДИ је развијен од стране УН-а (Уједињених нација) и изражава се формулом којом се мјери просјечно достигнуће у земљи за три основне компоненте током људског развоја. Прва је дуг и здрав живот (мјерено према животном вијеку), друга знање (које може бити мјерено стопом писмености), и трећа пристојни стандард живота (мјери се БДП-ом по становнику у паритету куповне моћи).
- Стопе сиромаштва, писмености и смртности – Као што и само име каже, стопа сиромаштва мјери колики проценат људи у једној земљи нема довољно дохотка да задовољи минималне потребе, тј. коликом проценту људи је доходак испод линије сиромаштва. Стопа писмености мјери који проценат популације је писмен, и ту се могу наћи варијације у погледу тога који број људи је стекао основно, средње или високо образовање. Стопа смртности најчешће се изражава бројем умрлих на 1.000 становника, и она се може обрачунавати на нивоу цјелокупне популације или код одојчади и мајки, као и у случају различитих болести, обољења и слично.
- Здравствени индикатори – Међу њима се издваја очекивано трајање живота које се додатно проширује са очекиваним трајањем здравог живота (број година који човјек у просјеку проведе без болести), које има своје варијације, очекивано трајање здравог живота на рођењу и са 60 година. Можемо поменути и приступ здравственим услугама, као један од основних индикатора, као и број година прилагођених инвалидности (мјера броја година које појединац изгуби током лијечења од болести, инвалидитета, и у свим стањима која се не сматрају стањима са потпуним здрављем).

2.2. Анализа проблематике расподеле друштвеног дохотка

Економска неједнакост или неједнакост у расподели друштвеног дохотка представља појам којим се описује неједнака расподела прихода или богатства на једном географском подручју између чланова друштвене заједнице, Стиглиц (2004). На другом крају наравно стоји економска једнакост. Проблематика анализе економске неједнакости не имплицира једнакост у расподели, већ управо анализу

самог јаза од једнакости до степена тренутне неједнакости. У теорији се наводе хипотетички случајеви у којима један грађанин посједује читаво богатство, и друга крајност, случај гдје сви чланови одређене друштвене заједнице примају идентичан приход. Наравно, у стварности не постоје такви случајеви и обе крајности су подједнако лоше, због тога што апсолутна једнакост не пружа никакву мотивацију појединцу да се школује, ради и уопште унапређује своје вјештине. У том погледу, неједнакост је стимулативна, али треба бити опрезан у одређивању степена до којег је неједнакост пожељна, и у томе је управо и суштина политика прерасподјеле.

Општеприхваћено мишљење је да економска неједнакост подстиче улагања у људски капитал, иновације и доприноси мобилности. Економски подстицаји почивају на томе да ће онај који постигне боље резултате бити награђен за исте, и самим тим је раст уско повезан са подстицајима. Ипак, подстицаји су једно, а континуирани раст неједнакости нешто што угрожава привредни раст, нарочито ако се сиромаштво на дну љествице неконтролисано повећава. Овдје је врло битно истаћи једнакост у могућностима, из разлога што особама на дну љествице могу недостајати средства за улагање у властите вјештине и образовање, што значи да оне неће остварити свој потенцијал и неће мултипликативно дјеловати на раст (Арсич и Нојковић, 2021).

У овом дијелу се мора направити и јасна дистинкција између дохотка и богатства. Наиме, приход (доходак) представља ток добити (обично новца) који неко зарађује од посла, или пословања, или од ренте, или дивиденде од улагања. С друге стране, богатство је вриједност залиха имовине коју неко стиче, као што су непокретна и покретна имовина, плус финансијска средства, као што су новац, дионице и обвезнице. Наравно, постоје повратне везе између прихода и богатства: што неко има више прихода, више имовине може стећи; што више имовине има, то више прихода може остварити на основу ње (*World Inequality Report*, 2022).

Доходак се најчешће рачуна на нивоу домаћинства. Рецимо, Еуростат управо полази од домаћинства у формирању уједначеног расположивог дохотка (енг. *Equivalised disposable income*) при обрачуна Гини коефицијента, једне од мјера неједнакости. Еквивалентни (уједначени) расположиви доходак (ЕРД) је укупан приход домаћинства, након опорезивања и других одбитака, који је на располагању

за потрошњу или штедњу, подијељен бројем чланова домаћинства, и прерачунат у изједначене одрасле особе. Чланови домаћинства се изједначавају пондерисањем сваког према старости, користећи тзв. модификовану ОЕЦД (Организација за економску сарадњу и развој) скалу еквиваленције (*Statistics Explained*, Еуростат).

Еквивалентни расположиви доходак се рачуна у три корака (*Statistics Explained*, Еуростат):

- Сабирају се сви новчани приходи које сваки члан домаћинства добије из било ког извора (ово укључује приход од рада, улагања, социјалних давања, као и било који други облик прихода домаћинства; порези и социјални доприноси који су плаћени одбијају се од овог износа). Референтни период прихода је фиксни период од 12 мјесеци, као што је претходна пореска или календарска година;
- Да би се одразиле разлике у величини и саставу домаћинства, укупан (нето) приход домаћинства се дијели са бројем „еквивалентних одраслих особа“. Модификована ОЕЦД скала даје пондер свим члановима једног домаћинства, а затим их сабира како би се добила еквивалентна величина домаћинства:
 - 1,0 за прву одраслу особу;
 - 0,5 за другу и сваку следећу особу старију од 14 година;
 - 0,3 за свако дијете млађе од 14 година.
- Коначно, добијени износ се назива еквивалентни расположиви приход и приписује се једнако сваком члану домаћинства.

СБПН (Свјетска база података о неједнакости) обрачун врши на нешто другачији начин и полази од националног дохотка (НД). НД је БДП умањен за потрошњу фиксног капитала, плус нето страни приход. СБПН иде корак даље и развија методологију засновану на Дистрибутивним националним рачунима (ДИНА). Централни циљ оваквог приступа јесте описивање еволуције националног дохотка и богатства и показивање како се различити перцентили расподеле развијају током времена унутар и међу земљама, користећи концепте прихода и богатства који су

друштвено и економски упоредиви. Они своје податке проширују и кроз приказ распоdjеле дохотка и богатства према тржишном и расположивом дохотку (доходак умањен за порезе и увећан за социјална давања) (*World Inequality Report*, 2022).

Сада када смо упознати са основним разликама између дохотка и богатства, морамо нагласити да је проблематика економске неједнакости вишедимензионалан проблем управо из тог разлога, те да постоје два кључна смјера неједнакости и то (*Silber*, 2012):

- Неједнакост исхода, гдје се разликују:

- Неједнакост у распоdjели дохотка;

Неједнакост у распоdjели дохотка се односи на начин распоdjеле створеног дохотка у економији међу становницима те државе. И у овом дијелу су врло битне политике прераспоdjеле и пореза којима се покушавају исправити евентуални недостаци почетне прераспоdjеле. Кузњец је 1953. године окарактерисао неједнакост прихода као разлику у дохотку, без обзира на њихову пожељност, као систем награде, или непожељност, као шему која је у супротности са неким идеалом једнакости.

- Неједнакост у распоdjели богатства;

За разлику од дохотка, који подразумева количину новца зарађену у одређеном временском периоду, богатство обухвата све оно што једна особа посједује, укључујући и доходак. Код богатства је неједнакост значајно већа, због наслеђивања и раста цијена некретнина током времена.

- Неједнакост могућности;

Можда се решење свих питања крије управо у једнакости у могућностима, која остаје недостижан идеал и само циљ различитих политика. За мјерење доходовне неједнакости, гдје су јасни исходи постоје и јасне мјере. За разлику од тога, код мјерења неједнакости у могућностима теже је наћи мјере, зато што се комбинују могућности

пружене појединцу по рођењу, животни избори појединца и срећа. Несумњиво, у неким друштвима пут до успјеха и задовољавајућег живота је лакши него у другима и шансе су уједначеније, али треба се запитати да ли је степен развоја првих био условљен сиромаштвом у другим.

Да ли се може исправити доходовна неједнакост док постоји неједнакост могућности тешко је рећи. Евидентно је да би за циљ о успостављању једнаких могућности постојао јаснији консензус, него што је случај са циљем о једнаким исходима. Неједнакост могућности може интензивирати доходовну неједнакост и обратно. Недостатак једнаких могућности доводи до веће доходовне неједнакости зато што вјештине и потенцијал за финансијска примања следеће генерације постају све неуједначенији због различитих почетних положаја индивидуа. Сагласно томе, неравномјерно расподијељени доходак може узроковати и продубити неједнакости у могућностима код следеће генерације, јер се предности на нивоу породице, које произилазе из вишег дохотка и богатства, лакше преносе на следећу генерацију. Таква међусобна повезаност упућује на важност улоге политике у прекидању круга ускраћености (*Silber, 2022*).

Узроци због којих долази до појаве неједнакости су бројни, а издвајају се:

- Неуједначени законски оквири;
- Ниска цијена рада;
- Глобализација;
- Непоштовање права радника;
- Технолошке промјене;
- Природне катастрофе и ратови;
- Лоша пореска политика, и
- Корупција.

Корупција је посебно интересантна, с обзиром да она може бити и узрок и последица. Вјероватно ће довести до неједнакости, која ће проузроковати већу корупцију. Свакако, последице и узроке неједнакости треба јасно разликовати, а као најчешће последице се јављају:

- Друштвено раслојавање;
- Смањивање животног стандарда;
- Штрајкови радника;
- Социјални немири;
- Промјене законодавних оквира;
- Несигурност;
- Смањење економског раста, и
- Пореске политике које могу кажњавати успјех.

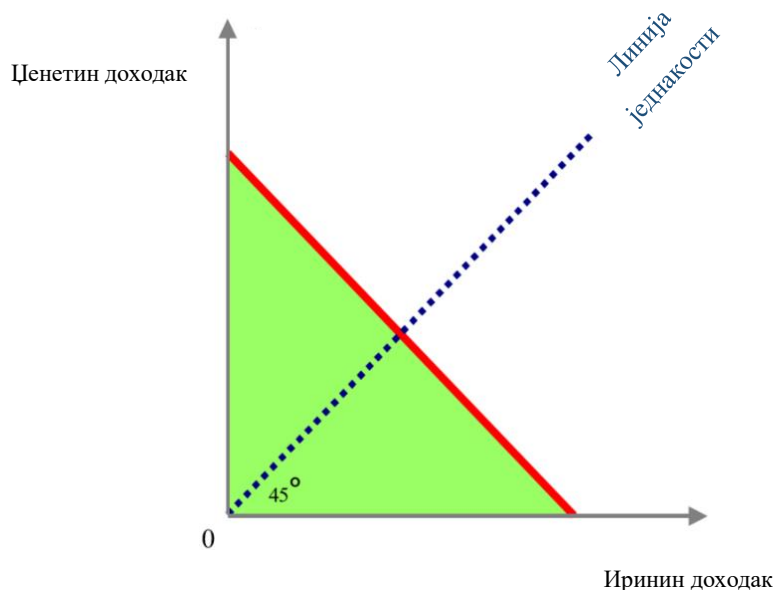
Узроци неједнакости се разликују међу државама и из тог разлога проблем неједнакости се не може решавати једнообразно. Рецимо у ЕУ, према подацима Европске комисије, незапосленост је један од најзначајнијих узрочника неједнакости. Међутим, у неким државама чланицама кључну улогу има слаб учинак прерасподјеле пореза и накнада (Бугарска, Кипар, Естонија, Литванија и Летонија), у другим се незапосленост комбинује са изразито неједнаком расподелом тржишног дохотка (Грчка, Шпанија и Португал), док проблеме са неравномјерном расподелом тржишног дохотка поједине решавају кроз државне социјалне функције (Уједињено Краљевство и Ирска).

2.2.1. Мјерење неједнакости

Постоје различити приступи у квантификацији и изражавању неједнакости. Зато је важно следеће питање – шта уопште представља (не)једнакост прихода? Према Ковелу (2000), можемо издвојити и елаборирати неколико приступа анализи неједнакости прихода, и то:

- Приступ Ирин и Џенет, и
- Пенова парада (парада прихода).

Приступ Ирин и Џенет се може представити као класичан примјер поједностављене анализе економских токова у економији коју чине двије особе. Претпоставка код овог приступа јесте та да се доходак посматра као средство које преноси све информације о економском статусу појединца. На графику 1 је представљен овај случај.

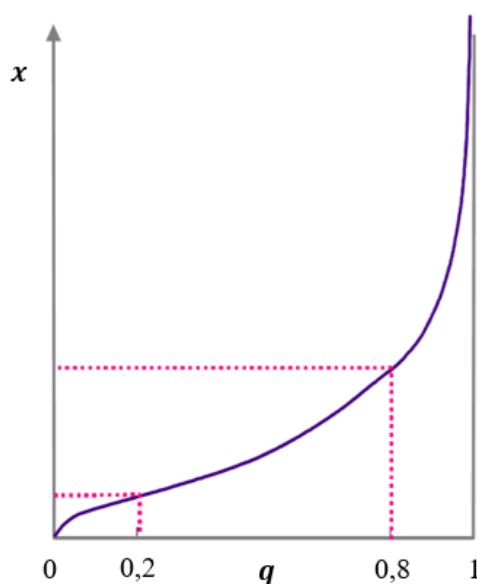

Графикон 1 Ирин и Џенет приступ дистрибуције прихода (дохотка)

На графику је представљен случај двије особе, гдје осјенчена површина представља њихов заједнички доходак и све могућности његове расподеле, док тачке на графику унутар осјенчене површине представљају случајеве у којима се дио дохотка губи. Кроз координатни почетак, под углом од 45° повучена је права непрекидана линија која представља једнакост у расподјели дохотка.

Пенова парада је концепт који је конструисао Жан Пен у својим радовима у којима је описивао проблем неједнакости расподеле дохотка. Он је упоредио расподелу дохотка са парадом патуљака и дивова. Наиме, парада прихода је представљена као класична парада, само што се смјењују сви појединци у друштву, и то по износу прихода који остварују. Из тог разлога је описао поменућу параду као парадом у којој би гледалац био у могућности да види много патуљака, и неколико невјероватних дивова (Cowell, 2000).

Пенова парада је представљена графиком 2, гдје је на хоризонталној оси дата пропорција популације q , а приход на вертикалној, x оси.

Графикон 2 Пенова парада

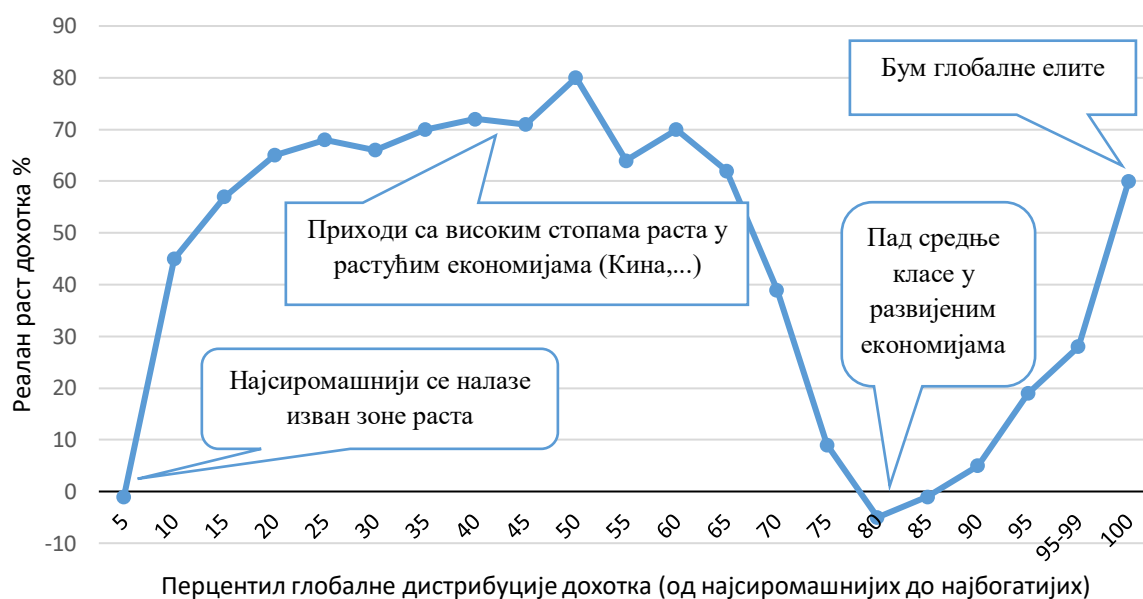
Извор: Cowell, F. A. (2000). Measurement of inequality. Лондон, страна 3

Парада патуљака Жана Пена једно је од најубједљивијих и најатрактивнијих визуелних помагала на тему расподеле прихода. Претпоставимо да је свако у популацији имао висину пропорционалну његовом или њеном приходу, при чему је особа са просјечним приходом обдарена просјечном висином. Када се поређају по висини и прођу у одређеном временском интервалу, рецимо један сат, Пен примјећује да тада параду чине велики број патуљака и мањи број огромних цинова.

Мјерење неједнакости понекад доведе до интересантних дијаграма, који створе одређене слике о неједнакости, као што је случај са Пеновом парадом патуљака и цинова. Слична је ситуација и са Слоновом кривом, која представља врло интересантан приказ глобалне неједнакости за период од 1988. до 2008. године. Уз Слонову криву, можда и најзначајнији приказ неједнакости јесте Лоренцова крива, из које је развијен и Гини коефицијент, најчешће коришћени индикатор неједнакости.

Слонова крива је графикон који илуструје неједнаку расподелу прихода међу појединцима који припадају различитим приходним групама. Криву су конструисали Лакнер и Милановић 2013. године, и зато се још назива и Лакнер-Милановић крива. На графикону 3 је на X оси приказана глобална дистрибуција

прихода по перцентилима, док је на Y оси приказана кумулативна реална стопа раста прихода.

Графикон 3 Промјена у реалном дохотку од 1988. до 2008. – Слонова крива

Један од главних закључака, а који се јасно види на графику, јесте тај да је најбогатијих 1% становништва имало значајан раст прихода, око 60%. Јасно је и да је приход глобалног средњег слоја порастао за 70% до 80%. Аутори су навели да је основна функција овог графикона била та да се покаже да ли је глобализација позитивно или негативно утицала на глобални раст прихода и његову дистрибуцију, и из тог разлога је крива оригинално названа кривом глобалног раста, али је касније препозната као Слонова крива.

Четири главна закључка се могу извући из оваквог приказа (Лакнер и Милановић, 2013):

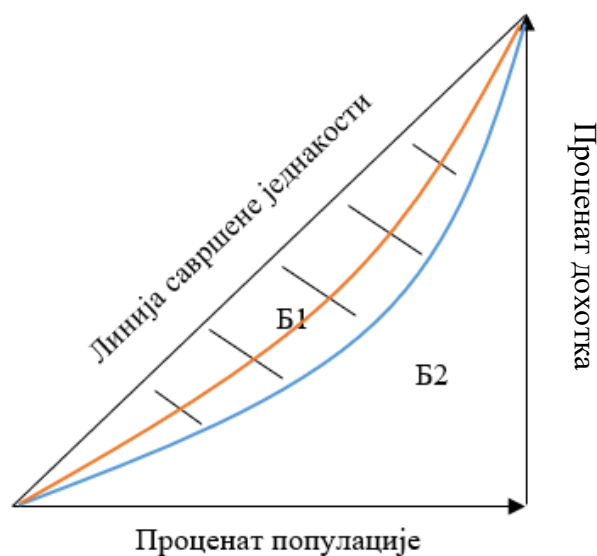
- У задњем дијелу графикона може се видјети да најсиромашнији становници свијета нису прошли кроз велика реална повећања и да нису имали великих користи од глобализације. Ово се рефлектује кроз низак раст који се десио у најсиромашнијим државама (државе у области подсахарске Африке);
- На средњем дијелу графика је приказана средња класа (од 10. до 50. перцентила) која је имала високе стопе раста, што се објашњава кроз брз

економски раст многих земаља које су припадале групи „земаља у развоју“ (примјер су Кина и Индија);

- Посебно интересантна је оштра силазна путања, од 60. до 80. перцентила, која одговара средњој (радничкој) класи богатих земаља, и гдје је евидентно да су доживјели мали или готово никакав раст зарада током посматраног периода;
- Четврти закључак се односи на раст глобалне елите, првих 1%, чији се доходак повећао вишеструко у годинама глобализације.

Имајући у виду претходно речено, као јасни побједници глобализације јављају се најбогатијих 1%. Лакнер и Милановић (2013) истичу и да се, кроз анализу економског развоја у свијету, долази до закључка да постоје двије глобалне економије, Глобални сјевер и Глобални југ, гдје Сјевер обухвата економски развијеније земље, као оне у Европи и Сјеверној Америци, док Југ обухвата оне државе које су посматране као неразвијеније – Индија, Кина, Бразил, Мексико и земље Африке. Интересантно је што и земље које припадају Глобалном југу и Глобалном сјеверу имају проблем неједнакости у расподјели дохотка, само је разлика у томе што су државе Глобалног сјевера почетно имале већи дио дохотка и што су економски искоришћавале државе Глобалног југа, што је резултирало нешто другачијом појавом неједнакости код једних у односу на друге. Слонова крива управо показује и начин на који ова експлоатација утиче на земље Глобалног југа и данас, кроз ниски раст који се јавља у многим земљама Африке, које су још увијек у економски неповољном положају, због наслеђа колонијализма од стране земаља Глобалног сјевера.

Макс О. Лоренц је 1905. године направио графички приказ дистрибуције прихода или дистрибуције богатства у друштву. Названа по њему, Лоренцова крива, показује колика је разлика у расподјели прихода у друштву, и то на начин да се јасно види колико је одступање од савршене једнакости, линије која је на графикону 4 представљена кривом од 45° (Bellù и Liberati, 2006).

Графикон 4 Лоренцова крива

Извор: Bellù, L. G., & Liberati, P. (2006). *Inequality analysis*. Рим, страна 7.

На X осе се налази проценат становништа (популације) док је на Y осе проценат прихода (доходака) у друштву. Крива под углом од 45° (степени) представља криву једнаке расподеле дохотка у друштву, по којој све особе у друштву имају једнаке приходе. Лоренцова крива (плава линија) се налази увијек испод криве једнаке расподеле, из разлога што се њоме представља стварна расподела у друштву, а она није и не може бити савршено једнака. Када је у питању ефекат који имају државни порези и трансфери, на графикону 4 је приказана линија између Лоренцове криве и криве под углом од 45° (наранџаста линија), којом се приказује кумулативно дејство државних програма прерасподеле. Закључује се да се државним програмима смањује неједнакост, што је у складу са циљем државних политика да се изједначавање доходака оствари у већој мјери него што то чини тржиште (Стиглиц, 2004).

2.2.2. Индикатори економске неједнакости

Као најчешће коришћени индикатор економске неједнакости сигурно се издваја Гини коефицијент, али нису мање значајни ни Теилов индекс и Хуверов индекс. Прије објашњења специфичности повезаних са овим индикаторима, нагласићемо

да у економској литератури постоје четири својства која индикатор неједнакости треба да задовољи (Silber, 2012):

- *Анонимност (симетрија)*

Ова претпоставка подразумева да метрика неједнакости не зависи од тога ко је појединац који се анализира, већ да је једино битан његов приход. На примјер, ако у економији хипотетички постоје двије особе, Марко и Ивана, и уколико Ивана има 60% укупног прихода, а Марко 40%, метрика неједнакости треба да да исти резултат као у обрнутом случају. Ова карактеристика је битна стога што је у први план стављен приход, а не чињеница ко га посједује и колику и какву врсту прихода тај појединац „заслужује“, што ће рећи да индикатор треба једноставно да рефлектује како се приход дистрибуира и да се на томе задржи.

- *Независност или хомогеност скале*

Ово својство говори о томе да индикатори неједнакости прихода треба да буду независни од укупног нивоа прихода. Објашњење је једноставно, уколико се у једној економији дуплирају сви приходи, метрика неједнакости расподеле дохотка треба да остане непромијењена.

- *Независност од популације*

Вриједност индикатора о неједнакости прихода не би смјела да зависи од тога да ли привреда има малу или велику популацију. Економија у којој је активан мањи број становништва не би требало, само због те чињенице, да буде оцијењена као равноправнија у расподјели дохотка у односу на ону са већим бројем становника.

- *Пигуов и Далтонов принцип (принцип преноса)*

Овај принцип имплицира претпоставку да ће мјера неједнакости препознати трансфер прихода од богатијих ка сиромашнијима, и то на начин да ће показати смањење неједнакости. Они полазе од тога да ће свака прерасподјела дохотка од богатијих ка сиромашнијим бити пожељна, уколико прве не доводи у лошији положај од других.

Постоје и друга значајна, али не и обавезна, својства индикатора неједнакости у распоdjели дохотка, и то: ненегативност, егалитарна нула и декомпонзибилност подгрупа (Silberg, 2012).

Гини коефицијент (назван по италијанском статистичару Кораду Ђинију) представља најчешће коришћену мјеру статистичке дисперзије када је у питању мјерење неједнакости прихода или богатства. Дио на раније приказаном графикону 4, који затварају двије криве, Лоренцова и крива под углом од 45°, представља подручје помоћу кога се мјери неједнакост. То подручје (Б1) стављено у однос са подручјем испод криве која је под углом од 45° (Б1+Б2), даје мјеру неједнакости која се назива *Гини коефицијент*. Гини коефицијент може имати вриједности од 0 до 1, гдје 0 и 1 представљају теоријске ситуације у којима 0 означава савршену једнакост у распоdjели, а 1 ситуацију када једна особа посједује читав доходак (Bellù, и Liberati, 2006). Поред визуелизације помоћу Лоренцове криве, најчешће коришћена формула за рачунање Гини коефицијент је (Glossary | Свјетска банка, 24.07.2024):

$$G = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N |y_i - y_j|}{2 N^2 \bar{y}} \quad (1) \text{ Формула за Гини коефицијент}$$

гдје је N – укупан број појединаца, $\bar{y}$ – просјечан доходак или богатство, y_i – доходак или богатство појединца.

Недостатак Гинијевог коефицијента се огледа у томе што је врло осјетљив на нетипичне податке, затим, не даје прецизну слику о тачној природи неједнакости унутар земље, као што су разлике између старосних, родних или етничких група, нити даје информације зашто до разлика у неједнакости долази. Ово нису проблеми само код Гини коефицијента, који је упркос томе најчешће коришћени индикатор неједнакости у распоdjели, већ и код осталих индикатора неједнакости.

Теилов индекс (назван по Анри Теилу) је статистички показатељ који је базиран на информационој теорији. Теилов индекс користи концепт ентропије за мјерење неједнакости, а ентропија у информационој теорији представља мјеру неизвјесности (информационе садржине). Овај индекс користи ентропију за мјерење разлика између идеално једнаке распоdjеле прихода и стварне распоdjеле.

Када је Теилов индекс једнак нули, тада је доходак равномерно расподијељен, а ентропија највећа. Како се неједнакост повећава, повећава се и Теилов индекс што одговара мањој неизвјесности (ентропији), а разлог је тај што је већа концентрација дохотка на мањи број становника. Формула за рачунање Теиловог индекса је (Anand и Segal, 2008):

$$T = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\frac{y_i}{\bar{y}} \ln \frac{y_i}{\bar{y}} \right) \quad (2) \text{ Формула за Теилов индекс}$$

гдје је N – укупан број појединаца, $\bar{y}$ – просјечан доходак или богатство, y_i – доходак или богатство појединца.

Вриједности Теиловог индекса могу да варирају од 0 до ∞ . Иако врло сензибилан на промјене у доходу, индекс има одређене недостатке као што је осјетљивост на екстремне вриједности, сложена интерпретација и недостатак горње границе (Anand и Segal, 2008).

Хуверов индекс, познат и као Робин Худов индекс и индекс дискриминације, је још једна мјера економске неједнакости. Једнак је проценту дохотка цјелокупне популације, који би требао да се редистрибуира како би се постигла потпуна једнакост. Хуверов индекс се може израчунати разликом процента људи који добијају мање од свог једнаког удјела (мање од нивоа медијане у економији) и њиховог процента националног дохотка. Најчешће коришћена формула је (Huang и Leung, 2009):

$$H = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^N \left| \frac{y_i}{\sum_{j=1}^N y_j} - \frac{1}{N} \right| \quad (3) \text{ Формула за Хуверов индекс}$$

гдје је N – укупан број појединаца, y_i – доходак појединца.

Сумирањем апсолутне разлике између стварног удјела дохотка појединца и удјела у случају потпуне једнакости, за све појединце, и дијељењем са два добија се Хуверов индекс, и његове вриједности се крећу од 0 до 1, гдје нула указује на потпуну једнакост. Хуверов индекс је концептуално један од најједноставнијих индекса неједнакости и разликује се од Гини и Теиловог индекса, који су непристрасне оцјене неједнакости у оквиру цјелокупне популације.

Представљени индекси су збирне статистике по питању дистрибуције дохотка у једном друштву, и јасно је да се не може кроз један број (индекс) на најбољи начин описати стање по питању економске неједнакости у држави. Имајући то у виду, анализу економске неједнакости употпуњују **квинтили**. Уопштено, квинтили представљају подјелу популације на пет једнаких дјелова, који су рангирани према неком обиљежју. Код испитивања економске неједнакости обично сваки квинтил садржи исти проценат прималаца дохотка, али с обзиром на његову неједнаку расподелу, на сваки квинтил дистрибуира се другачији удио дохотка. Што је већи број сегмената (као што су децили умјесто квинтила), то се мјерена неједнакост дистрибуције дохотка приближава стварној неједнакости. Недостатак је то што, квинтилне мјере неједнакости расподеле дохотка не обухватају било какве промјене у расподели прихода ван релевантних квинтила. Битна је само расподела прихода између веома богатих и веома сиромашних, док неједнакост у средини не игра значајну улогу.

Квинтилни однос C80/C20 је показатељ доходовне неједнакости, који се добија као однос првог и петог квинтила доходовне неједнакости. Овдје се ставља у однос укупан еквивалентни доходак горњег доходовног квинтила, 20% становништа са највећим еквивалентним дохотком, са укупним еквивалентним дохотком доњег квинтила, 20% становништва са најнижим еквивалентним дохотком (Монстат, 2018).

Квинтили у одређеној мјери ближе и детаљније описују колики је степен неједнакости у друштву, из разлога што таргетирају одређене доходовне групе и њихово учешће у укупном дохотку, и управо је то значајан напредак у анализи – могућност да се разматра учешће мањих доходовних група у укупној расподели дохотка. Остале мјере економске неједнакости настављају у том смјеру, и односе се на различите удјеле најбогатијих и најсиромашнијих слојева становништва у укупном дохотку. У складу са тим, развијени су и следећи индикатори (Alveredo и остали, 2020): **удио 10% најбогатијих становника, удио 50% најсиромашнијих, удио 1% најбогатијих и удио 40% становништва са средњим нивоом дохотка у укупном дохотку.**

Још један често коришћен индикатор у анализи економске неједнакости је и **Палма рацио**. Габриел Палма је креатор Палма рациа који упоређује доходак 10% најбогатијих са оним који посједује 40% најсиромашнијих. Наравно, и овај индикатор има одређене недостатке. Не мјери разлике унутар 10% најбогатијих и унутар 40% најсиромашнијих, али је искорак у односу на Гини коефицијент и користи се уз њега. Анализе ММФ-а показују да је идеална вриједност Гини коефицијента између 25 и 30, и Палма рациа испод 1, како би се избјегли негативни ефекти економске неједнакости. Палма рацио је касније проширен и ставља у однос не само 10% најбогатијих са 40% најсиромашнијих, већ и 20% и 5% најбогатијих са 40% најсиромашнијих, што олакшава прилагођавање Палма рациа различитим сегментима популације. Користи се и у анализи неједнаке расподеле богатства, на сличан начин (Palma и Stiglitz, 2016).

2.2.3. Доњи крај доходног штапа – мјерење сиромаштва

Сиромаштво је и даље један од највећих проблема. Сва технолошка достигнућа и сви успјеси које је наука постигла, нису довели до рјешавања проблема задовољавања најосновнијих људских потреба за велики број становника. Ипак, могуће је да је сиромаштво последица концентрације богатства у рукама екстремно моћних појединаца. Ову претпоставку неопходно је потврдити или оспорити.

Када је ријеч о мјерењу сиромаштва треба разликовати индекс и јаз сиромаштва и њихове варијације. Индекс (стопа) сиромаштва показује проценат становништва чији се доходак налази испод одређене критичне границе (критична граница се може диференцирати у зависности од методологије и обрачуна). Индексом сиромаштва приказује се број оних који се налазе испод одређене границе дохотка, док други показатељ, јаз сиромаштва, даје одговор на питање колики је приход потребан појединцима који су испод линије да би стигли до границе сиромаштва. Границу сиромаштва одређује државни орган и та граница се усклађује сваке године са нивоом цијена у економији (Стиглиц, 2004).

Свјетска банка користи три границе у анализи сиромаштва широм свијета. Главни индикатор јес онај о екстремном сиромаштву, гдје се одређује да ли особа живи у сиромаштву или не, на основу дохотка који има на дневном нивоу. У септембру

2022. године Свјетска банка је промијенила границу екстремног сиромаштва са 1,90 \$ (у 2011. доларима ПКМ) на 2,15 \$ који су конвертовани у 2017. доларима ПКМ. Линија екстремног сиромаштва је израчуната узимањем медијане за 23 земље које припадају земљама са ниским дохотком. Ове земље су националне линије сиромаштва одредиле на начин што је утврђено колико би новца било потребно појединцу на дневној бази за задовољење основних потреба. Свјетска банка објављује податке и за двије додатне линије сиромаштва, једну која рефлектује медијану границе сиромаштва у земљама нижег средњег дохотка, која износи 3,65 \$ по особи по дану у 2017. ПКМ, и другу која се односи на земље са вишим средњим дохотком и чија је вриједност 6,85 \$ по особи дневно у 2017. ПКМ.

У Црној Гори, рецимо, према методологији Монстата, стопа ризика од сиромаштва представља удио оних лица чији је еквивалентни расположиви доходак мањи од релативне линије сиромаштва. Праг ризика од сиромаштва (релативна линија сиромаштва) представља 60% медијане националног еквивалентног расположивог дохотка свих домаћинстава.

Учинак социјалних политика на смањење неједнакости прихода и богатства зависи од тога колико су оне добро структуриране и колико активно држава жели да се умијеша у питање прерасподјеле дохотка. Да бисмо боље разумјели саме политике морамо се осврнути на историју прерасподјеле друштвеног дохотка, и на развијање економске и друштвене свијести по питању економске неједнакости.

2.3. Историја прерасподјеле друштвеног дохотка

Крајем 18. вијека и почетком 19. вијека питање расподеле богатства је било у средишту свих анализа. То су проузроковале радикалне промјене до којих су довели демографски раст, рурално иселавање и индустријска револуција. Такве трендове су пратила многа питања, а једно од њих је било како ће све то утицати на друштвену и политичку равнотежу у европским државама. С обзиром на то, прво ће бити представљен ток економске мисли у вези са филозофијом прерасподјеле дохотка, па основне одлике данашњег друштвеног система и савремени погледи на прерасподјелу дохотка. Временски оквир на који је стављен акценат у овом дијелу се односи на период од краја 18. вијека.

2.3.1. Развој економске мисли по питању прерасподјеле дохотка

Ток економске мисли о расподели дохотка ћемо започети са Томасом Робертом Малтусом, који је 1798. године написао „Есеј о принципу становништва“ у коме истиче пренасељеност као главну препреку развоја. Он је примијетио да повећање хране повећава благостање у друштву, али и уочио да се становништво, односно свака животињска врста, умножава по геометријској прогресији, док се храна повећава аритметичком прогресијом. Малтусове претпоставке су демантоване кроз технолошки напредак и иновације у области пољопривреде, које су повећале производњу. Овај мислилац је занемарио и потцијенио утицај технолошког прогреса и иновација на повећање пољопривредне производње. Може се рећи и да је једна држава, дјелимично, прихватила његове ставове. Крајем 20. вијека Кина је увела политику једног дјетета, како би успорила демографске трендове и према неким процјенама, у периоду од 1979. до 2015. године, колико је трајала ова мјера, спријечено је око 400 милиона рођења.

У 19. вијеку се издвајају Давид Рикардо и Карл Маркс који су, можемо рећи, у неким дјеловима имали сличне ставове по питању неједнакости. Они су претпостављали да ће доћи до ситуације у којој мала друштвена група неизбежно присваја један стално растући дио дохотка.

У случају Рикарда, у питању су земљопосједници, док је код Маркса ријеч о индустријским капиталистима. Рикардо је главни проблем, који је изложио у свом дјелу из 1817. године „Принципи политичке економије и опорезивања“, видио у дугорочном развоју цијене земље и висини земљишне ренте, који ће несумњиво довести до великог богаћења земљопосједника. Рикардо је свој парадокс ријеткости представио на следећи начин: почевши од тренутка када се популација и производња повећавају, ресурс земљишта постаје све ређи у односу на остала добра. Имајући то у виду, закон понуде и тражње јасно имплицира да ће то довести до повећања цијене земљишта и ренте која се плаћа земљопосједницима. Такав развој ситуације ће довести до друштвене неравнотеже из разлога што ће земљопосједници имати највећи дио дохотка. За њега је решење било опорезивање, тачније стално повећање пореза на земљишну ренту, Екелунд и Хеберт (*Ekelund and Hébert*, 1997).

Интересантно је видјети да је Рикардо још 1817. године претпоставио да ће дисторзије које доведу до раста цијене одређених ресурса или добара довести до дестабилизације економије. Иако не у контексту о коме је он говорио до оваквих ситуације је дошло (цијена нафте и некретнина) и долазиће у будућности, и из тог разлога његов принцип ријеткости је врло битан и за модерну економију и анализу економских токова.

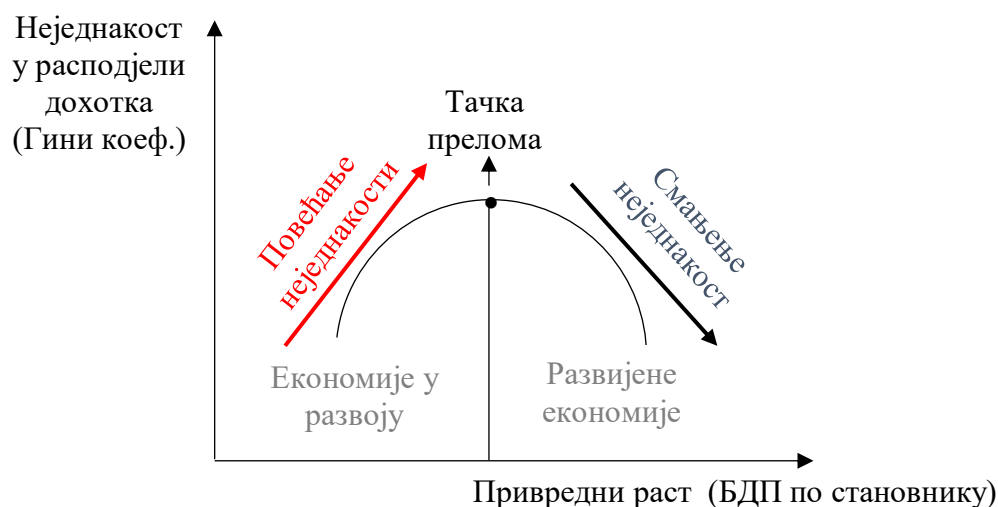
Када је ријеч о Марковом учењу, оно се често може срести у економским анализама новијег датума, иако је још 1867. године објављен први том његовог чувеног дјела „Капитал“. Друштвена стварност у којој је Маркс писао се значајно разликовала од оне Рикардове и Малтусове, и више није било дилеме може ли пољопривреда прехранити популацију и да ли ће цијена земљишта вртоглаво расти. Оно што је њега мучило је како успоставити равнотежу у индустријском капитализму који је био у процвату. Интересантно је било да је у његовом времену дошло до осиромашњења индустријског пролетаријата и да се положај радника погоршавао. Дошло је до формирања сиротињских градских четврти, иако је постојао значајан привредни раст. Зато је он поставио питање, која је суштина технолошког развоја и миграције становништва из села у градове, ако ће на крају они живјети подједнако лоше као и прије тих промјена. Имајући ово у виду, јасно је зашто је он и данас један од најцитиранијих економиста. Због оваквог става, Маркс је сматрао да је дугорочан развој таквог система осуђен на пропаст, јер ће развој крупне индустрије ставити буржоазију на пиједестал, што ће самим тим и условити пропаст тог система, односно створити његовог „гробара“ и довести до побједе пролетаријата, Екелунд и Хеберт (*Ekelund and Hébert, 1997*).

Маркс је, у суштини, надоградио Рикардов принцип ријеткости, принципом бесконачне акумулације, гдје је претпоставио да се индустријски капитал (машине и средства за производњу) могу без граница акумулирати, и да капитал показује тенденцију неограничене акумулације, без природне границе. Маркс из тог разлога врло песимистички гледа на капитализам и закључује да у таквом систему друштвено-политичка равнотежа није могућа, јер ће доћи или до смањења приноса на капитал или неконтролисаног повећања удјела капитала у националном дохотку.

Маркс, али и Рикардо и Малтус, у својим анализама потцјењују могућност технолошког напретка, иако су њихове логике изузетне и примјењиве у значајној мјери и данас. Чак се може рећи и да су предвидјели ток кретања развоја и прераспоdjеле дохотка, али истовремено и потцијенили динамику и утицај технолошких промјена. Можда је кључно то што су њихова предвиђања претпостављала драстичне исходе, као што је бесконачна акумулација, која ће довести до краха система, што се у стварности није десило. И поред тога, неки ставови марксистичких теоретичара показали су се као тачни. Ово се посебно односи на богаћење власника капитала, што је довело до веома комплексних друштвено-политичких ситуација широм свијета, али не и краха.

Заједничка карактеристика учења Малтуса, Рикарда и Маркса је врло изражени песимизам. Средином 20. вијека дошло је до друге крајности, до етаблирања учења Сајмона Кузњецa и Роберта Солоуа, чије су претпоставке, насупротив претходних, пуне оптимизма (Пикети, 2015).

Осим оптимизма, Кузњецова теорија се издваја и по томе што се ослања на статистику. Средином 20. вијека постале су доступне прве историјске серије распоdjеле дохотка у Кузњецовом дјелу „Удио високих прихода у дохотку и штедњи“. У овој књизи, из 1953. године, Кузњец објављује податке о Сједињеним Државама, за период од 1913. до 1948. Кузњец комбинује два извора података: пријаве о плаћеном порезу на доходак, који је уведен 1913. године у САД-у, и личне процјене националног дохотка САД-а. Овакав приступ је био велики искорак у односу на раније анализе. Оно што је донио може се окарактерисати као оптимизам. Према Кузњецовој теорији, коју је развио 1955. године, неједнакост дохотка ће се смањивати на већим степенима друштвеног развоја и то без обзира на економску политику и карактеристике земље, све до одређеног прихватљивог нивоа. Такав однос економског раста и распоdjеле дохотка је приказан на графикону 5, а крива која илуструје њихов однос је названа, управо по њему, Кузњецовом кривом (Пикети, 2015).

Графикон 5 Кузњецова крива

Извор: Креирао аутор према Пикети, 2015.

Овакав приказ је пружио нови поглед на економску стварност, јер је показано да ће доћи до смањења неједнакости како се држава буде развијала, што је потпуно у супротности са Рикардовом и Марксовом логиком развоја друштва.

Симон Кузњец је у литератури препознат као аутор који је посветио велики дио свог рада емпиријском изучавању економског раста. Сматрао је да технолошки напредак условљава структурна прилагођавања. Интересантан је и његов закључак да комплексна интеракција између убрзаног економског раста, научног знања и технологије захтијева адекватно културно, али и институционално окружење. Кузњецову криву је најтеже било утемељити у стварности, нарочито када се појавио нови раст неједнакости у развијеним економијама. Његову хипотезу је одржао у животу Јан Тинберген (1975), који је сматрао да је раст неједнакости условљен разликом (трком) између образовања и технолошког напретка. Тинбергенова изворна формулација је подразумевјевала побједу образовања, зато што се претпостављало да ће се у богатим земљама повећати број људи са вишим квалификацијама, па би ширење радних вјештина неутралисало ефекте технолошких промјена. Тинберген је био увјерен да ће премија од виших квалификација пасти на нулу, али се та претпоставка поново показала као нетачна.

Као и у случају његовог претходника, стварност га је демантовала, с обзиром да неједнакост са даљим економским развојем није опадала, него се чак повећавала (Пикети, 2023).

Сличан оптимизам, као код Кузњецове и Тинбергенове теорије, се могао видјети и у теорији Роберта Солоуа из 1956. године, који објашњава путању уравнотеженог раста, кроз неокласични модел раста.

У неокласичном моделу раста, који се сматра зачетником модерних теорија раста, претпоставља се да раст зависи од технологије, капитала и рада. Овај модел је развио Роберт Солоу и он представља основу већине касније развијених модела. Кључна карактеристика овог модела је то што се производна функција посматра као линеарно хомогена функција са капиталом и радом као производним факторима и константним приносима обима, али опадајућим приносима фактора производње (Mankiw, 1992):

$$Y=F(K,L,A) \quad (4) \text{ Солоувљев модел}$$

гдје је: K – физички капитал, L – рад, A – технологија (укупна факторска продуктивност) и Y – доходак, реални БДП.

У моделу је технолошки прогрес егзогено дат, што значи да се технологија третира као јавно добро, а технолошки напредак као нешто у чему сви подједнако учествују (Mankiw, 1992).

Према моделу, у стабилном стању, производња, капитал и рад расту константним стопама, а однос капитала и производње остаје константан. Стационарни ниво капитала по раднику се изводи постављањем промјене капитала по раднику на нулу у једначини акумулације капитала. Капитал по раднику се развија по формули (Barro and Sala-i-Martin, 2004):

$$\Delta k = sy - (\delta + \eta)k \quad (5) \text{ Формула за капитал по раднику}$$

гдје је, y – доходак по раднику, k – капитал по раднику, η – стопу раста популације, δ – стопа амортизације капитала, s – стопа штедње.

Као кључне карактеристике оваког Солоувљев неокласичног модела раста издвајају се (Barro and Sala-i-Martin, 2004):

- Стопе раста и продуктивности теже повећању, уз сталну стопу раста;
- Капитал по раднику има растућу тенденцију;
- Капитални рацио је стабилан;
- Стопа приноса капитала је стална;
- Постоји јака корелација између удјела профита у дохотку и удјела инвестиција у резултатима.

Солоувљев модел показује да земље које дијеле исту технологију, тј. имају исту производну функцију, конвергирају у исто стабилно стање и када га достигну (у одсуству технолошког напретка) раст по становнику престаје. Емпирија је показала да су дугорочне стопе раста дохотка по становнику у многим земљама ипак биле позитивне. Можемо закључити да је неокласичним моделом раста, показано да без постојања технолошког напретка нема пораста дохотка по становнику, а недостаци се огледају у ограничењу расположивих техничких средстава у изградњи формалног модела. Крајем 20. вијека развиле су се теорије које упућују на ендогени карактер економског раста, за разлику од неокласичног модела раста. Ту се издвајају: модели засновани на екстерналијама, модели засновани на истраживању и развоју и АК модели (Мервер, 2003).

2.3.2. Филозофије прерасподјеле дохотка

Видјели смо како се мјери економска неједнакост и које су све њене импликације. Јасно је да се проблем изражене економске неједнакости не може ријешити само економским мјерама. Ставови економиста по питању прерасподјеле дохотка излазе из економских оквира и постају дио политичких филозофија. И управо те политичке филозофије, које су доминантне у једној држави, постају кључне за смањивање или уопште разумијевање неједнакости. Зато ће сада бити објашњене основне политичке филозофије у вези са прерасподјелом дохотка: утилитаризам, ролсизам и либертанизам (Mankju, 2004):

Утемељивачи **утилитаризма** су Џереми Бентам и Џон Стјуарт Мил. Према овој политичкој филозофији мјере државе треба да су усмјерене на максимизирање укупне корисности свих припадника друштва. Основна полазна тачка код утилитаризма јесте **корисност** – ниво среће или задовољства који неко стиче од

околности у којима живи. Утилитаристи полазе од претпоставке о опадајућој маргиналној корисности, а иза ње се крије став да ће додатни еуро особи са већим дохотком мање значити него сиромашној особи, и док год је тако, сматрају да се може повећати укупна корисност. Овакав став може имплицирати да прерасподјела треба вршити до постизања потпуно егалитарних доходака, али ипак није тако, зато што се утилитаристи воде једним од основних економских принципа, да људи реагују на подстицаје. Из тог разлога, и из разлога што саме пореске политике којима се врши прерасподјела дохотка изазивају чисте губитке, утилитаристи сматрају да влада мора да направи равнотежу између добитака због веће једнакости и губитака због деформисаних подстицаја (Mankju, 2004).

Најрадикалнији став по питању неједнакости и прерасподјеле дохотка имао је Џон Ролс, по коме је настао **ролсизам** познат и као **либерализам**, правац по којем се тврди да благостање друштва зависи само од благостања појединца који је у најгорем положају. Ролс заступа став да, друштво је на добитку само ако поправи благостање најсиромашнијег појединца, док од благостања осталих не добија ништа, и код Ролса не постоји трејдоф између богатог и сиромашног појединца, већ је сва пажња усмјерена на потребе најсиромашнијег појединца (Стиглиц, 2004). Разлика је и то што се код утилитариста прихватају предлози који ће смањити, у мањој мјери, благостање сиромашнијих, уколико се значајно повећа благостање богатих, док код Ролса таквог односа нема, већ ако дође до смањења благостања сиромашних, никакво повећање благостања богатих то не може надомјестити.

Како је Ролс дошао до овог закључка и зашто се ова филозофија расподеле назива либерализам, када на први поглед звучи врло драстично је питање које нам пада на памет. Па, Ролс је пошао од врло једноставног експеримента. Он је претпоставио да, ако бисмо се сви састали у тренутку прије нашег рођења, како би договорили „правила игре“ у животу, а не знамо да ли ћемо бити богати или сиромашни, највише би бринули да не будемо најсиромашнији члан. У таквој ситуацији мора се изабрати политика под велом незнања и Ролс сматра да ће на почетку, када људи не знају на ком крају доходне лествице се могу наћи, сви размишљати о могућности да се нађу на дну исте. Из тог разлога, он сматра, да циљ јавне политике мора бити благостање најсиромашнијег појединца и насупрот критеријума корисности заступа **максимин** критеријум, који истиче у први план

најсиромашнијег припадника друштва (Стиглиц, 2004). Иако радикалан, Ролсов став и објашњење је врло привлачно и подсећа на својеврсну полису осигарања, у ситуацији када би сви били под велом незнања. Свакако, проблем је тај што се не може јасно знати да ли би људи размишљали о најсиромашнијем појединцу под велом незнања или пак о просјечној корисности, или би све исходе третирали једнако.

Либертанизам представља треће схватање неједнакости и за разлику од утилитаризма и ролсизма (либерализма), који третирају укупни доходак друштва као заједнички ресурс који држава може да расподељује са једних на друге, либертанисти посматрају доходак као власништво његових појединачних чланова. Имајући у виду такав став, они сматрају да држава не треба да узима од неких појединаца и даје другима. Носилац ове филозофије, Роберт Ноцик, сматра да је погрешно схватање утилитариста и либерала о томе који је степен неједнакости пожељан у друштву, већ тврди да, док год је резултирајућа расподела дохотка стечена на фер и законски начин, расподела дохотка је праведна без обзира колика је неједнакост. Либертанисти сматрају да у случају да неко на непоштен начин долази до користи, нпр. крађом, онда држава има право и дужност да се укључи. Такође, они полазе од једнаких могућности, за које сматрају да су важније од једнаких доходака. Ако држава свима омогући једнаке могућности разлике у дохотку ће зависити само од њиховог талента, знања, упорности и сналажљивости, што доводи, у крајњем, до праведне расподеле дохотка, ма каква она била (Mankju, 2004).

Морамо истаћи чињеницу да концепт друштвеног благостања и корисност код утилитаризма наилазе на велике критике међу економистима, а главни разлог је тај што се ниво корисности и његова промјена не могу прецизно измјерити. Функција корисности не само да полази од претпоставке да је могуће мјерити корисност, већ и да је она идентична за различите појединце. Ово је проблем и код ролсизма, како одредити ко је у најгорем положају у друштву, како измјерити и упоредити корисности. Стога, велики број економиста сматра да поређење између различитих људи није могуће и да самим тим не постоји научни основ за поређење благостања (Стиглиц, 2004). Тако да се може рећи, да је међу економистима, постигнут консензус да само оне политике које представљају Парето побољшање треба

спроводити. Али, како је Парето побољшање специфична категорија, врло мали број политика постиже такву ситуацију да неке особе долазе у бољи положај, а нико у лошији. Код либертанизма проблем је сама теза о једнакости у могућностима која се не може постићи ни унутар државе, а ни међу државама. Таква филозофија би могла да успије једино ако би се читав систем „ресетовао“ на почетак, што је немогуће.

Код овог питања је врло битан поглед и на самог човјека и на то да ли је он економска „звијер“ или ипак друштвено биће. Уколико је друштвено биће, онда он не може, или не би смио, бити имун на живот оних око њега, нарочито ако живе у тешким условима, већ би морао настојати да им помогне. Наравно, овдје је најбитнији систем вриједности који се развија у друштву, који зависи од много фактора, а од кључног значаја је за решавање проблема неједнакости. Сам проблем неједнакости не треба да се схвати као борба за једнакост, која би, уколико би се постигла, била подједнако неправедна, већ као борба за искорјењавање сиромаштва. Просто због тога што се подразумијева да сви имају право на пристојан живот, не на живот са истим приходима и могућностима, већ на живот у коме сви имају загарантован минимум (воду, храну и кров над главом).

Код таквог приступа се опет долази до проблема како одредити шта је пристојан живот и колико дохотка/богатства је човјеку потребно. Имајући то у виду, можда је решење проблема код другог краја доходовног штапа. Ако би се кренуло од најбогатијих и њихово богатство/приход ограничило на рецимо 5:1 са најсиромашнијима или 3:1 у односу на просјек, најбогатији би онда настојали да се цјелокупан стандард подигне, како би они имали више. Ово се може примијенити и на микро плану, и то се може видјети на примјеру једне компаније. Када компанија послује профитабилно и ограничи разлику између зараде (плата + остали новчани приливи) генералног директора и зараде просјечног радника на 3:1, засигурно ће доћи до повећања просјечне зараде у компанији, јер се у том случају повећава и зарада генералног директора. С друге стране, у случају кризе и смањења просјечне зараде, смањила би се и зарада генералног директора. Наравно, да би овакав експеримент успио и остале компаније морају пратити исту политику.

Узевши у обзир комплексност проблема, па и контроверзе које прате његово решавање, децидно одређење би било интелектуално упитно.

2.3.3. Капитализам и његови продукти

Прије него што кренемо са анализом ставова савремених економиста по питању неједнакости, морамо појаснити сам систем који је присутан у највећем броју земаља, капитализам. Наравно, не на исти начин код свих, али је капитализам основа у већини економских система и доводи до неизбјежне концентрације богатства и неједнакости, што може значајно угрозити демократске принципе друштва (Пикети, 2023).

Приватна својина и контрола над средствима репродукције представља основу капитализма (буржоаског поретка) као економског система. Кључна карактеристика капитализма јесте владавина капиталистичке класе. У капиталистичком економском систему трговина и индустрија у држави су контролисане од стране приватних власника у циљу максимизације профита, а не колективно, од стране државе. У оваквом систему производња, инвестиције и пласман добара се распоређују кроз механизме слободног тржишта (*Piketty and Zucman*, 2014).

Капитализам се може повезати са идеологијом класичног либерализма, гдје је основни принцип власништво појединца нас собом и плодовима свог рада. Материјални ресурси, које појединац посједује или на које је стекао право посједа, кроз њихову употребу укључени су у плодове рада. Оваква поставка је утемељена и кроз адекватне правне акте, па се свако одузимање или оштећење власништва појединца против његове воље правно санкционише. Имајући то у виду, већина теоретичара као основне карактеристике капитализма издваја: приватно власништво капитала, децентрализовано и слободно тржиште, конкуренцију, трговину као резултат добровољног уговора двије стране, тржишни менталитет, правни поредак који штити тржиште и приватну својину (*Rajan and Zingales*, 2004).

Капитализам се разликује од комунизма и социјализма, у којима се средства за производњу посматрају као државна или друштвена својина, док примарни циљ није максимизација профита већ социјална правда и сл. Капитализам представља

искорак и у односу на феудализам у којем су власници уређених земљишних посједа били феудалци. Консензус је постигнут око става да капитализам доводи до бржег али најчешће небалансираног економског раста у односу на остале системе. Када су у питању разлози бржег раста, економисти не могу доћи до сагласности, већ се најчешће истичу приватна својина, тржиште, и/или експлоатација радне снаге.

Капитализам доноси и неке недоумице, као што су, да ли је он само недостижни идеал, да ли је самоодржив, да ли пак доводи до неконтролисаног богаћења елите и да ли је само економски или ипак и политички, социјални и културолошки систем. Маркс у том погледу није имао дилему, већ је сматрао да ће капитализам неизбјежно бити разорен услед противрјечности које сам ствара. Кључна карактеристика у том процесу ће бити борба између двије класе, радника и буржоазије, власника капитала.

Иако посматрани, од стране масовних медија, као два неодвојива појма, капитализам и демократија се морају раздвојити и разликовати. Разлог за то је неједнакост богатства која је продукт модерног капитализма, што значајно отежава могућност успостављања политичке једнакости.

Милановић (2020), у својој књизи „Капитализам, сам: будућност система који влада свијетом“, се управо бави овом проблематиком и испитује различите облике капитализма и као централно питање поставља могућност за изградњу правичнијег система. Он сматра да капитализам као систем неће нестати, али да ће као овакав постати неодржив, да га је потребно реформисати и унаприједити. Он јасно одбацује екстремне ставове по којима ће доћи или до глобалног благостања или до масовне незапослености, па наглашава да ће нас капитализам послужити онолико колико га сами искористимо.

Сигурност капитализму даје могућност просперитета и човјекова потреба за аутономијом, иако се може рећи фиктивном. Несумњиво је да људи имају избор, и да су у том избору платили цијену по питању морала, јер је на пиједестал друштвених вриједности стављена материјална вриједност. Милановић, али и многи други научници, сматрају да је будућност негдје између либералног (западног) капитализма и политичког (кинеског) капитализма (Милановић, 2021).

Либерални капитализам је неодржив из разлога што су његови продукти проблем неједнакости и капиталистичке неумјерености, уз одсуство гаранција стабилности, док код политичког капитализма, који се показао као ефикаснији, економисти сматрају да је проблем у корупцији, и да може узроковати социјалне немире, када дође до успоравања раста. Свакако, политички капитализам остаје врло интересантан систем, и то не само у економским круговима, из разлога што је пркосио свим прогнозама и што је кинеску економију ставио у сам врх најразвијенијих свјетских економија.

Политички капитализам, како га зове Милановић, или званично, социјалистички тржишни економски систем је модел економског развоја у Кини, који карактеришу доминантно јавно власништво и државна предузећа. Овај назив је сковао Ђанг Цемин, 1992. године, описујући кинески програм економских реформи на 14. конгресу Комунистичке партије (Ding, 2009). У наредним поглављима ће кинески систем бити детаљније анализиран.

2.4. Савремени погледи на однос прерасподјеле дохотка (богатства) и економског раста

На основу претходно реченог може се констатовати да се на прелазу из 19. у 20. вијек десила транзиција из руралних регија, које су претежно зависиле од пољопривреде, у урбаније дјелове и приватни сектор, што је било подстакнуто индустријализацијом. У том периоду неједнакост је расла, јер су они који су прешли у урбаније дјелове били значајно више плаћени од оних који су остали везани за пољопривредни сектор. Након тог периода, истичу *Alvaredo* и остали (2018), дошло је до стагнације у повећању неједнакости и раст се подједнако дистрибуирао.

Неједнакост се повећавала до 30-их година 20. вијека, након чега је од 1937. до 1944. била у опадању, да би стагнирала све до 1970-их. Ова стабилност је постигнута због Првог и Другог свјетског рата, током којих су наметнути велики порези на богате за њихово финансирање, а након ратова је дошло до појаве социјалистичких покрета и радничких синдиката. Уз то, јавно образовање је добило на значају. То је довело до тога да образованији кадрови примају већу зараду, као

и до повећаног учешћа жена у радној снази, што им је омогућило да имају свој лични доходак и да, самим тим, повећају своје богатство. Овај период назван је „Великим изједначавањем у богатом свијету“, пошто је економска неједнакост стагнирала или опадала (Боровић и Ребић, 2022).

Након тога, 70-их година прошлог вијека, неједнакост је почела да се повећава у многим државама широм свијета, а разлози за то су: укидање прогресивног опорезивања у САД-у, Тачеркина политика у Уједињеном Краљевству и трансформација Совјетског Савеза (Боровић и Ребић, 2022). У Русији је дошло до значајног богаћења најбогатијих, док су приходи 50% најсиромашнијих опадали, због окретања ка тржишној економији која не ограничава приходе елите (Alvaredo и остали, 2018).

Економисти предвиђају да ће се ови трендови наставити, јер је „богати свијет“ показао да у напредним фазама раста стопе неједнакости настављају да расту, и да 1% и 10% најбогатијих постаје све имућније, док остатак популације релативно сиромашни, чиме се стварају велике социјалне разлике. Међу протагонистима оваквог виђења економске стварности, посебно се издвајају два имена, Бранко Милановић и Тома Пикети.

- Пикети је највише допринио томе да питање економске неједнакости постане врло актуелно у економским круговима у 21. вијеку, својом књигом „Капитал у XXI вијеку“ из 2015. године. Према Пикетију, питање расподеле богатства је дубоко политичко и не може бити сведено на чисто економске принципе, а то се показало не само данас, него кроз цјелокупну историју. Смањење неједнакости које се десило 1900, 1910, 1950. и 1960. је било последица првенствено рата и политика које су усвојене, како би се ратни потреси на што лакши начин превазишли. На исти начин, повећање неједнакости од 70-их година је условљено политичким преокретима, нарочито у погледу опорезивања и финансија. Други закључак који Пикети изводи је да динамика расподеле богатства открива моћне механизме који се наизмјенично шире ка дивергенцији и конвергенцији, стварајући ситуацију у којој не постоје природни или спонтани процеси који би спријечили дестабилишуће тенденције да трајно преовладају.

Према Пикетију (2015), механизми који се крећу ка конвергенцији (смањењу неједнакости) су: процес ширења знања и улагања у обуку и образовање, закон понуде и тражње (мобилност капитала и рада). На првом мјесту је процес ширења знања и вјештина који је моћнији од закона понуде и тражње, а понекад може бити и противрјечан. Ако се ближе погледа напредак који су забиљежиле Кина и остале неразвијене економије, достижући развијене, уочава се да он управо почива на знању и технолошкој конвергенцији, које су довеле до повећања продуктивности и смањења неједнакости. Пикети упућује и на то да су два вјеровања, која карактерише као оптимистична, „успон људског капитала“ и „замјена класног сукоба генерацијским сукобом“, само илузије, стога што је њихов утицај значајно мањи него што се то чини. „Успон људског капитала“ подразумијева да ће услед технолошког напретка, вјештине преовладати и довести до раста удјела дохотка од рада у националном дохотку, што ће условити опадање удјела капитала. С друге стране, „замјена класног сукоба генерацијским“ упућује на то да ће дужи животни вијек и напредак медицине довести до тога да се промијени суштина капитала, гдје ће логика штедње преузети примат, јер ће људи у младости штедјети како би имали више у старости. Пикети их карактерише као логичне и могуће, али не сматра да је већа шанса да ће се остварити него што је то било раније, узевши у обзир да неједнакост постоји и унутар истих старосних група, док је удио „нељудског“ капитала континуирано растао и нема разлога да не настави тај тренд. Све су то разлози зашто издваја ширење знања и вјештина у борби против неједнакости, као најјачу снагу.

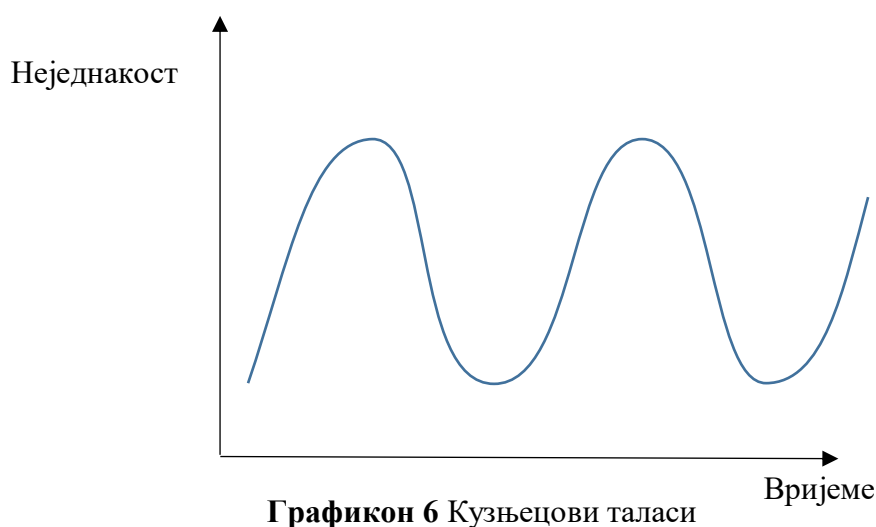
Насупрот сила конвергенције, стоје силе дивергенције, које могу преовладати и проширити јаз економске неједнакости (Пикети, 2015). Главна сила конвергенције – ширење знања, није независна и слободна, већ значајно условљена политиком образовања, приступу обуци и стицању вјештина, што је све повезано и са одговарајућим институцијама. Као снаге дивергенције издваја два процеса: процес одвајања највиших плата и процес акумулације и концентрације богатства у свијету, у коме је раст низак а принос на капитал висок. Пикети, истиче други процес као

дестабилизујућији, у односу на први, и он се издваја као главна препрека дугорочном смањењу неједнакости. Општи закључак у његовој књизи из 2015. године јесте да је стопа приноса на капитал значајно и трајно већа од стопе раста дохотка и производње. Ово имплицира да се богатство акумулирало брже него што је напредовала производња и него што су расле зараде. Пикети не види једноставно решење овог проблема, зато што би, рецимо, опорезивање приноса на капитал у већој мјери довело до тога да се принос усагласи са стопом раста економије, али би то могло да компромитује покретач акумулације и смањи стопу раста. Као боље решење види прогресивни годишњи порез на капитал, да би се прекинула спирала неједнакости, уз очување конкуренције без препрека за првобитну акумулацију. Даље сматра да би ово онемогућило дугорочне трендове акумулације богатства и понудило дугорочно одрживо решење, јер неједнака расподела богатства неминовно доводи и до неједнаке расподеле прихода. Предлаже следећу пореску скалу: 0,1% или 0,5% годишње на богатство мање од милион евра, 1% на богатство између милион и пет милиона евра, 2% на богатство између пет и десет милиона евра, односно 5% или 10% за богатства у висини од неколико стотина милиона или милијарди евра. Највећу препреку код овога решења види у томе што оно подразумијева висок степен међународне сарадње и регионалне политичке интеграције.

Оно што издваја Пикетијев рад у односу на већину аутора је чињеница да све своје закључке и решења темељи на статистици из које црпи информације и кроз коју налази потенцијална решења за проблем економске неједнакости.

- У сличном контексту проблему неједнаке расподеле дохотка и богатства приступа и Бранко Милановић. Милановић у свом капиталном дјелу из 2016. године „Глобална неједнакост“, али и осталим публикацијама, излаже идеју Кузњецових таласа, којима је проширио Кузњецову хипотезу, али и дао решења онамо гдје је и Пикети остао недоречен. Као што је претходно речено, Пикетијево објашњење кретања неједнакости у 20. вијеку је

повезано са политичким силама ратова, ратних пореза, социјалистичких покрета и идеологија, док је савремено повећање неједнакости инхерентно капитализму и повезано са повећањем неједнакости прије Првог свјетског рата. Размишљајући на овај начин, Кузњецова крива нема више облик обрнутог латиничног слова У (U), већ има управо облик слова У (U). Иако савршено објашњава период у 20. вијеку, Милановићу је ово Пикетијево становиште спорно из разлога што не даје одговор на питање шта се дешава са периодом прије тога, са преиндустријским периодом. Због тога Милановић дефинише Кузњецове таласе, који објашњавају период прије индустријске револуције, период индустријске револуције, период након тога, затим период Роналда Регана и Маргарет Тачер и, коначно, данашње вријеме. Милановићеви Кузњецови таласи су представљени на графикону 6.

Извор: Milanović, B. (2016). *Globalna nejednakost*. Нови Сад, страна 34.

Са графикона се јасно види идеја Милановића, да неједнакост не може бити објашњена једном Кузњецовом кривом, већ је то низ кривих, које образују и обрнуто и природно латинично слово У (U), самим тим обједињујући рад Пикетија и Кузњеца. Ако бисмо на такав начин анализирали историјске периоде које је Милановић поменуо, добили би јасне закључке који говоре у прилог оваквом реверзибилном кретању неједнакости. Милановић још истиче и да постоје доброћудне и злоћудне силе које смањују неједнакост. Злоћудне силе које смањују неједнакост су ратови и разарања, друштвени

сукоби, колапс државе, епидемије, док су доброћудне силе политички посредовани друштвени притисци (социјализам, синдикати), шире доступно образовање, старење становништва и технолошке промјене које фаворизују нискоквалификовану радну снагу (Milanović, 2016).

Милановић будућност друштвеног система види у неком прелазу са либералног капитализма који је присутан у САД-у и политичког капитализма који је присутан у Кини, на неки модел који ће имати елементе оба. Решење унутрашње неједнакости, по њему, једино је могуће кроз мјере које доприносе једнакости (код посједовања капитала и у нивоу образовања), а не на опорезивању текућег дохотка. Када је у питању глобална неједнакост, решење види у бржем развоју сиромашнијих земаља и уклањању препрека миграцији становништва, што је прилично контроверзан став, како и сам истиче. Милановић наглашава економску конвергенцију азијских земаља са Западом као врло битну у смањењу глобалне неједнакости, и убијеђен је да ће се она наставити чак и у случају да кинеске стопе раста опадну, јер ће онда примат преузети државе попут: Индије, Индонезије, Тајланда, Вијетнама и Бангладеша.

2.5. Здравље и економска неједнакост

Вишедимензионалност проблема економске неједнакости најбоље показује њен утицај на задовољење основних животних потреба за немали број становника, извјесно је да велика економска неједнакост директно угрожава задовољење здравствених потреба. Из тог разлога, у овом дијелу су напоменуте основне импликације које може имати изражена економска неједнакост на здравље људи. Уопште, социјалне детерминанте здравља представљају концепт који се односи на услове живота у којима су људи рођени, у којима живе и одрастају, а који утичу на њихово здравље. Ови услови зависе од дистрибуције новца, моћи и ресурса на националном, глобалном и локалном нивоу, а као кључне социјалне детерминанте издвајају се (World Health Organization: WHO, 2019):

- Економска стабилност – обухвата: могућност за запослење, висину дохотка и трошкова, ниво дуга и медицинске трошкове.
- Приступ образовању и квалитет образовања – подразумејева: писменост, образовање у раном дјетињству, високо образовање и стручно оспособљавање.
- Приступ и квалитет здравствене заштите – подразумејева: доступност и компетенције пружаоца здравствених услуга, покривеност здравственог осигурања и квалитет њега.
- Друштвени контекст и стамбено питање – становање, инфраструктура, безбједност, друштвена интеграција, системи подршке и степен дискриминације.

Утицај изражене неједнакости у расподјели прихода или богатства може бити вишеструко негативан када је у питању здравље људи. Овај утицај изражене економске неједнакости се огледа у (Deaton, 2003):

- 1) Смањеном приступу здравственој заштити – из разлога што појединци са нижим дохотком могу наилазити на препреке у остваривању здравствене заштите због: недостатка осигурања, високих трошкова лијечења из сопствених средстава и лоше мреже пружалаца здравствених услуга;
- 2) Условима живота – зато што лошији услови живота могу повећати вјероватноћу од различитих обољења, а опасно окружење може довести до менталних и физичких проблема;
- 3) Лошијем квалитету хране – лошији квалитет или немогућност задовољења основних потреба по питању исхране може довести до различитих здравствених проблема;
- 4) Образовању и здравственој писмености – економска неједнакост смањује приступ једнаком образовању и доводи до лошијег разумијевања здравствених препорука и уопште управљања здрављем;
- 5) Стресу и менталном здрављу – економска неједнакост доводи до хроничног стреса услед финансијске несигурности, социјалне маргинализације и неизвјесности на тржишту рада, што може проузроковати депресију, анксиозност и кардиоваскуларне болести.

- 6) Условима рада – код лошије плаћених послова чешће долази до опасности услед несигурних и незадовољавајућих радних услова, што директно угрожава здравље запосленог.

Јасно је да је економска неједнакост критична детерминанта здравља, која утиче на широк спектар здравствених исхода код појединца на различите начине. Стога, многа емпиријска истраживања подразумевају испитивање зависности између расподеле дохотка и богатства у земљи и здравствених исхода, гдје се показало да индикатори здравља, као што су смртност дјеце, дужина животног вијека, индекс хуманог развоја и број година проведених у здрављу, имају боље вриједности у економија гдје је економска неједнакост мања (*Deaton, 2003*). Из тог разлога, уз адекватне мјере којима се смањује економска неједнакост у држави, директно се дјелује на побољшање јавног здравља и смањење здравствених диспаритета, што дугорочно доприноси и бржем привредном развоју. У следећем поглављу овог истраживања биће дат осврт, између осталог, и на међусобну условљеност поменутих индикатора јавног здравља и економске неједнакости, у изабраним европским и азијским економијама.

3. СТИЛИЗОВАНЕ ЧИЊЕНИЦЕ О ЕКОНОМСКОЈ НЕЈЕДНАКОСТИ И ПРИВРЕДНОМ РАЗВОЈУ

Језик статистике и података умјешно су користили Пикети и Милановић у њиховим истраживањима проблема неравнојерне расподеле прихода и богатства, имајући у виду њихове радове, као и трактате других неоспорних аутора из предметне проблематике, треће поглавље посветићемо стилизованим чињеницама, које се односе на економску неједнакост и привредни развој. У овом дијелу прелазимо са термина раст на термин развој, зато што су у анализи коришћени бројни индикатори који излазе из оквира привредног раста. На крају овог поглавља дат је и осврт на питање политика у области економске неједнакости, што је употпунило саму анализу и истраживање.

Овај дио анализе карактерише експликација истраживачких питања постављених у дисертацији. Истраживачка питања су:

ИП₁. Да ли је глобализација допринијела повећању неједнакости унутар држава, иако је смањила неједнакост међу државама?

ИП₂. Да ли се повећање економске неједнакости од краја 20. вијека може повезати са разликама у расподели дохотка од рада и дохотка од капитала?

ИП₃. У каквој је корелацији слабљење средње класе и повећање неједнакости зарада са слабљењем нивоа синдикалне организованости у земљама?

Као индикатори једнакости у расподели дохотка биће коришћени: Гини коефицијент (направиће се разлика између Гини коефицијента тржишног дохотка и Гини коефицијента расположивог дохотка), удио 1% и 10% најбогатијих у укупном дохотку, удио 50% најсиромашнијих у укупном дохотку, удио 1% и 10% најбогатијих у укупном богатству, удио 50% најсиромашнијих у укупном богатству, проценат радника у синдикалним организацијама и удио 40% становништва са средњим нивоом дохотка у укупном дохотку. Ове серије података, које су до скоро биле доступне само за најразвијенија тржишта, креира и публикује свјетска база података о неједнакости, *СБПН – WID.world* (енг. *World Inequality*

Database), која је креирана у 2011. години са циљем да се обезбиједи бесплатан и свеобухватан приступ свим постојећим серијама, које се односе на удио најбогатијих чланова друштва у укупном дохотку. Управо је Пикети један од научника заслужних за њено оснивање и функционисање. Оно што издваја њихов приступ у анализи неједнакости је нешто другачија методологија, која полази од националног дохотка (НД).

Наиме, они су развили методологију засновану на ДНР – Дистрибутивним националним рачунима (енг. *DINA – Distributional National Accounts*). Централни циљ је описивање еволуције дистрибуције националног дохотка и богатства, тј. циљ је представити како се различите серије дистрибуције дохотка развијају током времена и међу земљама, користећи концепте прихода и богатства који су друштвено и економски смислени и упоредиви међу земљама.

У серијама које публикује СБПН, користи се агрегат познат као национални доходак, умјесто најчешће коришћеног БДП-а. Национални доходак се добија када се од БДП-а одузме потрошња фиксног капитала, а дода нето инострани приход. Разлог за његову употребу је тај што не узима у обзир амортизацију, која није никоме приход, као и што компензује дио домаће производње власника који нису домаћи држављани (Alvaredo и други, 2020). У оваквим анализама једноставно је схватити зашто је национални доходак бољи индикатор од БДП-а. Иако земља може остварити велик износ БДП-а, ако остварује велику потрошњу фиксног капитала и има значајан одлив капитала у иностранство, доходак који се расподељује грађанима те државе је знатно мањи од нивоа обрачунатог БДП-а.

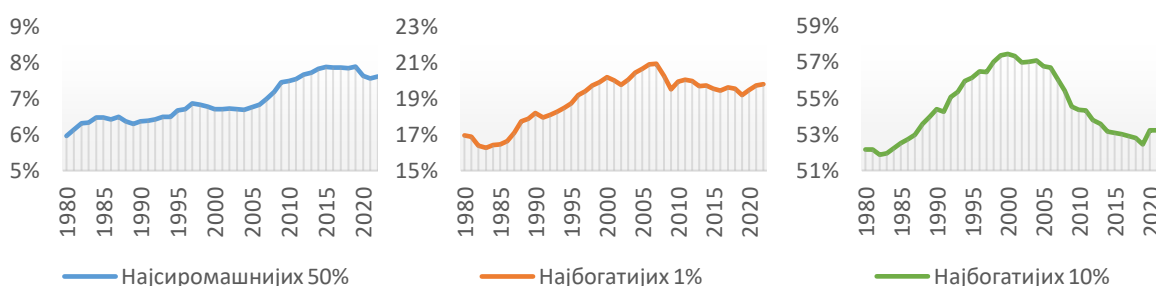
Разлика између тржишног и расположивог дохотка у подацима СБПН се прави тако што се публикују истовремено подаци о дохотку прије и после пореза. Доходак прије пореза представља њихов референтни концепт дистрибуције прихода и укључује накнаде социјалног осигурања, али искључује друге облике прерасподјеле (порез на доходак, накнаде социјалне помоћи и сл.). Доходак након опорезивања представља мјеру прихода након прерасподјеле, и овај концепт подразумијева све новчане трансфере, али не и трансфере у натури (Alvaredo и други, 2020). Током анализе ће у највећој мјери бити коришћен доходак прије

пореза и у случају Гини коефицијента и осталих индикатора једнакости распоdjеле, осим ако није другачије наглашено у тексту.

Индикатори који се односе на једнакост у распоdjели дохотка биће стављени у однос и упоређивани са различитим индикаторима за мјерење привредног раста и развоја, као што су: БДП по становнику, БДП по становнику у ПКМ, БДП по запосленом, ХДИ индекс, удио образовања у јавној потрошњи, очекивано трајање живота и очекивано трајање здравог живота (ХАЛЕ).

3.1. Глобална распоdjела дохотка

Питање економске једнакости, или једноставније, једнакости у распоdjели дохотка је постало поново актуелно крајем 20. и на почетку 21. вијека, када се економска неједнакост продубљивала, а у прилог томе говори и графикон 7.

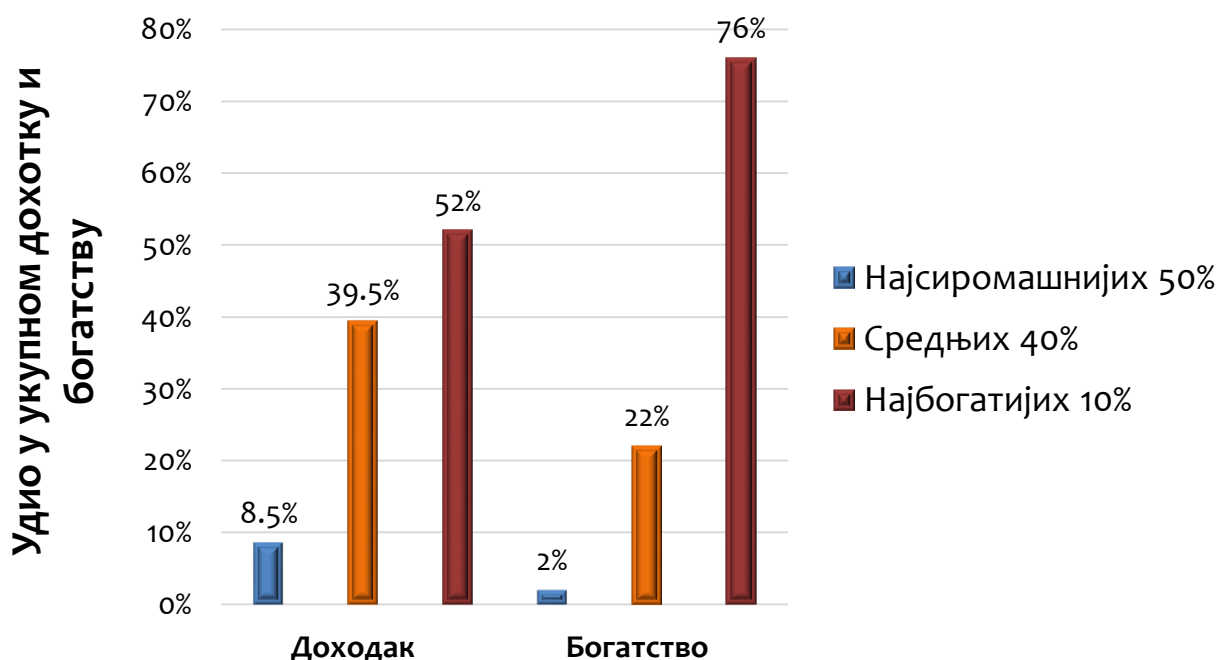
Графикон 7 Кретање удјела 50%, 1% и 10% становништва у укупном дохотку – свјетски ниво, период 1980-2022.

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН, <https://wid.world/>

Графикон показује да је учешће 50% најсиромашнијег становништва у свјетској распоdjели дохотка незнатно расло од 1980-их до краја 20. вијека, затим је стагнирало од 2000. до 2005. године, а након тога расло, све до 2017. када се смањило са 7,86% и на 7,60% у 2022. години. С друге стране, учешће 1% најбогатијег становништва је имало стабилан раст током посматраног периода све до 2005. године. Иако је највеће учешће било 2005. године, и то 20,63%, оно је на изузетно високом нивоу и у 2022. години, чак 19,79%. На почетку посматраног периода, у 1980. години, учешће је било 16,94%. Највише осцилација је забиљежено

код учешћа 10% најбогатијег становништва у укупној расподели. Свакако, њихово учешће је осцилирало навише и није падало испод почетног нивоа. На почетку периода њихово парче дохотка је било 52,17%, а на крају 53,24%. Интересантно је видјети да је прије кризе 2008. године њихово учешће у укупном дохотку износило чак 56,06% (2007. година), након чега се смањивало све до 2019. године.

У истом свијетлу је представљен и графикон 8, на којем се могу видјети енормне разлике у учешћу различитих слојева становништва у укупном дохотку, али и богатству, чиме се јасно показује да су за смањивање разлика у богатству и дохоцима потребне различите стратегије.

Графикон 8 Глобална неједнакост прихода (дохотка) и богатства у 2021. години

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН, <https://wid.world/>

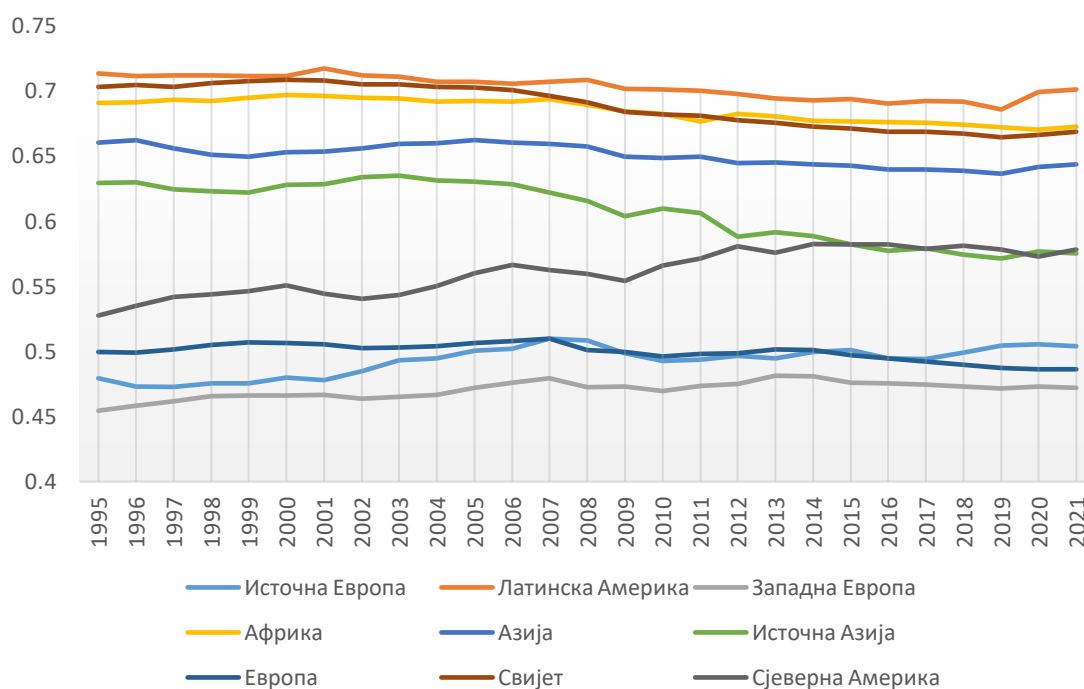
Неједнакост по питању дохотка је значајно изражена на глобалном нивоу, што се илуструје и кроз учешће најбогатијих 10% који посједују чак 52% укупног дохотка у 2021. години, док чак 50% најсиромашнијих учествује са само 8,5% , а средњих 40% посједује 39,5% укупног дохотка. Учешће средњег нивоа становништва је најравномјерније по питању дохотка, док је у случају богатства слика о неједнакости потпуно другачија. Наиме, према подацима СБПН, који су и у случају дохотка, али и богатства, приказани у паритету куповне моћи, 10% најбогатијих

становника посједује чак 76% укупног богатства. Учешће 50% најсиромашнијих становника је 2%, док средње богатих 40% посједује само 22% укупног богатства на свјетском нивоу. Треба напоменути да 10% најбогатијих становника, по питању богатства и дохотка, се могу разликовати из разлога што се доходак мјери након одвајања за пензиони систем и систем за незапослене, али прије пореза и трансфера.

Како би се боље стекао утисак о проблему, или боље речено о озбиљности ситуације, потребно је нагласити да је број становника који чине 50% најсиромашнијег становништва 2,5 милијарде, 40% средње богатог становништва чине 2 милијарде, 10% најбогатијих је 517 милиона, а 1% најбогатијих свега 51 милион становника.

Имајући то у виду, лако је израчунати да када је у питању екстремно богатство, најбогатијих 0,001% или 51.700 одраслих у 2021. години посједује 6,4% укупног богатства, док 50% најсиромашнијих или 2,5 милијарде одраслих посједује само 2% укупног богатства. Ови подаци указују на и те како забрињавајуће стање када је у питању расподела богатства у свијету.

На графикону 9 је представљено кретање Гини коефицијента по кључним свјетским регионима.

Графикон 9 Кретање Гини коефицијента по кључним свјетским регионима од 1995. до 2021. године

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН, <https://wid.world/>

На глобалном нивоу је од 1995. године забиљежено смањење неједнакости, што се јасно види на графикону 9, кроз смањење вриједности Гини коефицијента, са 0,703 на 0,669 у 2021. години. Ипак, ово се не може рећи и за све свјетске регионе. Интересантно је видјети да је у Западној Европи најнижа вриједност Гини коефицијента од приказаних региона, али и да има благи тренд раста. Иста ситуација је и у Источној Европи, док Европа у глобалу биљежи стагнацију, уз изразито благи пад неједнакости од 2015. године. Најизраженији раст неједнакости је забиљежен у Сјеверној Америци, која је са 0,527, што је била вриједност Гини коефицијента у 1995. години, дошла на 0,578 у 2021. години. Источна Азија је остварила највеће смањење неједнакости у посматраном периоду, са 0,629 на 0,578. На графику се још могу видјети и благо опадајући тренд вриједности Гини коефицијента за цјелокупну Азију, али и Африку, што није случај и у Латинској Америци, гдје је неједнакост највећа и иде до чак 0,701 вриједности Гини коефицијента у 2021. години.

3.2. Унутрашња неједнакост насупрот неједнакости међу државама

Када су у питању државе које су у фокусу овог истраживања, у следећем табеларном прегледу се јасно може видјети кретање неједнакости, односно учешће 50% најсиромашнијих у расподели дохотка у свакој од њих.

Табела 1 Учешће најсиромашнијих 50% у укупном дохотку

	1995.	2001.	2011.	2021.	Промјена у 2021. у односу на 1995.
Албанија	0,188	0,182	0,190	0,184	-2,13%
Босна и Херцеговина	0,207	0,189	0,178	0,184	-11,11%
Бугарска	0,178	0,197	0,195	0,167	-6,18%
Грчка	0,171	0,154	0,196	0,215	25,73%
Румунија	0,196	0,196	0,164	0,154	-21,43%
Словенија	0,233	0,233	0,229	0,229	-1,72%
Србија	0,201	0,190	0,150	0,169	-15,92%
Сјеверна Македонија	0,178	0,174	0,172	0,208	16,85%
Хрватска	0,196	0,191	0,189	0,191	-2,55%
Црна Гора	0,211	0,210	0,162	0,159	-24,64%
Просјек балк. земаља	0,196	0,192	0,182	0,186	-5,10%
Бјелорусија	0,207	0,199	0,193	0,252	21,74%
Естонија	0,148	0,155	0,174	0,168	13,51%
Летонија	0,196	0,175	0,185	0,186	-5,10%
Литванија	0,185	0,192	0,196	0,181	-2,16%
Молдавија	0,165	0,161	0,168	0,179	8,48%
Русија	0,142	0,133	0,160	0,157	10,56%
Просјек ИЕ земаља	0,174	0,169	0,179	0,170	-2,30%
Индонезија	0,132	0,175	0,143	0,165	25,00%
Јапан	0,184	0,165	0,169	0,168	-8,70%

Јужна Кореа	0,208	0,208	0,202	0,211	1,44%
Малезија	0,137	0,144	0,152	0,138	0,73%
Сингапур	0,221	0,164	0,171	0,226	2,26%
Тајван	0,152	0,118	0,105	0,118	-22,37%
Тајланд	0,102	0,086	0,118	0,097	-4,90%
Хонг Конг	0,167	0,153	0,127	0,136	-18,56%
Просјек ЕАМ земаља	0,163	0,151	0,148	0,157	-3,68%
Индија	0,189	0,181	0,137	0,131	-30,69%
Кина	0,185	0,168	0,141	0,137	-25,95%

Подаци на свјетском нивоу и по регионима

Година	1980.	2001.	2011.	2021.	Промјена у 2021. у односу на 1980.
Свијет	0,0623	0,0695	0,0782	0,0783	25,68%
Европа	0,2061	0,1659	0,1731	0,1796	-12,86%
Источна Европа	0,2394	0,1831	0,1547	0,1667	-30,37%
Источна Азија	0,1216	0,1110	0,1200	0,1307	7,48%
Азија	0,0884	0,1052	0,0989	0,0961	8,71%

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН, <https://wid.world/>

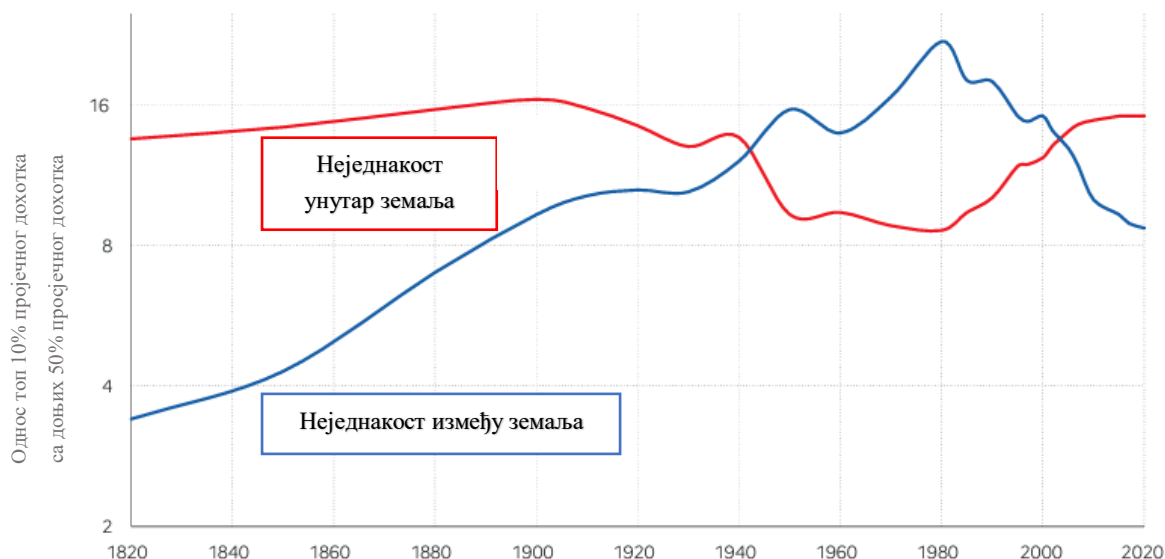
У 16 од 26 економија које чине узорак овог истраживања, учешће 50% најсиромашнијих становника у укупном дохотку је мање у 2021. години него у 1995. Ово је интересно видјети из разлога што се на раније приказаним графицима јасно уочава смањење неједнакости на глобалном нивоу, што потврђује и раст учешћа 50% најсиромашнијих у укупном дохотку на свјетском нивоу у 2021. у односу на 1980. и 2001.

У државама из узорка, за сва три анализирана региона, видимо да је промјена негативна. Учешће 50% најсиромашнијих се највише, чак преко 20%, смањило у Румунији, Црној Гори, Тајвану, Индији и Кини. Овакви подаци говоре у прилог тврдњи да се неједнакост унутар земаља повећала, иако је глобализација приближила континенте и системе, и самим тим смањила неједнакост на глобалном

нивоу. Свакако, ово је узорак од 26 земаља, тако да је генерализација закључака незахвална, али су налази врло занимљиви.

Ови подаци су поткријепљени и са Свјетским извјештајем о неједнакости (World inequality report, 2022). Наиме, посматрајући Теилов индекс (неједнакост између вс. унутар економија) за период од 1820. до 2020, закључује се да је неједнакост између земаља у 1820. години представљала 11% укупне неједнакости, да би се у 1980. повећала на чак 57%, након чега је у стабилном паду у 2020. години, и представља 32% укупне неједнакости.

Ово потврђује и однос најбогатијих 10% и најсиромашнијих 50% између земаља и унутар земаља, приказан на графикону 10.

Графикон 10 Глобална неједнакост прихода: између земаља vs. унутар земаља (однос T10/Д50), 1820-2020

Извор: *Chancel* и *Piketty* (2021)

Chancel и *Piketty* (2021) су у својој студији, која се ослања на ове податке, показали да се неједнакост између земаља повећавала до 1980-их година, након чега је у сталном паду, док се неједнакост унутар земаља смањивала од почетка 20. вијека до осамдесетих година, а потом је почела континуирано да расте. Када је у питању методологија, у овом случају однос неједнакости T10/Д50 унутар земаља израчунат је поништавањем компоненте неједнакости између земаља, односно уз

претпоставку да све земље имају исти просјечан приход, и агрегацијом резултујућих дистрибуција на нивоу земље. Док је T10/D50 између земаља израчунат поништавањем компоненте неједнакости унутар земље, тј. претпоставком да сви становници у било којој земљи имају исти приход као просјек њихове земље, и агрегацијом резултујућих дистрибуција на нивоу земље, објашњавају *Chancel* и *Piketty*.

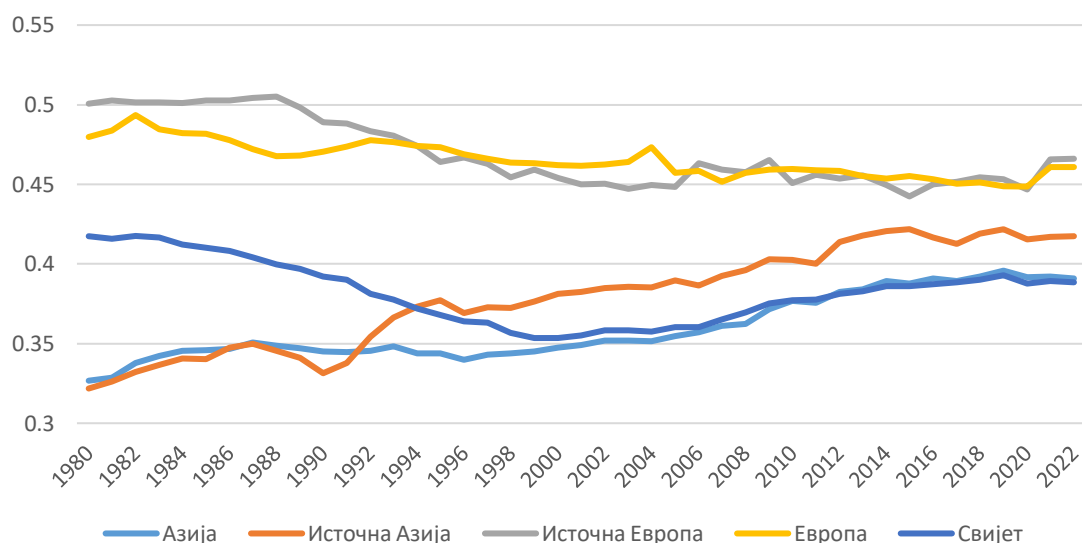
Оно што је кључни закључак овог сегмента анализе јесте то да је неједнакост унутар земаља у порасту и да је присутно глобално раслојавање, што значи да се за решавање проблема неједнакости мора приступити са националног нивоа, гдје би све владе радиле активно на томе, а то би у крајњем довело до смањења глобалне, али и неједнакости на националном нивоу. Имајући у виду представљене податке, може се извући јасан закључак да је глобализација утицала на то да се неједнакост између земаља смањи, док се неједнакост унутар земаља повећавала. Наравно, сам карактер и утицај повећања и смањења неједнакости појединачно, по земљама, остаје неистражен. Овакви налази могу наизглед звучати контрадикторно, али они управо дају позитиван одговор на прво истраживачко питање, и показују да се раст у последњих 50 година заснивао на богаћењу богатих. Иако се та додатна вриједност стварала од стране свих, нису сви осјетили исти ефекат таквог раста. Раст у последњих 50 година пратила је и дигитална револуција, која је допринијела смањењу баријера између земаља, додатно спојила њихове ресурсе, повезујући их и смањујући неједнакост међу њима.

Шта може бити узрок оваквим трендовима остаје нејасно, а одговор је повезан са преостала два истраживачка питања, гдје се таргетирају у првом дијелу, разлике у приходима од капитала и рада, а у другом, синдикална (не)организованост у земљама.

3.2.1. Зараде и капитална добит – двије стране истог новчића или ипак не

Несумњиво је да радници у данашњем свијету имају веће могућности него икада раније, али њихов положај се свакако може унаприједити. Гдје је проблем и који су разлози за раст неједнакости унутар земаља од 80-их година прошлог вијека, покушаћемо преиспитати у овом одјељку.

У претходном одјелјку је приказано учешће 50% најсиромашнијих становника у укупном дохотку, на основу чега је утврђено да су трендови углавном негативни у регионима који су предмет нашег интересовања, али и да се у свијету учешће најсиромашнијих повећало, што је случај и са Источном Азијом, не и Европом. Да бисмо имали комплетнију слику, потребно је видјети како се мијењало учешће и других категорија становништва. Тако је на графикону 11 приказано учешће 40% становништва са средњим дохотком у укупном дохотку, по свјетским регионима.

Графикон 11 Учешће 40% становништва са средњим дохотком у укупном дохотку у различитим свјетским регионима за период од 1980. до 2022. године

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН, <https://wid.world/>

Лако је уочити да је учешће средњих 40% расло на свјетском нивоу од 2000. године, али и да је њихово учешће у 1980. веће него у 2022. години. У Источној Азији и уопште на азијском континенту, дошло је до повећања учешћа 40% становништва са средњим дохотком, док је у Источној Европи и уопште Европи значајно опало, са око 0,50 на близу 0,46. Ово су забрињавајући подаци, ако имамо на уму да је најзначајнији генератор агрегатне потрошње средња/радничка класа, и да су у Европи забиљежени негативни трендови и по питању учешћа 50% најсиромашнијих.

На графикону 12 су приказане просјечне стопе повраћаја на капитал, на нивоу свих грана у Европи, уз стопу раста реалне зараде. Подаци за повраћај капитала су

доступни од 2011. године, са изузетком 2017, док су подаци о расту зарада доступни од 2006. године.

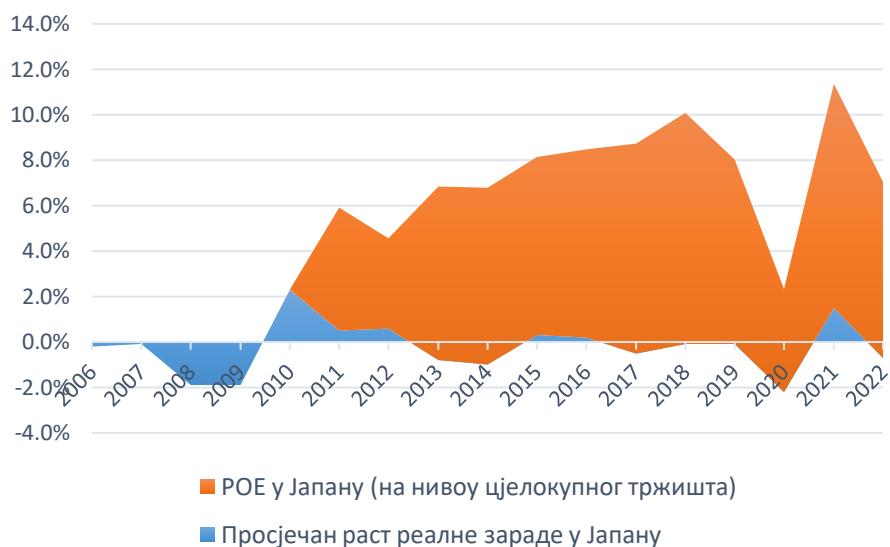

Графикон 12 Просјечна стопа повраћаја на капитал (РОЕ) на нивоу свих привредних грана и раст реалне зараде у Европи

Извор: Подаци преузети са сајта *Damodaran*, <https://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/> и са сајта Међународне организације рада, <https://www.ilo.org/>

На графикону 12 је лако уочити да је раскорак између повраћаја на капитал и зараде изузетно изражен, нарочито у годинама које нису обиљежене кризама. Најближи однос у узорку је у 2020. години, али је чак и тада стопа повраћаја на капитал била већа и износила је 3,73%, док је просјечан раст зараде био 2,8%. Највећа разлика је у 2022. години када су се плате реално смањиле за 2,2%, због високих стопа инфлације, а у тој години РОЕ је износио 11,72%. Просјечна стопа раста реалне зараде у Европи од 2006. године је 2,4%, док је просјечна стопа повраћаја на капитал од 2011. године 9,2%. Да би анализа била потпуна мора се сагледати и допринос радника, односно њихова продуктивност, а према подацима Међународне организације рада, у Европи је просјечан раст аутпута по раднику за период од 2006. до 2022. године износио 1,3% годишње, што је ниже него просјечно реално повећање зараде. Продуктивност рада представља укупан обим производње (мјерен у смислу бруто домаћег производа, БДП) произведен по јединици рада (мјерен у смислу броја запослених лица) током датог временског периода.

У овом дијелу подаци су доступни и за економију Јапана, што је приказано на графикону 13, а чиме се жели показати да су трендови изузетно слични, невезано за регион. Свакако, већа доступност података о повраћају на капитал би додатно оснажила овај сегмент анализе. Подаци о повраћају на капитал, када је у питању Јапан, доступни су од 2011. године, док је раст реалних зарада приказан од 2006. године.

Графикон 13 Просјечна стопа повраћаја на капитал и раст реалне зараде у Јапану

Извор: Подаци преузети са сајта *Damodaran*, <https://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/> и са сајта Међународне организације рада (МОП), <https://www.ilo.org/>

И у овом дијелу се може видјети да је разлика између повраћаја на капитал и раста зарада изузетно изражена, и да је у Јапану реална зарада из 2006. године на истом нивоу, ако не и нижем него у 2022. години, из разлога што је просјечна стопа раста реалне зараде у том периоду -0,2%. Стопа повраћаја средстава на капитал је значајно већа, и за наведени период је износила просјечно 7,55%. Продуктивност радника у Јапану је на нивоу повећања њихових зарада, из разлога што је просјечно годишње повећање аутпута по запосленом износило -0,1%, за период од 2006. до 2022. године.

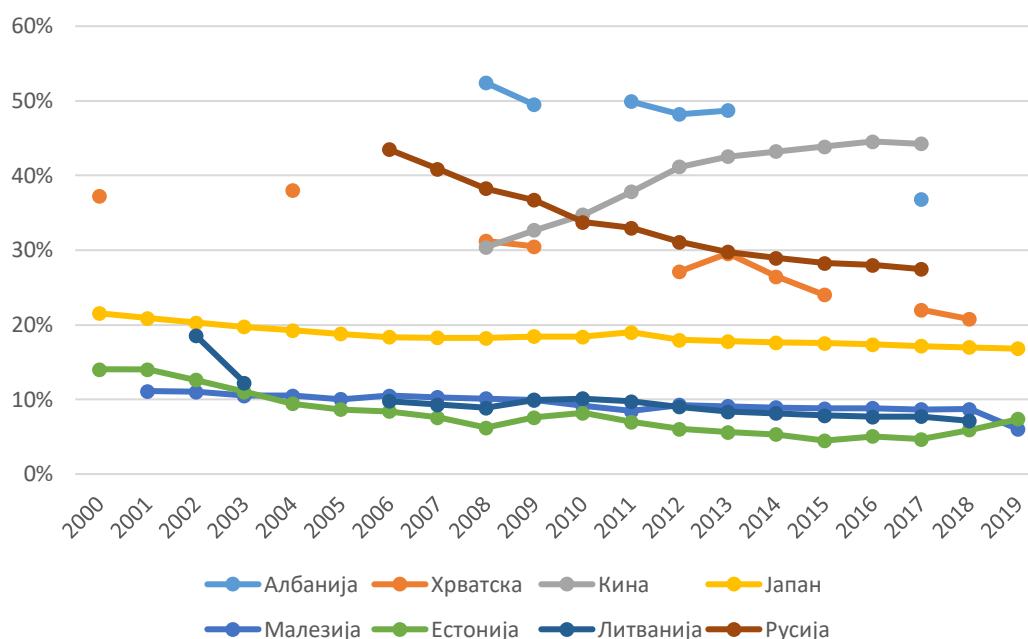
Јасно је да се у овом дијелу може извући закључак да раст зарада не прати зараду власника капитала, и да власници капитала имају значајно веће приносе, што је и очекивано. Разлог је то што они подносе већи ризик, али управо таква ситуација,

која траје у дужем временском периоду, доводи до тога да се неједнакост повећава. Можда је то и главни разлог повећања унутрашње неједнакости, уз смањење глобалне. Подаци показују да продуктивност радника није расла у Европи и Јапану, као ни њихове зараде, али приноси на капитал јесу. Стопе приноса на капитал у Европи и Јапану су врло сличне, што ће рећи да токови капитала и повраћај на капитал смањују неједнакости широм свијета, омогућавајући зараду власницима капитала и нове инвестиције. С друге стране, разлике у заради између радника и капиталиста повећавају унутрашњу неједнакост, у разматраним регионима. Ови резултати дају потврдан одговор на друго истраживачко питање, да ли се повећање економске неједнакости од краја 20. вијека може повезати са разликама у расподели дохотка од рада и дохотка од капитала.

Овакви налази, који говоре у прилог томе да у капиталистичким економијама плате радника расту спорије од капиталне добити на нивоу привреде, су у сагласности са резултатима добијеним и код Милановића (2016), који је отишао и корак даље упоредивши капиталне добитке са стопама раста БДП-а у држави, чиме је утврдио да је повраћај на капитал већи него реалан раст привреде у појединим државама.

Треће истраживачко питање се управо надовезује на ову причу, из разлога што се покушавају наћи разлози за повећање неједнакости, односно слабљење средње (радничке) класе. Трећим истраживачким питањем се претпоставља да је то у корелацији са слабљењем нивоа синдикалне организованости у земљама. Стога су на графикону 14 приказани подаци Међународне организације рада о стопи синдикалне густине.

Стопа синдикалне густине показује број чланова синдиката као проценат укупног броја запослених. Подаци нису доступни по континентима, као ни за све државе у узорку. Такође, подаци најчешће нису доступни у повезаном низу година, па су због тога приказани подаци само за одређене економије.

Графикон 14 Стопа синдикалне густине у дијелу узорка држава Европе и Азије

Извор: Подаци преузети са сајта МОП, <https://www.ilo.org/>

Подаци показују да је заиста дошло до смањења синдикалне организованости у већини развијених земаља, или да је проценат изузетно мали. Узорак је смањен на 8 земаља, али подаци указују на сличне трендове у скоро свим земљама. То потврђује и податак да су 1975. године у ОЕЦД земљама 38,7% запослених били чланови синдикалних организација, док је тај проценат у 2019. години износио само 15,8%.

Да ли се одсуство значајнијег реалног раста зарада у свијету, у већини земаља, може заиста повезати са смањењем њихове синдикалне организованости, не може се са сигурношћу рећи, па је испитивање употпуњено корелационом анализом синдикалне организованости и учешћа 40% становништва са средњим дохотком у укупном дохотку (табела 2). Разлог за одабир ове двије серије јесте тај што не постоји у толикој мјери директна веза као између синдикалне организованости и раста реалних зарада, а циљ је испитати да ли је слабљење средње класе (које описује учешће 40% становништва са средњим дохотком) у корелацији са слабљењем синдикалне организованости у земљама. Узорак је сачињавало 9 земаља, за које су постојали подаци о синдикалној организованости. Период је углавном од 2000. до 2019. године, сам узорак је небалансиран, због недоступности

података за свих 9 земаља, за све године, у изабраном периоду. Узорак чине: Естонија, Литванија, Летонија, Русија, Кина, Јужна Кореја, Јапан, Малезија и Сингапур, и на тај начин се задржало учешће, како европских, тако и азијских економија у узорку.

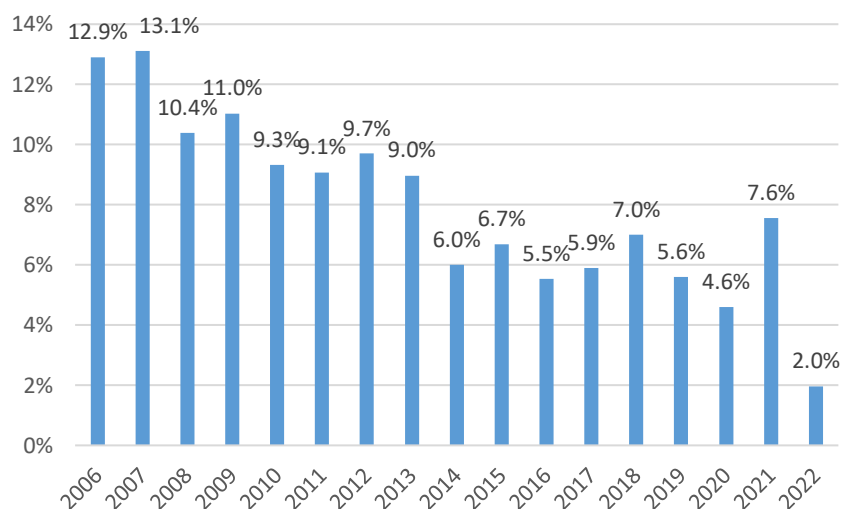
Табела 2 Корелациона матрица

	<i>Синдикална организованост</i>	<i>Учешће 40% становништва са средњим дохотком</i>
<i>Синдикална организованост</i>	1	0,109
<i>Учешће 40% становништва са средњим дохотком</i>	0,109	1

Корелационом анализом је утврђено да је коефицијент корелације између нивоа синдикалне организованости и учешћа 40% становништва средњег дохотка, 0,109. Овај коефицијент говори о томе да постоји врло слаба позитивна корелација између синдикалне организованости и удјела у дохотку 40% средњег слоја становништва, што ће рећи да би свако евентуално повећање једног условило повећање другог индикатора. Наравно, треба истаћи да је коефицијент корелације на самој граници, што говори о нешто слабијој вези између два индикатора. Ипак, можемо закључити да је и треће истраживачко питање потврђено и да се повећање унутрашње неједнакости може условно повезати са слабљењем нивоа синдикалне организованости у земљама, условно из разлога што је изостала јача корелациона веза.

Ако се задржимо на графикону 14, случај Кине постаје посебно интересантан, јер може говорити у прилог овој корелацији, али у обрнутом смјеру. Наиме, како и графикон показује, једина држава у којој расте број чланова синдиката у укупном броју запослених радника јесте управо Кина. Тај податак постаје нарочито занимљив када се упоређи са растом реалне зараде у Кини. Кина се издваја и по том питању од свјетских трендова, из разлога што биљежи у дужем временском периоду раст реалне зараде, графикон 15, а када је у питању учешће 40% средњег

слоја становништва у Кини, његов удио је смањиван од 2000. до 2006. са 46,6% на 43,1%, али је повећан са 43,3% у 2010. на 44,1% у 2017. години, према подацима Свјетске базе података о неједнакости.

Графикон 15 Стопа раста реалне зараде у Кини

Извор: Подаци преузети са сајта МОР, <https://www.ilo.org/>

Иако је раст зарада мањи на крају периода него на почетку, свакако остаје врло значајно континуирано повећање реалне зараде у Кини. Да ли кинеска економија има одређених проблема по питању слобода радника и услова рада и које су позитивне, а које негативне стране социјализма у Кини, неће бити испитивано у овом раду, али је несумњиво да одређени трендови показују боље перформансе кинеске економије у односу на остатак свијета, што чини њихов економски модел посебно интересантним.

Да ли овај примјер потврђује оно што је рекао Милановић у својој књизи „Глобална неједнакост“, да је будућност капиталистичких економија у неком моделу који је између кинеског и америчког, или мишљење Пикетија, да је решење неједнакости у партиципативном социјализму, вријеме ће показати, али засигурно се решење крије управо у комбинацији најбољег од оба система. Уважавајући перформансе кинеске економије, у овом дијелу истраживања је дат кратак опис кинеског економског модела, након чега је настављена анализа и приказане су перформансе разматраних економија у узорку по индикаторима који описују економију здравља и друштвени развој.

3.2.2. Кинески економски модел

Када је у питању кинески економски систем, раније је речено да га карактерише социјалистичка тржишна економија, коју је представио Ђанг Цемин (*Jiang Zemin*) још 1992. године. Кључну погонску силу у оваквом кинеском економском систему представљају компаније у државном власништву које послују по тржишним принципима. Заговорници марксизма истичу да се кинески економски систем заснива на робној производњи и да значајну улогу има приватни капитал, чиме се радничка класа гура у други план, чинећи кинеску економију више капиталистичком него социјалистичком (Ding, 2009). До 2012. године, иако је већина компанија била у државном власништву, остварени профити су задржавани унутар фирме и то на нивоу топ менаџмента који је присвајао највећи дио профита. То је промијењено 2012. године кампањом председника Си Ђинпинга о антикорупцији. Директори компанија у државном власништву су се суочили са редукцијом од 50% зараде, и обавезом да оснују својеврсне синдикате СВРЦ (*Staff and Worker Representative Congresses SWRCs*) који ће штитити права радника. Након тога, 80% компанија регистрованих у Кини, од укупног броја, је успоставило овај систем (*СВРЦ*), који подразумева одржавање конгреса радника и особља (De Rambures, 2015).

Када је у питању кинеска економија, разликују се неколико кључних облика компанија у државном власништву (Xie and Zhou, 2014):

- Компаније у државном власништву – Кинеска влада је основала комерцијална предузећа, а менаџмент бира Влада или неко друго државно тијело, и ово је категорија која укључује само компаније које у потпуности финансира држава и њима управља. Сва оваква државна предузећа су подружнице (подјединице) Комисије за надзор и управљање државном имовином Кине;
- Државне холдинг компаније – ова предузећа су више под државном контролом и у њима држава посједује велики удио или контролни пакет акција, што јој даје могућност утицаја на управљање компанијом. Ово су најчешће компаније у које се слива најзначајнији дио СДИ; и

- Државне компаније у заједничком власништву, гдје држава не мора бити већински власник.

Компаније које припадају овим групама чине чак 4,5% глобалне економије и заслужне су за генерисање 40% кинеског БДП-а у 2020. години. Тако да су ове компаније битне и за свјетску, а не само кинеску економију.

Наравно, и приватни сектор је и те како присутан у кинеској економији и његов удио се значајно повећао од 1990-их година прошлог вијека, али тај удио није постао доминантан. Треба напоменути и да компаније у приватном власништву морају слиједити државну политику и пролазити државне контроле, што их не разликује пуно од компанија у државном власништву. Важно је поменути да ове компаније могу бити у предности и у погледу субвенција, из разлога што често то право остварују лакше него компаније у којима је држава једини власник. Ту се може поменути случај приватне компаније Хуавеи (*Huawei*), која је била лидер на кинеском тржишту и на тај начин значајно подржана од стране државе кроз субвенције, док компанија која је њен конкурент и која је у већинском државном власништву, ЗТЕ корпорација, није остварила право на субвенције. Ово је чест случај у Кини и може се рећи да је од 2015. године оваква политика, која подразумијева развој вођен од стране државе (како у приватном тако и јавном сектору), постала главна карактеристика кинеског система (Milhaupt и Zheng, 2015).

Економско планирање је још један врло битан сегмент кинеске економије, који је умногоме допринио њеном брзом развоју и високим стопама раста у претходним деценијама. У Кини је планирање реформисано 1993. године и постало је један од три кључна елемента у макроекономској контроли, заједно са фискалном и монетарном политиком. Систем планирања у Кини има три димензије, од којих свака користи другачији механизам (De Rambures, 2015):

- Обавезно планирање – Односи се на предузећа која послују у стратешким секторима (образовање и истраживање и развој), и функционише на начин што се унапријед одреде циљеви који се желе постићи, а онда се спроведе набавка и обезбјеђење финансијских средстава;

- Уговорно планирање – Код овог типа планирања, такође се постављају циљеви и одреде укупна средства потребна за остваривање циљева, али се затим преговара са предузећима и локалним властима, како би се циљеви додатно разрадили, а ресурси распоредили;
- Индикативно планирање – Ниво планирања на најнижем нивоу, и подразумијева одређивање индустријских циљева, након чега компаније добијају одређену врсту економске помоћи (повољније кредите, субвенције, ослобођење од пореза и слично), као подстицај за остваривање постављених циљева.

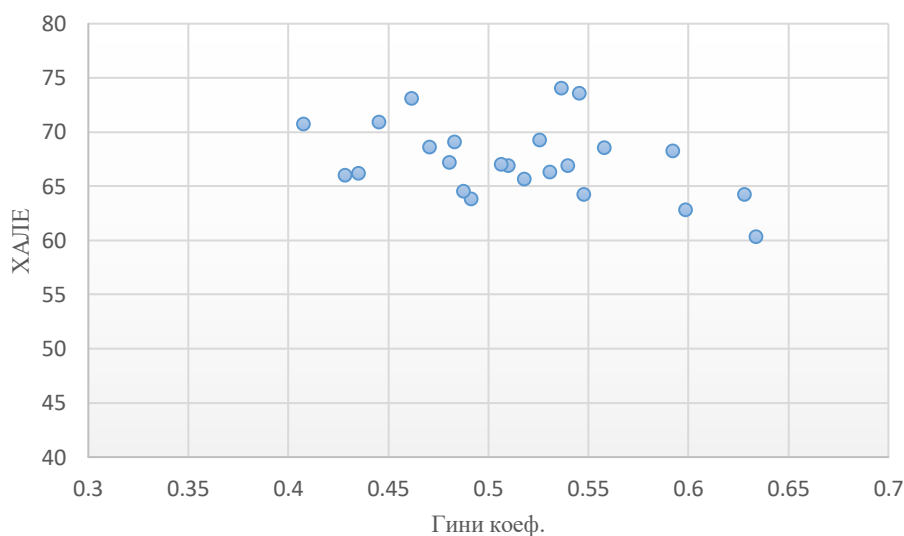
Бранко Милановић је један од економиста које је посебно заинтригирао кинески случај и високе стопе раста које су присутне у Кини већ 30 година, па у својим књигама често пореди либерални капитализам (САД) и политички капитализам (Кина). Милановић (2016), истиче двије карактеристике кинеског система: дуалну привредну структуру (држава и тржиште) и јавну администрацију која управља и политичким и економским системом, али упућује и на проблем оваквог система, због селективне примјене права. Селективна примјена права се односи на ситуације у којима правосуђе другачије гледа на преступника у случају ако је он припадник владајуће странке, и у случају када није. Проблем који селективна примјена права повлачи са собом јесте проблем ендемске корупције и Милановић сматра да је она саставнио дио овог система, који помаже владајућој класи да опстане на власти.

Корупција није ништа мање присутна ни у другом систему, либералном капитализму, она само мијења облик, и у њему представља наставак идеологије „прављења“ новца, која је главни покретач економских активности у капитализму. Милановић гледа на корупцију као на саставни дио оба модела, али оно што се мора нагласити, јесте чињеница да то не оправдава њено постојање.

Имајући ово у виду, корупција се може окарактерисати као један од главних криваца за растућу неједнакост, односно за константно богаћење најбогатијих. Систем у коме новац може све ријешити ће увијек тежити груписању новца и моћи у посједу оних који су спремни на све.

3.3. Поређење Гини коефицијента и осталих индикатора

Утицај економске неједнакости на човјеков развој и благостање је огроман. У том контексту је приказан и однос неједнакости, мјерене Гини коефицијентом (тржишним), и општег развоја становништва, који је овдје представљен кроз број година здравог живота *ХАЛЕ*. На графикону 16 може се видјети овај однос за све државе из узорка 26 земаља, за које су постојали подаци и које представљају главни фокус овог истраживања.

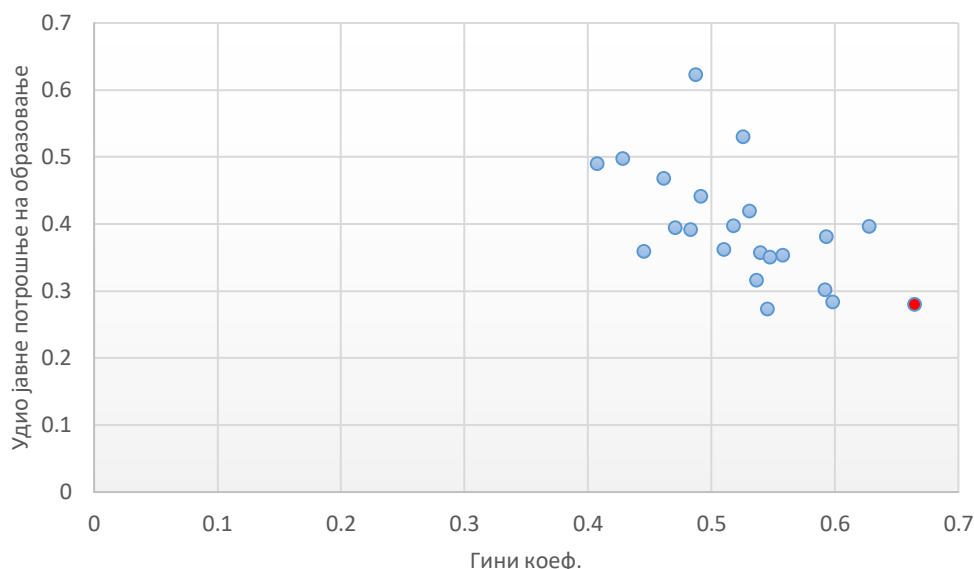
Графикон 16 Графикон XY за индикаторе *ХАЛЕ* и Гини коеф. у 2019. години

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН (<https://wid.world/>) и СЗО (<https://www.who.int/>)

На графикону 16 се јасно може видјети да већу вриједност *ХАЛЕ* имају државе у којима је равномјернија расподела дохотка, изузев Сингапура и Јапана гдје је неједнакост око 0,54, а *ХАЛЕ* има вриједност око 74. С друге стране, нешто краћи *ХАЛЕ* имају Сјеверна Македонија и Бјелорусија, мало изнад 65 година, док је вриједност њиховог Гини коефицијента скоро најнижа у узорку, око 0,43.

Занимљиво је на овај начин упоредити и удио јавне потрошње на образовање и Гини коефицијент у државама из узорка, гдје ће се јасно видјети да ли је у државама гдје је неједнакост већа, мање издвајање за образовање. Удио јавне потрошње на

образовање се посматра као удио у БДП-у, док у случају неједнакости поново користимо Гини коефицијент. Однос је представљен на графикону 17.

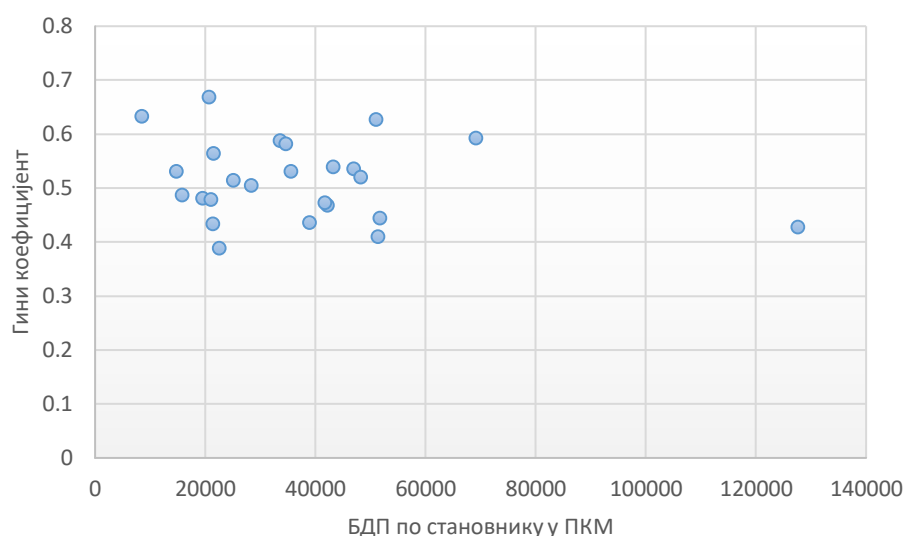

Графикон 17 Графикон XY за индикаторе удио јавне потрошње на образовање као удио у БДП-у и Гини коефицијент у 2019. години

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН (<https://wid.world/>) и СБ (<https://www.worldbank.org/en/home>)

На графикону 17 је црвеном бојом приказан свјетски просјек и јасно се види да су изабране земље изнад свјетског просјека или близу истог, и по питању Гини коефицијента, али и по питању издвајања на образовање. Подаци показују и то да је удио јавне потрошње на образовање највећи у земљама које имају од 0,4 до 0,5 вриједности Гини коефицијента, и да како се Гини коефицијент повећава, удио јавне потрошње на образовање се смањује. Изузетак су Молдавија и Естонија гдје је удио јавне потрошње на образовање највећи, а неједнакост је око 0,5 Гини индексних поена.

У наставку је приказан и однос између Гини коефицијента и БДП-а по становнику у паритету куповне моћи, графикон 18.

Графикон 18 Графикон XY за Гини коеф. и БДП по становнику у ПКМ за 2022.

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН (<https://wid.world/>) и СБ (<https://www.worldbank.org/en/home>)

На графикону се јасно може видјети да није правило да земље у којима је неједнакост већа имају већи стандард, већ се може закључити и супротно. Државе које чине овај узорак, а имају равномјернију расподелу дохотка (испод просјечног Гини коефицијента у узорку од 0,51 Гини поена) имају по правилу већи БДП по становнику у ПКМ од медијалног (34.638 \$) у узорку. Изузетак су државе Западног Балкана и Молдавија. У овим државама Гини коефицијент је нижи од просјечног у узорку, али је и БДП по становнику у ПКМ мањи од медијалног. Медијана је узета из разлога што Сингапур значајно подиже просјек узорка.

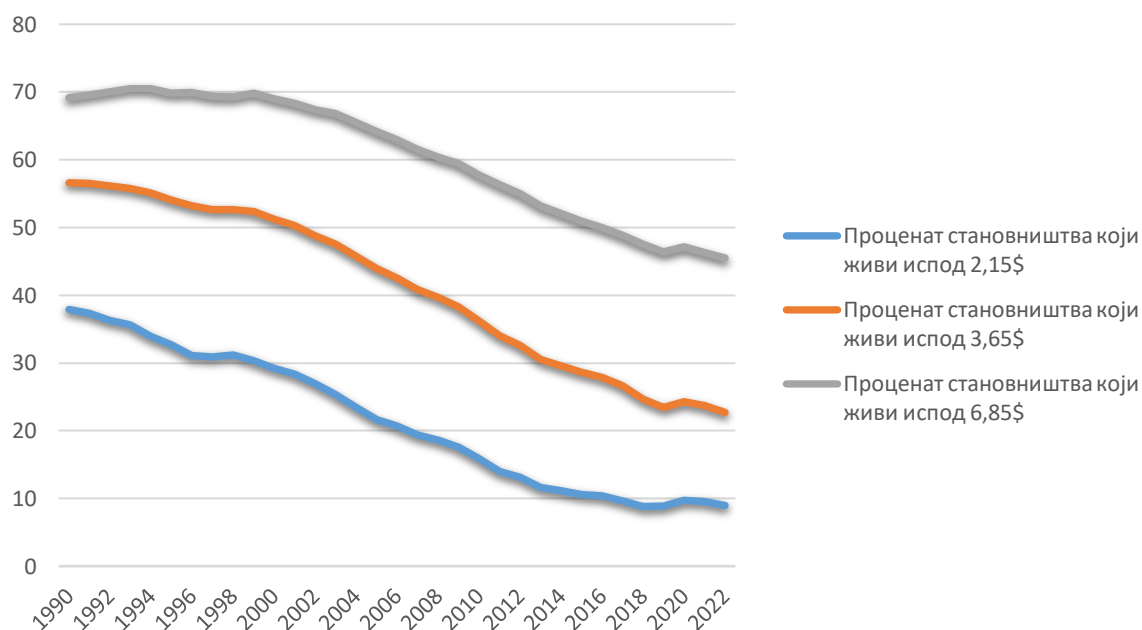
3.4. Сиромаштво развијених и мање развијених земаља

Посебна пажња се увијек мора поклонити онима који се налазе на крају доходне лествице, и управо из тог разлога је стављен нагласак на показатеље сиромаштва и дио становништва који има проблем да обезбједи минимум услова за живот.

Када су у питању глобални трендови, Свјетска банка објављује, да се проценат оних који живе у екстремном сиромаштву (имају мање од 2,15 долара дневно у паритету куповне моћи из 2017. године) смањивао од 1990. до 2019. године. Удио најсиромашнијих је у 1990. години износио 37,9%, док је тај проценат значајно

смањен у 2019. када је износио 8,9%. Ти трендови су се промијенили у 2020. години. Инфлација, рецесија и растући конфликти, након пандемије ковид-19, преокренули су тренд смањења сиромаштва и сада се процјењује да је у 2022. години око 679 милиона људи живјело у екстремном сиромаштву или 9% свјетске популације.

Ови подаци се односе на најнижу границу, границу екстремног сиромаштва од 2,15 \$, док је поред тога, СБ утврдила и границу сиромаштва за државе нижег средњег дохотка на 3,65 \$, и државе вишег средњег дохотка на 6,85 \$ по особи на дневном нивоу. Број људи који живи испод границе од 3,65 \$ и 6,85 \$ се повећавао од 1990. до 1999. године, након чега је наступио тренд смањења све до 2020. године, када почиње повећање, што је приказано графиком 19.

Графикон 19 Процент становништва који живи испод границе сиромаштва

Извор: Подаци преузети са сајта СБ, (<https://www.worldbank.org/en/home>)

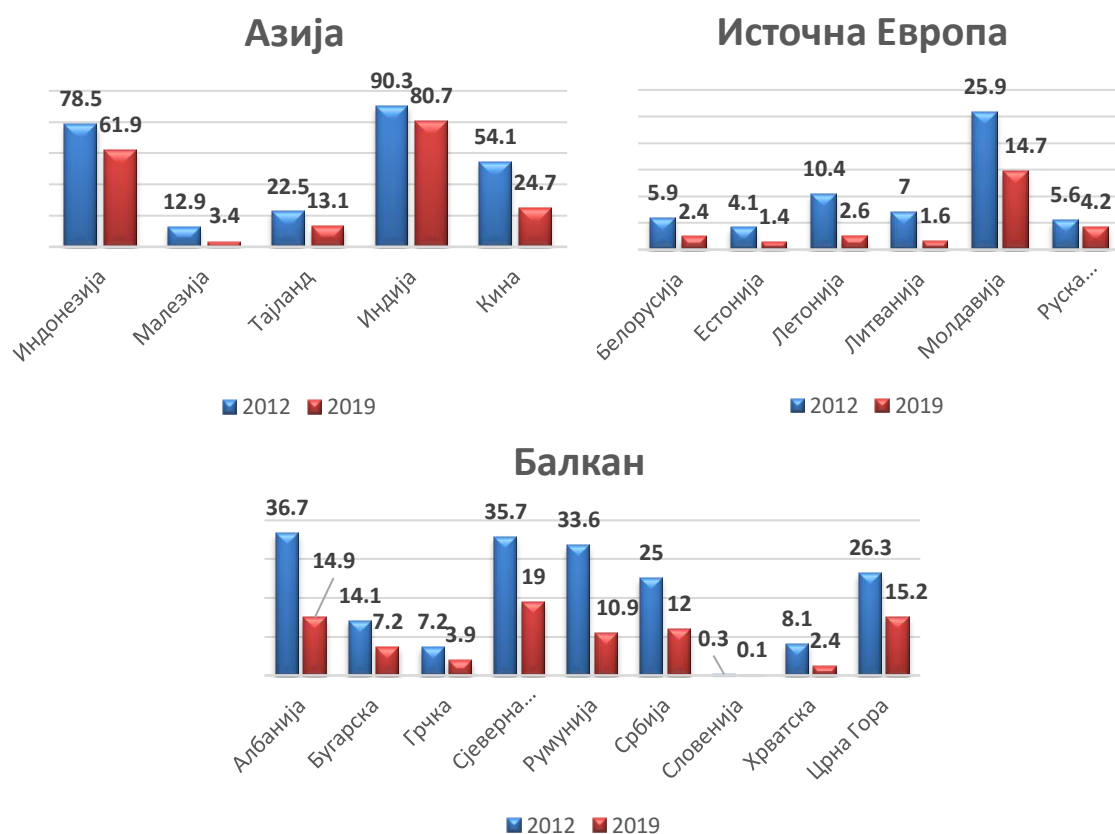
Процјена је да у 2022. години 1,85 милијарда људи, или 25% глобалне популације живи испод границе од 3,65 \$ на дан и 3,71 милијарде људи или 46% популације живи са мање од 6,85 \$ на дневном нивоу. Најзначајније смањење популације која живи са мање од 3,65 \$ дневно се десила у периоду од 2010. до 2012, али и у случају

границе од 3,65 \$ и 6,85 \$ присутан је стабилан тренд смањења од 2000. до 2019. године.

Регионални трендови показују да је најгора ситуација у подсахарској Африци, гдје је са 13% људи који су у 1990. години живјели у екстремном сиромаштву, проценат порастао на 62% у 2022. години. Када је у питању регион Источне Азије, чије државе већином чине узорак у овом истраживању, сиромаштво је значајно смањено и са 53% људи који су живјели у екстремном сиромаштву у 1990. години, проценат је опао на само 4% у 2022. години.

Кина и Индија су забиљежиле највеће смањење у сиромаштву, између 1990. и 2021. године. Наиме, више од 1,1 милијарде људи је изашло из зоне екстремног сиромаштва. Број људи у Кини који живи у екстремном сиромаштву у 2019. години је био око 0,1% што значи да је њихов удио у Кини значајно мањи него у Канади (0,2%), Великој Британији (0,5%) и САД-у (1%). Рецимо, у 2010. години, 13,9% становништва је у Кини било у зони екстремног сиромаштва, док су проценти за Канаду, Велику Британију и САД практично идентични као и у 2019. години, што говори у прилог значајном напретку кинеске економије у последњој деценији.

Када су у питању подаци по државама, за узорак држава које су у фокусу овог истраживања, на графикону 20 је приказано кретање удјела становништва које живи у сиромаштву. За границу сиромаштва је узет ниво од 6,85 \$ из разлога што је половина земаља у узорку са вишим средњим дохотком, а остатак припада групи земаља са високим дохотком, изузев Индије која је земља ниског средњег дохотка. Такође, приказане су само оне државе за које су постојали подаци. Подаци за Малезију су за 2011. и 2018, док су за остале државе приказани подаци за 2012. и 2019. годину.

Графикон 20 Проценат становништва у 2012. и 2019. години испод границе сиромаштва од 6,85 \$ у 2017. ПКМ

Извор: Подаци преузети са сајта СБ, (<https://www.worldbank.org/en/home>)

Највећи проценат становништва које живи у сиромаштву, тј. са мање од 6,85 \$ дневно, је у Индији и Индонезији. Кина је имала најзначајније смањење овог процента у 2019. у односу на 2012, и то са 54,1% на 24,7%. У Источној Европи најмањи проценат становништва живи у сиромаштву, у односу на узорке азијских и балканских земаља. Највећи проценат сиромашних у ИЕ је забиљежен у Молдавији и у 2012. и 2019. години, али је у том периоду проценат смањен за преко 10%. Када је у питању Балкан, недостају подаци само за Босну и Херцеговину, али се свакако може видјети да је у 2012. години у пет држава 25% или више становника живјело у сиромаштву. Ситуација се поправила у 2019. години, иако су проценти остали високи, нарочито у Сјеверној Македонији 19%, Црној Гори 15,2% и Албанији 14,9%. Словенија има убједљиво најбоље вриједности овог индикатора, у узорку балканских земаља, али и уопште.

Истраживања су показала да у циљу позитивног дејства против сиромаштва, нарочито екстремног, политика мора зависити и бити формулисана у зависности од фактора својствених свакој држави (стопа незапослености, секторска расподела привреде, институција тржишта рада и други), истовремено уважавајући узроке неједнакости у тој држави.

Улагање у образовање, и уопште образовање у држави, један је од кључних инструмената за смањење неједнакости и сиромаштва у њој. Уз континуирано унапређивање система образовања, нарочито средњег и високог, потребно је водити рачуна и о нисковалификованом кадру, унапређујући њихове вјештине, како их промјене на тржишту рада не би „пензионисале“, и како би се самим тим омогућило попуњавање нових радних мјеста. Млађим генерацијама, уз квалитетно образовање, и стварање донекле једнаких могућности, барем у погледу приступа образовању и здравству, обезбјеђује се основа за смањивање разлика у зарадама у будућности. Уз планско дјеловање у претходно наведеним областима, издвајају се још и порески систем и систем социјалних накнада, као кључни у решавању проблема сиромаштва у држави. Ова два канала имају непосреднији утицај на питање сиромаштва и неједнакости у држави, него што је то случај са образовањем и здравством, гдје су последице дугорочне.

Смањење сиромаштва у земљи и смањење неједнакости могу бити последице само системског дјеловања и имплементације адекватних социјалних и пореских политика, уз континуиран економски развој, и због тога ће у наставку бити анализирани најуспјешнији примјери политика за смањења неједнакости и сиромаштва у узорку од 26 земаља.

3.5. Економска политика и питање економске неједнакости

Проблем неједнаке расподеле дохотка и богатства лежи између економије и политике, и ако се желимо бавити питањем економске неједнакости и анализирати начине за њено смањивање, то значи да је немогуће остати на чисто економском терену, већ је потребно ући и на терен политике. Разлог је прост, управо су политике и мјере које свака влада прописује саставни дио приче о прерасподјели

дохотка, и у њима се крије кључ за смањење неједнакости. Као основни приступи у циљу смањења неједнакости прихода (богатства) истичу се (Stiglitz, 2012):

- Прогресивно опроезивање;
- Закони о минималној заради;
- Јачање права радника и синдикати;
- Социјална давања;
- Едукација и усавршавање;
- Политике у области помоћи у решавању стамбеног питања;
- Редистрибуција богатства;
- Реформа закона који уређују пословање корпорација;
- Економски стимулације и креирање послова;
- Финансијска регулација;
- Антидискриминаторни закони;
- Јавне услуге;
- Интернационална сарадња и међународно усклађивање закона и норми.

Кроз претходно наведене приступе у смањивању економске неједнакости, јасно је колико је комплексно поље уређења прерасподјеле дохотка и смањења сиромаштва и неједнакости. С обзиром на то, поред општег прегледа, сада ћемо прећи на нешто директнији приступ, кроз анализу конкретних политика које су државе спроводиле у циљу решавања проблема неједнаке дистрибуције богатства и/или прихода. Нажалост, политике из области социјалне правде и прерасподјеле прихода често прелазе у популизам и политиканство, што ствара негативне ефекте и у кратком и у дугом року.

У наставку је дата табела у којој су приказане вриједности које се односе на просјечан раст реалне зараде у периоду од 2006. до 2022. године и просјечно повећање БДП-а по становнику у ПКМ. Разлог за овакав приказ јесте издвајање држава из свих региона, из анализираног узорка, које су забиљежиле највеће просјечне стопе раста, када је у питању просјечан раст реалне зараде и просјечно повећање БДП-а у ПКМ, у циљу анализе њихових система социјалних и пореских политика.

Табела 3 Мјерење перформанси земаља у узорку за период од 2006. до 2022.

	Просјечан раст реалне зараде	Просјечно повећање БДП по становнику у ПКМ
<i>Албанија</i>	3,05%	7,44%
<i>Босна и Херцеговина</i>	2,75%	7,77%
<i>Бугарска</i>	6,86%	7,68%
<i>Грчка</i>	-1,41%	2,74%
<i>Румунија</i>	5,76%	9,46%
<i>Словенија</i>	1,80%	4,71%
<i>Србија</i>	3,18%	6,18%
<i>Сјеверна Македонија</i>	2,33%	6,11%
<i>Хрватска</i>	1,04%	6,29%
<i>Црна Гора</i>	1,95%	7,88%
<u>Просјек балк. земаља</u>	2,73%	6,63%
<i>Бјелорусија</i>	7,93%	5,25%
<i>Естонија</i>	3,87%	6,63%
<i>Летонија</i>	5,20%	6,84%
<i>Литванија</i>	4,82%	7,87%
<i>Молдавија</i>	6,31%	7,32%
<i>Русија</i>	4,40%	6,83%
<u>Просјек ИЕ земаља</u>	5,42%	6,79%
<i>Индонезија</i>	2,15%	5,25%
<i>Јапан</i>	-0,2%	2,27%
<i>Јужна Кореја</i>	1,27%	4,35%
<i>Малезија</i>	1,46%	4,42%
<i>Сингапур</i>	1,55%	4,80%
<i>Тајланд</i>	2,45%	4,32%
<i>Хонг Конг</i>	0,37%	3,65%
<u>Просјек ЕАМ земаља</u>	1,59%	4,19%
<i>Индија</i>	3,67%	6,46%
<i>Кина</i>	7,96%	8,95%

Извор: Подаци преузети са сајта СБ (www.worldbank.org) и МОР (www.ilo.org)

Табела показује да је посебно интересантан примјер Кине у којој је од свих земаља узорка најбрже расла реална зарада за период од 2006. до 2022. године, али и БДП по становнику у ПКМ, осим у односу на Румунију. Од балканских земаља Србија, Румунија, Албанија и Бугарска су изнад просјека за Балкан по питању раста реалне зараде, док је Бугарска имала највеће повећање зарада у анализираном периоду од 6,86% у просјеку годишње, а Румунија највеће годишње повећање БДП-а по становнику у ПКМ, у просјеку (9,46%). Када је у питању Источна Европа, у Бјелорусији је зарада расла најбржим темпом, 7,93% у просјеку годишње, док је БДП у ПКМ по становнику у просјеку најбрже растао у Литванији, са годишњом стопом раста од 8,45%. Стопе раста реалне зараде у протеклом периоду најниже су биле код земаља које припадају групи Источно-азијских чуда (ХПАЕС). Међу њима, највеће просјечно повећање реалне зараде на годишњем нивоу је имао Тајланд и то 2,45%. Када је у питању раст БДП-а у ПКМ по становнику, највећи просјечни годишњи раст је забиљежен у Индонезији, 5,25%. Индија је такође забиљежила значајне стопе раста, како реалне зараде, тако и БДП-а по становнику у ПКМ.

Бугарска и Бјелорусија су једине државе у којима је годишњи раст реалне зараде већи него што је било просјечно годишње повећање БДП-а у ПКМ, док у свим осталим економијама, по правилу, зараде расту много спорије.

Наравно, не мора по аутоматизму значити да, ако је реална зарада расла током одређеног периода, је и неједнакост смањена. То можемо видјети обједињавањем података из табеле 3 и података из табеле 1, која је раније приказана (на страни 77), и показује удио 50% најсиромашнијих у укупном дохотку.

Тако се удио 50% најсиромашнијих у Кини и Румунији смањио за 25% и 21%, у периоду од 2006. до 2021. године, док је, рецимо, у Индонезији и Бјелорусији порастао за 25% и 22%, што је највеће повећање у посматраном узорку. Да бисмо видјели који су потенцијални разлози за такве трендове, табелом 4 су приказане кључне политике за четири поменуте државе (Кина, Индонезија, Румунија и Бјелорусија), када је у питању социјална и пореска политика.

Табела 4 Преглед социјалних и пореских политика у изабраним државама

		Кина	Индонезија	Румунија	Бјелорусија
Социјалне политике	Образовање	- Деветогодишње обавезно (бесплатно) - Акценат на високом образовању (доступан велики број стипендија, државни факултети)	- Деветогодишње обавезно (бесплатно) - Доступан велики број стипендија и помоћи за подршку високом образовању, јавни и приватни универзитети	- Десетогодишње обавезно образовање - Јавно образовање је бесплатно - Приватни и државни факултети	- Бесплатно образовање на свим нивоима - Обавезно је у трајању од девет година - Већина факултета су у државном власништву
	Здравство	- Универзално здравствено осигурање којим управља БПЈС, државно тијело (бесплатно за основне здравствене потребе)	- Универзално здравствено осигурање од 2014. финансирано кроз премије плаћене од послодаваца, владе и појединаца	- Универзална здравствена заштита за све грађане од стране државе која покрива већину здравствених услуга	- Универзална здравствена заштита за све грађане од стране државе - Акценат на превентиви и примарној заштити
	Стамбено питање	- Влада промовише изградњу приступачних станова за изнајмљивање и куповину	- Влада подржава програме приступачних станова кроз субвенционисане хипотеке за породице са ниским зарадама	- Влада подржава програме приступачног становања и субвенције породицама са ниским примањима - Програм „Први дом“ који пружа повољније кредите	- Држава подстиче програме приступачног становања - Субвенције породицама са ниским примањима - Повољнији кредити
	Социјално благаостање	- Класичан систем пензионог осигурања - Новчана подршка најсиромашнијим домаћинствима - Подршка у случају незапослености (урбани крајеви)	- Програм Келуарга Харапан обезбјеђује готовинске трансфере породицама са ниским примањима - Субвенције за основне намирнице	- Класичан пензиони систем - Подршка у случају незапослености у одређеним случајевима - Финансијска помоћ породицама са ниским примањима	- Класичан пензиони систем - Ограничена помоћ незапосленима - Држава обезбјеђује породичне додатке (после рођења и за његу дјетета)

		Кина	Индонезија	Румунија	Бјелорусија
Пореске политике	Порез на доходак	Прогресивна стопа од 3% до 45%	Прогресивна стопа од 5% до 30%, нерезиденти 20%	10%	За резиденте 13%, за нерезиденте 15%
	Порез на добит	25%	22%	16%	18%
	Порез на додату вриједност	13% (9% и 6% на одређена добра)	11% (постоје добра која су изузета од ПДВ)	19% (9% и 5% за одређена добра)	20%
	Порез на имовину	Примјењује се у урбанијим дјеловима у зависности од величине и локације	Годишње се плаћа у зависности од вриједности грађевине и земљишта	Годишњи порез који зависи од локације, врсте и вриједности земље	Годишњи порез који зависи од локације, врсте и намјене имовине
	Доприноси за социјално осигурање	Доприноси се дијеле између послодавца и запосленог и варирају у зависности од региона	Доприноси се дијеле између послодавца и запосленог за БПЈС фонд	Послодавци 2,25% Запослени 35%	- Укупна стопа је 35% и дијели се између запослених и послодаваца - Запослени плаћају и 1% за социјално осигурање

Извор: Подаци прикупљени из различитих извора (СЗО, Унеско, СБ)

Наравно, високе стопе раста најчешће подразумевају низак почетни ниво и неразвијеност одређене економије, али ипак високе стопе раста које су присутне током вишедеценијског периода представљају изузетно позитиван индикатор развоја. Узорак од четири државе, које ће послужити у анализи социјалних и пореских политика, односно Кина, Индонезија, Бјелорусија и Румунија, су изузетно хетерогене географски и по друштвено-политичком уређењу. С друге стране, према БДП-у по становнику у ПКМ узорак је врло хомоген, нарочито у случају Бјелорусије и Кине, из разлога што је распон БДП-а у ПКМ међу њима у 2022. години минималан, 22.550 \$ у Бјелорусији и 21.482 \$ у Кини. У Индонезији вриједност БДП-а по становнику у ПКМ у 2022. години износи 14.657 \$, док Румунија има највећу вриједност од њих четири, 43.240 \$, и једина припада групи земаља вишег дохотка. Све ово пружа основу за анализу и извлачење интересантних закључака.

Први закључак из табеле 4 јесте да су политике поприлично сличне за све четири економије, а највећа је разлика у погледу пореза на доходак, јер се у Кини и Индонезији примјењује прогресивна стопа, док је у Румунији и Бјелорусији на снази пропорционална. Стопа ПДВ-а је значајно мања у Кини и Индонезији у односу на Бјелорусију и Румунију, али је стопа пореза на добит значајно већа.

Социјална политика почива на четири стуба, и то образовању, гдје је стављен акценат на доступност и квалитет образовања, затим здравству, гдје се тежи универзалној здравственој заштити, што је значајно теже успоставити у Кини и Индонезији, због броја становника, али сви напори иду у том правцу. Као трећи стуб се издвајају политике везане за решавање стамбеног питања за оне породице које припадају групи са нижим дохотком, и ту је приступ нешто другачији, од подстицаја изградње од стране државе, до давања повољнијих кредитних линија и субвенција. Политике социјалног благостања су последњи стуб и оне подразумевају класичан пензиони систем у коме запослени током радног вијека одваја дио примања, законски одређен, и остварује право на пензију у старости. Поред тога, присутни су и програми подршке у случају незапослености, али и трансфери најсиромашнијима.

Несумњиво, да би се на најбољи начин анализирале политике мора се ући у детаље сваке од њих, из разлога што, рецимо, у случају подршке од стране државе за обезбјеђивање стамбеног питања, већи интерес могу имати компаније које граде станове од најсиромашнијих грађана. Ти проблеми се решавају кроз адекватну контролу радова и обезбјеђивање „фер“ цијене. Овај примјер је наведен хипотетички, из разлога што је одличан показатељ, како и у случају политика које служе најсиромашнијима, богати могу наћи простор за додатно богаћење, чак и преко „леђа“ државе.

Како су се политике показале сличним у различитим економијама, кренули смо у испитивање ефикасности, или је можда боље рећи, ефективности самих политика. Ради тога смо се, у овом дијелу осврнули на врло битан сегмент, а то је поређење неједнакости на нивоу тржишног дохотка и на нивоу расположивог дохотка.

Мотив за овакво поређење је идеја да велико смањење неједнакости, у погледу разлике између тржишног и расположивог дохотка, упућује на закључак да су

политике и мјере прерасподјеле дохотка у држави одиграле значајну улогу у смањењу неједнакости. Највећи проблем код тих анализа јесу управо подаци, нарочито у случају мањих и земаља које не припадају групи најразвијенијих. Међутим, детаљном претрагом Свјетске базе података о неједнакости добијени су подаци за све државе из узорка о разлици између Гини коефицијента прије и после пореза (или тржишног и расположивог дохотка). Подаци су приказани у оквиру табеле 5.

Табела 5 Просјечна разлика између Гини коеф. прије пореза и Гини коеф. после пореза за период од 2006. до 2022. године

<i>Држава</i>	<i>Просјечна разлика</i>
<i>Албанија</i>	0,0299
<i>Босна и Херцеговина</i>	0,0475
<i>Бугарска</i>	0,0527
<i>Грчка</i>	0,1022
<i>Румунија</i>	0,0599
<i>Словенија</i>	0,1129
<i>Србија</i>	0,0854
<i>Сјеверна Македонија</i>	0,0320
<i>Хрватска</i>	0,0924
<i>Црна Гора</i>	0,0255
<u>Просјек балк. земаља</u>	0,0640
<i>Бјелорусија</i>	0,0501
<i>Естонија</i>	0,0838
<i>Летонија</i>	0,0704
<i>Литванија</i>	0,0240
<i>Молдавија</i>	0,0338
<i>Русија</i>	0,0933
<u>Просјек ИЕ земаља</u>	0,0592
<i>Индонезија</i>	0,0215
<i>Јапан</i>	0,1063
<i>Јужна Кореја</i>	0,0543
<i>Малезија</i>	0,0361
<i>Сингапур</i>	0,0293
<i>Тајланд</i>	0,0366
<i>Хонг Конг</i>	0,0351
<u>Просјек ЕАМ земаља</u>	0,0456
<i>Индија</i>	0,0246
<i>Кина</i>	0,0343

Извор: Подаци преузети са сајта СБПН, <https://wid.world/>

Подаци из табеле показују да од балканских земаља Црна Гора има убједљиво најмању разлику између два Гини коефицијента у просјеку, што ће рећи да политике које се користе за редистрибуцију дохотка нису ефективне. Иако на папиру врло сличне онима које смо приказали у случају Румуније и Бјелорусије, њихов ефекат је далеко мањи.

Сада ће бити приказане политике и мјере које издвајају економије са највећим разликама у узорку од осталих. У узорку балканских земаља посебно се издваја Словенија, док се у узорку источноевропских земаља издваја Русија, а код ЕАМ земаља Јапан. Оно што је карактеристично за сваку од њих и што их диференцира у контексту пореза и социјалне политике од осталих, наведено је у наставку:

- Словенија користи прогресивну стопу опорезивања прихода, са стопама у распону од 16% до 50%, и са порезом на добит од 19%. Она нуди и посебне олакшице за инвестиције у регионима који су мање развијени, на тај начин промовишући одрживост и зелени развој.
- Русија, за разлику од Словеније, има пропорционалну стопу од 13% на зараде и 30% на зараде нерезидената. Стопа пореза на добит је 20%. Русија нуди разне пореске олакшице за инвестиције у специјалним економским зонама, ради привлачења СДИ и стимуланса за уједначенији привредни развој. Русија спроводи и Капитални програм материнства, којим се обезбјеђује финансијска помоћ за друго (и следеће) дијете.
- Јапан примјењује прогресивне стопе опорезивање дохотка у распону од 5% до 45%. Порез на добит је око 23,2%. Издваја се и врло низак ПДВ од 10%, који је и нижи на одређене групе добара. У Јапану се примјењује и јединствени ЛТЦИ (*LTCI - Long-Term Care Insurance*) систем којим се обезбјеђује њега за старије и инвалиде. Јапан је примијенио и политике за подстицање поновног запошљавања старијих радника, укључујући субвенције за компаније које запошљавају старије раднике и програме обуке како би помогли старијим радницима да се прилагоде новим пословима.

Свака држава прави дистинкцију код социјалних и пореских политика са одређеним мјерама које су специфичне за ту економију и које помажу у успостављању равномјернијег развоја у држави, што значи да не постоје

универзална правила, али, како видимо, постоје универзални „кораџи“ у решавању проблема економске неједнакости и помоћи социјално угроженом становништву.

Индонезија и Индија, упркос високим стопама раста реалне зараде и БДП-а по становнику у ПКМ, нису успјеле значајније да спусте вриједност Гини коефицијента након пореза. Разлог може бити нешто нижи ниво развоја него у случају осталих земаља, што говори да здраву основу за сузбијање неједнакости пружа одређени ниво развоја економије. То није изненађујуће, с обзиром на чињеницу да је потребно имати сређен политички и правни систем у држави да би се успјешно спроводиле политике редистрибуције дохотка. Може се закључити да није грешка рећи да ти предуслови нису испуњени ни у Црној Гори, иако је степен развоја „на папиру“ значајно већи.

Сигурно је да се раст економске неједнакости не може објаснити једним фактором, као и да се узроци неједнакости у земљама широм свијета значајно могу разликовати. Свакако, оно што је заједничко свима јесте чињеница да економска неједнакост доводи до смањења стабилности економије и нарушавања друштвене кохезије, уз пад повјерења у државне институције. Значајна разлика у расподјели дохотка у економији погодује расту криминала, корупције и сиве економије, што је погодно тло за формирање популистичких, али и екстремистичких покрета. Економска политика која као дугорочан циљ има максимизацију дохотка и повећање животног стандарда, уз умјерен и друштвено прихватљив, али и неопходан степен економске неједнакости, подразумева константно балансирање између мјера које подстичу људе да стварају и продуктивно раде, и мјера којима се доходак расподељује од богатијих ка сиромашнијима. Оваква економска политика, која жели задовољити обије стране, мора узети у обзир све специфичности једне земље, као што је број становника, демографски трендови, ниво отворености и степен развијености.

Политичке последице растуће неједнакости могу бити озбиљан проблем у развоју државе из разлога што уводе друштво у поларизацију и политичку нестабилност, што по правило доводи до подривања демократских вриједности и неповјерења грађана у институције. *Wilkinson* и *Pickett* су 2010. писали о овој теми и указали на врло значајан закључак, а то је да у државама у којима постоји нижи степен

неједнакости грађани имају тенденцију да буду здравији, срећнији, а друштво политички стабилније. Што говори у прилог тези да ће мања економска неједнакост бити повољнија за друштвени и економски развој и пружити. Наставак емпиријске анализе се наслања на ове закључке и подразумева проширење анализираних индикатора на индикаторе економије здравља и општег благостања.

Имајући у виду све претходно речено, политике које се издвајају у погледу повећања нивоа знања и образовања у економији, уз смањење корупције и обезбјеђивање квалитетне и универзалне здравствене заштите, представљају темељ за смањење економске неједнакости. Након формирања таквог темеља, државе могу додатно смањити неједнакост опорезивањем, гдје се препоручује прогресивно опорезивање најбогатијих, затим социјалним политикама прерасподјеле и осталим механизмима помоћи најугорженијима, као што је политика помоћи у обезбјеђивању стамбеног питања. Оно што је приказано као одлика кинеског система, а карактерише све озбиљније привреде већ стотинама година уназад је, планирање. Економска политика се не може мијењати после сваких избора, а питање економске неједнакости и сиромаштва у држави служити за сакупљање јефтиних политичких поена. Само уз системски приступ и добро познавање слабости и снага националне економије, може се адекватно кренути у решавање ових проблема, уз, уколико је могуће, наднационалну сарадњу и усклађивање мјера у овим областима.

4. ЕМПИРИЈСКА АНАЛИЗА НА ПРИМЈЕРУ ОДАБРАНИХ ЗЕМАЉА ЕВРОПЕ И АЗИЈЕ

Теоријско третирање економске једнакости и привредног раста је богато истраживањима и то неријетко са опречним ставовима, што је детаљно приказано у претходним поглављима. У овој анализи пошло се од претпоставке да постоји значајан двосмјерни утицај између индикатора економске (не)једнакости и индикатора привредног раста, који су проширени са индикаторима друштвеног развоја. Веза међу индикаторима је тестирана и у нешто другачијем узорку него што је то устаљено, и стављен је акценат на земље које су прошле процес транзиције у Европи, као и на брзо растуће азијске економије. Какве ће закључке генерисати такав узорак, али и приступ, биће испитивано кроз различите квантитативне (економетријске) моделе.

Емпиријски дио истраживања подразумијева економетријско моделирање односа између економске неједнакости и привредног раста у првом дијелу, а затим и економске неједнакости и индикатора привредног развоја и економије здравља у другом дијелу. У оба случаја коришћени су динамички биваријантни модели који су често коришћено средство у анализи временских серија и испитивању њиховог међусобног односа. У зависности од природе података и стационарности временских серија биће конструисани адекватни панел мултиваријантни модели временских серија – *Panel Vector Autoregressive Model (VAR)*, *Fixed effect* или *Random effect* модел, односно *Panel Vector Error Correction Model (VECM)* или *Panel Autoregressive distributed lag (ARDL)* модел.

За почетак, потребно је нагласити да су у овом дијелу тестиране двије хипотезе, док је у одјељку 4.6. тестирана трећа хипотеза. Да се подсјетимо прве двије хипотезе:

X₁. Земље са равномјернијом расподелом дохотка у привреди имају стабилније стопе привредног раста током времена.

X_{1.1}. У економијама у којима је неједнакост доходака мања, шокови настали током економских криза су имали блажи ефекат и били су краткотрајнији.

X_{1.2}. Кузњецовом кривом се може објаснити однос између економске неједнакости и стопе привредног раста у анализираним економијама у посматраном периоду.

X₂. Равномјернија расподела дохотка доводи до интензивнијег привредног развоја у посматраним економијама.

X_{2.1}. Постоји негативна корелација и статистички значајан однос између индикатора једнакости у расподјели дохотка и индикатора привредног развоја.

X_{2.2}. Индикатори економије здравља и општег благостања имају веће вриједности у државама које имају равномјернију расподелу дохотка, и између посматраних индикатора се може утврдити статистички значајан однос.

У истраживању су коришћени подаци за 26 земаља, узорак чине државе из Европе и Азије. Европски дио узорка чине све државе са Балканског полуострва: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Грчка, Македонија, Румунија, Словенија, Србија, Хрватска, Црна Гора, и дио држава Источне Европе: Бјелорусија, Естонија, Летонија, Литванија, Молдавија и Русија. Азијске економије заступљене у узорку су: Индија, Индонезија, Јапан, Кина, Малезија, Република Кореја, Сингапур, Тајван, Тајланд и Хонг Конг. Земље са азијског континента припадају групи источноазијских чуда, по класификацији Свјетске банке, а уз њих су додате и Кина и Индија, које биљеже високе стопе раста у последњим деценијама.

Овакав узорак је креиран из два разлога. Први разлог представља жељу за испитивањем економске неједнакости и привредног раста у економијама које не припадају групи најразвијених и које су у последњих 30 година прошле одређене периоде стабилизације и реструктурирања. Други разлог је тај што се повезују искуства са два континента, односно упоређују се њихове перформансе по питању раста и неједнакости, кроз један хомоген узорак и панел анализу. Такав приступ омогућавају униформни подаци који су, већином, преузети са сајта Свјетске банке и из Свјетске базе података о неједнакости, или других реномираних свјетских база података. Током анализе сам узорак ће бити прилагођаван потребама истраживања,

па ће узорак у неколико ситуација бити подијељен, и то према Гини коефицијенту. Узорак ће бити подијељен на два подзорка, па ће у једном бити економије које имају Гини коефицијент испод просјечног у узорку (равномјернију расподелу), а у другом ће бити државе са Гини коефицијентом изнад просјечног у узорку (неравномјернија расподела). Наравно, све модификације и промјене у моделирању ће бити прецизно објашњене и наглашене у фази конструисања модела.

4.1. Макроекономски оквир истраживања

Хипотезе су тестиране уз помоћ података преузетих из Свјетске базе података о неједнакости и уз помоћ података из Свјетске банке, и других реномираних међународних база података. Разлог за то јесте доступност и дужина временских серија, која је у овом случају 28 година и то за период од 1995. до 2022. године. У табели 6 је дат преглед и опис коришћених индикатора економске неједнакости и привредног раста за узорак од 26 претходно наведених земаља. Оквир истраживања за трећу хипотезу је приказан у одјелку у коме ће бити извршено њено тестирање (4.6.).

Табела 6 Макроекономски оквир истраживања

Варијабла	Опис	Извор	Напомена
Гини коефицијент	Гини индекс тржишног дохотка (<i>Pretax income</i>)	Свјетска база података о неједнакости – <i>Wid.world</i>	Тржишни доходак укључује накнаде социјалног осигурања (и уклања одговарајуће доприносе), али искључује друге облике прерасподјеле (порез на доходак, накнаде социјалне помоћи, итд.)
БДП по становнику	Бруто домаћи производ по становнику у текућим америчким доларима	Свјетска банка – <i>World bank</i>	Подаци за Тајван нису доступни у бази Свјетске банке, као ни за Црну Гору од 1995. до 1999. године. Подаци за Тајван су допуњени подацима из базе <i>IMF-a</i> .
Национални доходак	Национални доходак (НД)	Свјетска база података о неједнакости – <i>Wid.world</i>	НД мјери вриједност створену од стране резидената једне државе
Очекивано трајање живота	Life expectancy (LE)	Свјетска банка – <i>World bank</i>	Подаци за Тајван нису доступни
Смртност дјеце	Умрли на 100.000 живорођених	Свијет у подацима – <i>Our world in data</i>	Подаци преузети од <i>United Nations Inter-agency Group for Child Mortality Estimation</i>
Године живота прилагођене инвалидности	Disability-adjusted life years (DALYs)	Свијет у подацима – <i>Our world in data</i>	Укупно оптерећење болести се мјери као број година живота прилагођених инвалидности. Један <i>DALYs</i> једнак је једној изгубљеној години здравог живота
Индекс људског развоја	ХДИ (HDI)	УНДП	За Босну и Херцеговину нису доступни подаци од 1995. до 1999. године, а за Црну Гору од 1995. до 2002. године. Подаци за Тајван нису доступни
БДП по становнику у ПКМ	БДП у паритету куповне моћи	Свјетска банка – <i>World bank</i>	Подаци за Тајван нису доступни

Извор: Креирао аутор

Подаци су организовани у виду небалансираног узорка у већини модела. Свакако, дуг временски период омогућава мјеродавније економетријско моделирање и вјеродостојније резултате. Све приказане варијабле нису постале дио модела са најбољим карактеристикама, али су све биле дио анализе, и моделирање је захтијевало избор између различитих варијабли, које омогућавају економски смислену анализу. Иако су подаци преузети из релевантних свјетских извора, могуће је да су у неком дијелу присутне процјене, а не стварни подаци. Несумњиво, то су подаци који се користе у свим релевантним научним истраживањима и преузети су из званичних канала.

4.2. Методологија

Анализа временских серија се убрзано развијала у последњим деценијама двадесетог вијека. Бокс и Џенкинс су 1970. први препознали потенцијал модела временских серија за прогнозирање будућих вриједности и то нарочито униваријантних модела, да би касније таква анализа постала позната под називом *Бокс-Џенкинс* анализа. У том смјеру су наставили своје истраживање и Грејнџер и Њуболд 1975. године, када су показали да једноставне прогнозе на основу информација једне серије дају боље резултате него употреба великих економетријских модела (*Granger and Newbold, 1974*).

Алтернативни приступ економском моделирању су омогућили ВАР (векторски ауторегресивни системи) модели, које је развио Симс 1980. године. Револуционарно код ових модела је било то што су за разлику од традиционалних система симултаних једначина ВАР модели подразумијевали да су све варијабле система ендогене, на тај начин представљајући ауторегресивну репрезентацију стационарних процеса (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011). Управо је стационарност кључни предуслов у анализи временских серија, из разлога што се подразумијева да процеси креирања података нису зависни од времена, односно потребно је да су временске серије стационарне.

Стационарност одговарајућих момената стохастичког процеса се дефинише на следећи начин (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011):

- Стационарност очекиване вриједности;
- Стационарност варијансе, и
- Коваријантна стационарност.

У економетрији се у анализи временских серија подразумејева слаба стационарност под стационарношћу, будући да стационарност у варијанси слиједи из коваријантне стационарности. Код слабе стационарности се подразумејева да стохастички процес испуњава услове стационарности очекиване вриједности и коваријансе.

Прва диференца серије представља разлику (диференцу) између вриједности варијабле у садашњем периоду и претходном периоду. За серију, која је стационарна на првој диференци кажемо да је диференчно стационарна, односно да је интегрисана првог реда, или да има једнични коријен на нивоу, али не и на диференци (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011). Тестирање стационарности подразумејева формирање аутокореелационе функције, ради добијања аутокореелационих и парцијалних коефицијената корелације текуће вриједности серије са сопственим ранијим доцњама, након чега се спроводе тестови јединичног коријена. Најчешће коришћени су Дики и Фулер тест, проширени Дики и Фулер тест, Филипс и Перон (PP) тест и Квјатковски и други (КПСС) тест (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011).

Када су у питању поменути динамички VAR модели, код њих се претпоставља да су све варијабле линеарно зависне од сопствених лагова, али и од лагова других варијабли у моделу. Број лагова за све укључене варијабле је исти и зависи од броја опсервација у моделу, периодичности података и Акаик, Шварц и Хана-Квин информационих критеријума (*Akaike*, *Schwarz* и *Hannan-Quinn*). Ако један вектор y_t означава све промјенљиве у систему, тај вектор се може представити као линеарна функција сопствених лагова и вектора случајних грешака. Управо отуда потиче назив векторских ауторегресивних модела (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011).

Пример једноставног система са двије варијабле другог реда (два лага) у стандардном облику је (Chatfield, 2000):

$$\begin{aligned}y_t &= y_{10} + y_{11}y_{t-1} + y_{12}y_{t-2} + y_{13}x_{t-1} + y_{14}x_{t-2} + u_{yt} \\x_t &= y_{20} + y_{21}y_{t-1} + y_{22}y_{t-2} + y_{23}x_{t-1} + y_{24}x_{t-2} + u_{xt}\end{aligned}\tag{6}$$

Претпоставке су да су серије y_t и x_t стационарне, и да грешке u_{xt} и u_{yt} испуњавају све претпоставке стохастичности класичног модела линеарне регресије.

Метода обичних најмањих квадрата, под претпоставком да нема аутокорељације резидуала, користи се приликом евалуације VAR модела. VAR модели су посебно погодни за тестирање узрочности користећи Грејнџерову каузалност. Постојање овакве каузалности се потврђује када ниво једне варијабле значајно зависи од лагова друге варијабле, а не само од сопствених (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011).

У неким случајевима двије серије са јединичним коријеном, тј. серије које су интегрисане у првој диференци, могу имати посебну међусобну везу која је стабилна током времена, тако да показују дугорочни заједнички тренд. Та међусобна веза, тј. линеарна комбинација двије серије која је стационарна, доводи то закључка да су серије коинтегрисане.

У случају коинтеграције двије серије, прави се разлика између њиховог дугорочног односа (начина на који се заједнички развијају на дужи рок) и њихове краткорочне динамике (девијације око заједничког тренда). Такође, тада је регресија на бази првих диференци серија, што је случај код VAR модела, контрапродуктивна, јер може да замагли њихову дугорочну равнотежну релацију. Из тог разлога развијени су модели с корекцијом грешке (енг. VECM - ВЕЦМ модели) који подразумевају механизам којим се краткорочно кретање „равнотежне грешке“, њиховом одступању вриједности серија од дугорочне равнотежне везе, коригује већ у следећем периоду.

Према Грејнџеровој теорему, коинтеграциона релација се може представити као модел са корекцијом грешке, и обратно, постојање коинтеграције се може

тестирати преко модела с корекцијом грешке. Основна биваријантна спецификацији ВЕЦМ модела дата је у наставку (Johansen, 1995):

$$\begin{aligned}\Delta Y_t &= a_1 + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \gamma_{1i} \Delta X_{t-i} + \lambda_1 ECT_{t-1} + \varepsilon_{1t} \\ \Delta X_t &= a_2 + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_{2i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \gamma_{2i} \Delta X_{t-i} + \lambda_2 ECT_{t-1} + \varepsilon_{2t}\end{aligned}\quad (7)$$

гдје су:

Δ – оператор прве разлике;

a_1 и a_2 – константе;

β_1 и β_2 – коефицијенти за заостале вриједности прве разлике зависне промјенљиве Y_t ;

γ_{1i} и γ_{2i} – коефицијенти за заостале вриједности прве разлике независне промјенљиве X_t ;

λ_1 и λ_2 – коефицијенти грешке прилагођавања;

ECT_{t-1} – грешка из коинтеграционог вектора, која представља дугорочни однос између промјенљивих, $ECT_{t-1} = Y_{t-1} - \phi X_{t-1}$, гдје је ϕ коефицијент коинтеграционог вектора;

ε_{1t} и ε_{2t} – грешке.

Овакав модел у суштини представља специјални случај VAR модела, VAR модел са ограничењима, познат као векторски модел са корекцијом грешке (ВЕЦМ модел).

Трећи случај јесте ситуација у којој су серије интегрисане различитог реда, и у тим ситуацијама се конструишу ARDL модели (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011).

Модел ауторегресивног дистрибуираног кашњења је економетријски модел за анализу краткорочног и дугорочног односа између двије временске серије. Основна спецификација ARDL модела према Песарану и Шину (Pesaran and Shin, 1999) је:

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^p \beta_i Y_{t-i} + \sum_{j=0}^q \gamma_j x_{t-j} + \varepsilon_t \quad (8) \text{ Формула за АРДЛ модел}$$

гдје су:

Y_t – зависна промјењива,

X_t – независна промјењива,

α – константа,

β_i – коефицијенти ауторегресивних дјелова модела,

γ_j – коефицијенти дистрибуисаних заостатака независне промјењиве,

ε_t – грешка,

p и q – редови заосталих вриједности зависне и независне промјењиве.

АР компонента у АРДЛ моделу (ауторегресиони модел дистрибуираних доцњи) представља заостале вриједности зависне промјењиве. АРДЛ модел обухвата краткорочну и дугорочну динамику односа између варијабли. Овај модел обухвата ефекте лагова варијабли на зависну промјењиву. Карактеришу га флексибилност, примјена на стационарним и нестационарним подацима, коинтеграција, и краткорочни и дугорочни односи (Pesaran и Shin, 1999).

Треба истаћи и то да су за тестирање свих хипотеза у истраживању, осим оних које се односе на економију Црне Горе, коришћени подаци панела. Подаци панела комбинују упоредне податке и податке временских серија, а економетријски модели развијени на бази ових података се називају модели панела (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011). Коришћење панел података у економетријским истраживањима омогућава анализу структуре и хетерогености између јединица посматрања, али и анализу промјене у структури током времена, што их чини врло заступљеним у макроекономским, али и микроекономским истраживањима. Оцјењивање самих модела панела постаје сложеније, зато што се могу појавити проблеми повезани са упоредним подацима (нпр. хетероскедастичност), али и проблеми повезани са временским серијама (аутокорелација).

Јасно нам је до сада, да у зависности од тога да ли постоји коинтеграција између анализираних временских серија, и на основу тога на којем нивоу су серије стационарне, приступа се формирању одговарајућих модела (ВАР, ВЕЦМ, АРДЛ).

Процес процјене подразумијева провјеру стационарности серија. У зависности од тога да ли су серије стационарне на нивоу или на првој диференци спроводи се *OLS* тест дугорочног утицаја, односно тест коинтеграције. Уз то, потребно је одредити и број лагова у моделу уз помоћ одговарајућих информационих критеријума, мада савремени економетријски програми често подразумијевају и аутоматско одређивање оптималних лагова у моделу. У зависности од тога да ли постоји коинтеграција или не, између временских серија у панелу података, врши се одабир одговарајућег модела.

Уколико су серије стационарне на првој диференци и нису коинтегрисане за наставак анализе се користи панел *VAR* модел, ради испитивања краткорочне динамике, да ли фиксни или случајни ефекти зависе од резултата Хаусмановог (енг. *Hausman*) теста. Други случај подразумијева ситуацију када су временске серије стационарне на првој диференци и коинтегрисане, што значи да између њих постоји дугорочна веза. Таква поставка подразумијева моделирање уз помоћу *ВЕЦМ* модела, који обухватају и краткорочну и дугорочну динамику, али и *ЕЦТ* (енг. *ECT – error correction term*). Трећи случај је комбинација у стационарности временских серија, односно ситуација када су у панелу неке временске серије стационарне на нивоу, а друге на првој диференци, и у тим случајевима моделирање се спроводи кроз *АРДЛ* моделе.

У овом истраживању су коришћени *ВЕЦМ* модели за испитивање односа између БДП-а по становнику и Гини коефицијента, затим *АРДЛ* модели за испитивање односа између индекса хуманог развоја и Гини коефицијента, док су *VAR* модели коришћени у испитивању односа између Гини коефицијента и индикатора тржишта рада, у случају црногорске економије. У свим спроведеним економетријским тестовима ниво значајности је 5%, док се у анализи користио софтверски алат *Eviews*. Педронијев тест коинтеграције је коришћен у истраживању како би се утврдило да ли постоји дугорочна равнотежна веза између варијабли у контексту панел података. Овај тест проширује концепт коинтеграције са података временске серије на податке панела, омогућавајући сложеније, хетерогеније односе (Јовичић и Драгутиновић-Митровић, 2011). Педронијев тест препознаје хетерогеност у подацима панела, што значи да дозвољава индивидуалне специфичне ефекте и

динамику, уочавајући да свака јединица попречног пресека може имати различите карактеристике и односе међу варијаблама.

Динамички модели нису имуни на стандардне проблеме повезане са регресијом у економетрији, као што је питање пристрасности/ендогености, затим тачан избор доцњи (лагова) и погрешне спецификације модела. Стога је у наставку дато методолошко утемељење за коришћење биваријантних динамичких модела у анализи неједнакости у расподели дохотка и привредног раста.

4.3. Методолошко утемељење

Динамички модели се у значајној мјери користе у економетријским анализама и представљају неизоставан дио озбиљних економских анализа. Њихово коришћење у области међусобног утицаја економске једнакости и привредног раста, омогућавају нове и унапријеђене свеобухватне базе података. Такви подаци стварају основу за двосмјерну анализу односа привредног раста и економске неједнакости (Atems and Jones, 2014). Они управо, кроз своје истраживање, доказују да кумулативни импулсни одговори из основног биваријатног VAR модела указују на то да шокови на Цини коефицијент значајно смањују ниво дохотка по становнику. Овај налаз је отпоран на промјене у коришћеним мјерама неједнакости, као и на процјену модела са три варијабле. На основу анализе се закључује и да однос између неједнакости и дохотка по становнику варира током времена.

Амри (Amri, 2018) је тестирао узрочну везу између економског раста и неједнакости прихода на панелу података за 26 провинција у Индонезији, у периоду од 2005. до 2015. године. Користио је Педронијев коинтеграцијски тест, панел ВЕЦМ и Грејнцеров тест узрочности за процјену односа између варијабли. Главни налаз из истраживања јесте да постоји негативна и статистички значајна веза између привредног раста и неједнакости дохотка на дужи рок.

Волде и остали (Wolde et al., 2022) су закључили да постоји негативан однос између неједнакости доходака и економског раста у дугом року, док у кратком постоји позитиван однос, на примјеру Етиопије, у периоду од 1980. до 2017. године. У истраживању су користили годишње податке у АРДЛ и ВЕЦМ моделима. Ифекачукву (Ifeakachukwu, 2020) је такође уз помоћ ВЕЦМ модела показао да

постоји једносмјерна узрочност од неједнакости и глобализације ка економском расту у дугом року. Сprovedени тестови су показали да у кратком року постоји једносмјерна узрочност само у случају неједнакости и економског раста. Процјена АРДЛ-а показује да су глобализација и економски раст значајне детерминанте неједнакости у Нигерији.

Панел VAR модел су користили Чија и остали (*Chia et al.*, 2022) у испитивању динамичке везе између транспарентности, финансијског развоја, економске неједнакости и привредног раста, на примјеру 68 земаља у развоја, у периоду од 2000. до 2015. године. Установили су да индикатори транспарентности немају ефекта на економску неједнакост.

Поред наведених, и Гош (*Ghosh*, 2020) је испитивао симетрични и асиметрични утицај волатилности економског раста на неједнакост прихода у главним економијама ASEAN-а, у периоду од 1980. до 2015. године. Коинтеграција је истражена примјеном линеарног и нелинеарног АРДЛ приступа. Налази указују на снажну позитивну и статистички значајну дугорочну везу између неједнакости прихода и економског раста. У овом истраживању, Грејнцеров тест узрочности је показао да постоји двосмјерна каузалност од неједнакости ка економском расту.

4.4. Дефинисање економетријског модела истраживања по питању привредног раста и економске неједнакости

У циљу тестирања хипотезе:

X_{1.2}. Кузњецовом кривом се може објаснити однос између економске неједнакости и стопе привредног раста у анализираним економијама у посматраном периоду,

коришћени су сумарни подаци за све земље у узорку, за цјелокупан разматрани период.

Варијабла којом је описана економска неједнакост је Гини коефицијент тржишног дохотка (Гини коефицијент прије опорезивања), док је привредни раст представљен преко БДП-а по становнику. Разлог за то јесу боље карактеристике поменутог

биваријантног модела од модела који је обухватао Гини коефицијент и национални доходак, а и чињеница да је Кузњец у својим истраживањима узимао за примјер БДП по становнику. Како смо раније видјели, Кузњец је у својим истраживањима закључио да ће се економска неједнакост повећати услед миграције радника, која задржава ниске плате због веће понуде рада. Свакако, он је претпостављао да је такав однос присутан само до одређеног нивоa развоја, након чега почне дјеловати држава благостања и економска неједнакост се смањује. Стварност је, како смо рекли, условно демантовала Кузњеца јер се неједнакост расподеле дохотка повећала унутар најразвијенијих држава, док се, насупрот, смањила у брзо растућим источноазијским државама. Шта ће показати резултати у панел узорку земаља, у овом истраживању биће представљено у наставку.

У табели 7 је приказана дескриптивна статистика, за Гини коефицијент и БДП по становнику, на цјелокупном узорку.

Табела 7 Дескриптивна статистика за серије Гини коеф. и БДП по становнику

Варијабла	Опсервација	Просјек	Макс.	Мин.	Ст. девијација
<i>Гини коеф.</i>	728 (26*28)	0,512	0,681	0,346	0,062
<i>БДП по становнику</i>	723 (25*28+23)	12.201	82.807	373,63	12.816

Статистика за балкански дио узорка

Варијабла	Опсервација	Просјек	Макс.	Мин.	Ст. девијација
<i>Гини коеф.</i>	280 (10*28)	0,474	0,584	0,367	0,039
<i>БДП по становнику</i>	275 (9*28+23)	8.550	32.128	497,68	7.128

Статистика за земље Источне Европе

Варијабла	Опсервација	Просјек	Макс.	Мин.	Ст. девијација
<i>Гини коеф.</i>	168 (6*28)	0,505	0,634	0,389	0,049
<i>БДП по становнику</i>	168 (6*28)	8.530	28.247	399,50	6.845

Статистика за НРАЕс

Варијабла	Опсервација	Просјек	Макс.	Мин.	Ст. девијација
<i>Гини коеф.</i>	224 (8*28)	0,551	0,681	0,346	0,067
<i>БДП по становнику</i>	224 (8*28)	21.576	82.807	459,20	17.217

Статистика за Кину и Индију

Варијабла	Опсервација	Просјек	Макс.	Мин.	Ст. девијација
<i>Гини коеф.</i>	56 (2*28)	0,559	0,634	0,471	0,049
<i>БДП по становнику</i>	56 (2*28)	2.995	12.720	373,63	3.399

Извор: Креирао аутор

Из табеле 7 се може видјети да узорак чини 728 опсервација. Нешто мањи број опсервација код БДП-а по становнику у односу на Гини коефицијент постоји из разлога што подаци за Црну Гору нису доступни од 1995. до 1999. године. Гини коефицијент се у узорку кретао од 0,681 до 0,346. Интересантно је да је у групи земаља *HPAEs* забиљежена и највећа и најмања вриједност Гини коефицијента у цјелокупном узорку. То говори да је та скупина земаља најхетерогенија. Најмања разлика је у балканском региону по питању Гини коефицијента, што показује и вриједност стандардне девијације. Највеће разлике и по питању БДП-а по становнику су присутне код *HPAEs* земаља, гдје је забиљежена и највећа вриједност овог индикатора у цјелокупном узорку.

Ограничење које прати ово истраживање јесте висока димензионалност, која је неопходна, јер панел динамички модели захтијевају велике скупове података са много временских периода и пресјека у циљу генерисања поузданих резултата, али са друге стране може довести до проблема сложености модела. То су случајеви када структура панел ВАР модела може постати веома сложена, чинећи процјене и тумачења врло изазовним. Идентификација исправне спецификације модела, која је најчешћи проблем оваквих анализа, превазиђена је уз консултовање научне литературе и коришћење биваријантних модела, при чему су поштовани сви предуслови за такво моделирање.

Када су у питању ВЕЦМ модели, посебан проблем представља хетерогеност параметара, јер разлике између јединица у скупу података, у овом случају држава, у погледу динамике и коинтегришућих вектора, могу закомпликовати процјену и интерпретацију модела. Овај проблем је ријешен коришћењем података из истих извора за све државе и коришћењем само двије, кључне, временске серије које на најбољи начин рефлектују однос неједнакости и раста.

Прије него што дефинишемо квантитативни модел истраживања, потребно је тестирати стационарност коришћених временских серија. Временске серије у којима је извршено тестирање стационарности су Гини коефицијент и БДП по становнику, а тест је приказан табелом 8. Примјењени тестови стационарности подразумевају збирни резултат тестова доступних у софтверском програму *Eviews (LLC, IPS, ADF-Fisher, PP-Fisher u Hadri)*.

Табела 8 Тест стационарности и коинтеграције за Гини коефицијент и БДП по становнику на цјелокупном узорку

Серија	Ниво	Прва диференца	Стационарност	Коинтеграција
Гини коеф.	Јединични коријен	Нема јединичног коријена	I(1)	Постоји
БДП по становнику	Јединични коријен	Нема јединичног коријена	I(1)	

Извор: Креирао аутор

Обије серије су стационарне на првој диференци, након чега је спроведен Педронијев панел тест коинтеграције, који је потврдио постојање коинтеграције међу варијаблама у узорку, што значи да постоји дугорочна веза међу њима. Следећи корак је избор оптималног лага.

Табела 9 Критеријуми за избор оптималног лага Панел ВЕЦМ модела

Lag	LogL	SC	HQ
0	-4921,988	19,139	19,129
1	-3188,076	12,454	12,407
2	-3176,524	12,453*	12,383*
3	-3163,075	12,457	12,387
4	-3156,779	12,478	12,424

Имајући у виду да је потврђена коинтеграција међу серијама, а да су обије стационарне на првом нивоу, формиран је ВЕЦМ модел, са два лага, за који су Акаик и Шварц информациони критеријуми показали најниже вриједности, што је приказано у табели 9. У наставку, табела 10, приказује изабрани панел ВЕЦМ модел за Гини коефицијент и БДП по становнику.

Табела 10 Panel BEЦМ модел Гини коефицијента и БДП-а по становнику за
цјелокупни узорак

Error Correction	D(Gini)	D(GDP_per_capita)
CointEq1	-0,012 (0,00541)	1750,747 (515,416)
D(DZINI_INDEX(-1))	-0,043 (0,03832)	-11598,09 (3649,34)
D(DZINI_INDEX(-2))	-0,008 (0,03885)	-5539.172 (3700,18)
D(GDP_PER_CAPITA(-1))	7.26E-07 (4.2E-07)	0,173 (0,040)
D(GDP_PER_CAPITA(-2))	-9.87E-07 (4.6E-07)	-0,238 (0,044)
C	0,001 (0,001)	533,243 (66,280)
R-squared	0,021	0,097
Log likelihood	-3910,536	
Akaike info criter	12,169	
Schwarz	12,266	

Кроз спецификацију модела могу се видјети параметри *Log likelihood*, *Akaike* и *Schwarz info criter* који говоре о снази модела, гдје је јасно да су њихове вриједности врло ниске, што говори у прилог поузданости модела. Анализа је настављена кроз тестирање статистичке значајности коефицијената, табела 11.

Табела 11 Статистичка значајност коефицијената

	Coefficient	Prob.
C(1)	-0,012	0,023
C(2)	-0,043	0,256
C(3)	-0,009	0,820
C(4)	7.26E-07	0,086
C(5)	-9.87E-07	0,033
C(6)	-0,012	0,023
Determinant residual covariance	632,663	
Equation: $D(DZINI_INDEX) = C(1)*(DZINI_INDEX(-1) + 8.34070390608E-06 * GDP_PER_CAPITA(-1) - 0,616211622425) + C(2)*D(DZINI_INDEX(-1)) + C(3)*D(DZINI_INDEX(-2)) + C(4)*D(GDP_PER_CAPITA(-1)) + C(5)*D(GDP_PER_CAPITA(-2)) + C(6)$		

Оцијењени модел и статистичка значајност коефицијената показују да постоји дугорочан утицај БДП-а по становнику и да је он статистички значајан. Коефицијент дугорочног односа $C(1)$ је статистички значајан (вјероватноћа је мања од 0,05) и вриједност коефицијента је негативна. Може се закључити да је 1,2% варијација Гини коефицијента исправљено током сваког периода, што имплицира да БДП по становнику Грејндер узрокује Гини коефицијент у дугом року. Када је у питању краткорочан утицај, потребно је видјети да ли коефицијенти $C(4)$ и $C(5)$ имају значајан утицај на Гини коефицијент и то уз помоћ Валдовог теста, у табели 12.

Табела 12 Валдов тест сигнификантности утицаја коефицијената

	Value	df	Prob.
Chi-square	6,652	2	0,036

Нулта хипотеза: $C(4)=C(5)=0$

Вјероватноћа је мања од 0,05 па се може одбацити нулта хипотеза да нема краткорочног односа, што значи да постоји и краткорочан и дугорочан утицај БДП по становнику на Гини коефицијент. Тест стабилности модела и тест аутокорејације у моделу, који потврђују стабилност модела и одсуство аутокорејације код модела са два лага, приказани су у прилогу овог истраживања.

Да би анализа била комплетна потребно је утврдити и какав је повратни утицај, односно у којој мјери и како Гини коефицијент утиче на БДП по становнику. Испитивање повратног односа подразумијева замјену мјеста у моделу Гини коефицијента и БДП-а по становнику, што је приказано табелом 13.

Табела 13 Панел ВЕЦМ модел БДП-а по становнику и Гини коефицијента за
цјелокупни узорак

Error Correction	D(GDP_per_capita)	D(Gini)
CointEq1	0,015 (0,004)	-1.03E-07 (4.5E-08)
D(GDP_per_capita(-1))	0,173 (0,040)	7.26E-07 (4.2E-07)
D(GDP_per_capita(-2))	-0,238 (0,044)	-9.87E-07 (4.6E-07)
D(Gini_Index(-1))	-11598,09 (3649,34)	-0,043 (0,038)
D(Gini_Index(-2))	-5539,172 (3700,18)	-0,009 (0,039)
C	533,243 (66,280)	0,001 (0,001)
R-squared	0,097	0,022
Log likelihood	-3910,536	
Akaike info criter	12,169	
Schwarz	12,266	

Иако су коефицијенти исти као у претходном случају, брзина дугорочног прилагођавања није негативна, па се наслућује да неће бити дугорочног односа, који је смислен. Свакако, потребно је испитати статистичку значајност коефицијента $C(1)$, што је приказано у табели 14.

Табела 14 Статистичка значајност коефицијената

	Coefficient	Prob.
C(1)	0,015	0,001
C(2)	0,173	0,000
C(3)	-0,238	0,000
C(4)	-11598,09	0,001
C(5)	-5539,172	0,135
C(6)	533,243	0,000
Determinant residual covariance	632,6638	
Equation: $D(\text{GDP_PER_CAPITA}) = C(1)*(\text{GDP_PER_CAPITA}(-1) + 119893,957*\text{DZINI_INDEX}(-1) - 73880,050) + C(2) *D(\text{GDP_PER_CAPITA}(-1)) + C(3)*D(\text{GDP_PER_CAPITA}(-2)) + C(4)*D(\text{DZINI_INDEX}(-1)) + C(5)*D(\text{DZINI_INDEX}(-2)) + C(6)$		

Из табеле 14 се може видјети да коефицијент $C(1)$ није негативан, иако је статистички значајан, што значи да не постоји дугорочан еквилибријум и да Гини коефицијент у дугом року нема значајно дејство на БДП по становнику. У кратком року је нешто другачија ситуација, и то видимо кроз Валдов тест утицаја коефицијената $C(4)$ и $C(5)$, приказан табелом 15.

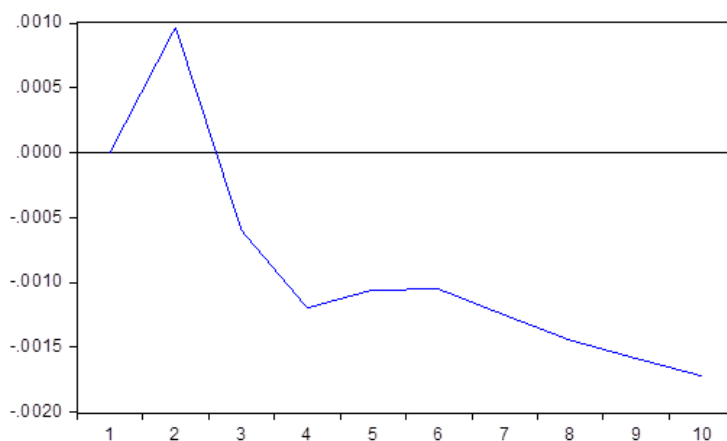
Табела 15 Валдов тест сигнификантности утицаја коефицијената

	Value	df	Prob.
Chi-square	11,615	2	0,003

Нулта хипотеза: $C(4)=C(5)=0$

На основу спроведеног Валдовог теста, можемо закључити да нулту хипотезу треба одбацити и да Гини коефицијент у кратком року значајно утиче на БДП по становнику. Међуоднос двије варијабле је додатно објашњен графичким приказом функције импулсног одзива у оба случаја, графикони 21 и 22.

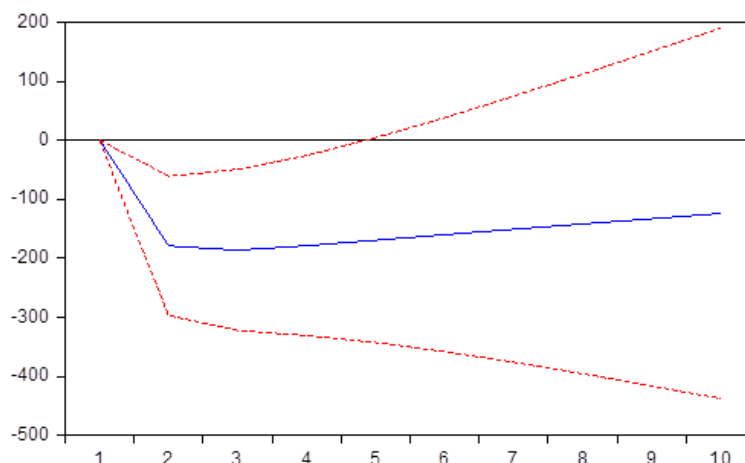
Графикон 21 Импулсни одзив Гини коефицијента на импулсе у серији БДП по становнику

Кретање Гини коефицијента услед шока у серији БДП-а по становнику показује да ће се Гини коефицијент иницијално повећати, односно да ће утицај повећања БДП-а каснити и да ће након другог периода повећање БДП-а по становнику условити континуирано смањење вриједности Гини коефицијента. Декомпозиција варијансе, која је детаљно приказана у прилогу, показује да од другог периода 18% варијација Гини коефицијента је објашњено импулсом у серији БДП по становнику, након чега се тај однос постепено повећава.

Када је у питању обрнути утицај, тј. дејство Гини коефицијента на БДП по становнику, функција импулног одзива је дата у наставку.

Графикон 22 Импулсни одзив БДП-а по становнику на импулсе у серији Гини коефицијента

Графикон 22 показује да ће повећање вриједности у серији Гини коефицијента дјеловати негативно на серију БДП-а по становнику, односно да ће доћи до смањивања њене вриједности. Иницијални шок има најјаче дејство, које траје до трећег периода, након чега се постепено смањује.

Закључак овог дијела економетријске анализе јесте да постоји једносмјерна каузална веза у дугом року, што значи да се показало да БДП по становнику значајно утиче на Гини коефицијент, али не и обратно, и да је одговор Гини коефицијента такав да ће у дугом року доћи да смањења његове вриједности уколико се БДП по становнику повећа. У кратком року је њихов однос такође значајан, али се смањење Гини коефицијента догађа тек након другог периода од повећања БДП-а по становнику. Краткорочно, у односу двије варијабле, постоји двосмјерна каузална веза, што значи и да Гини коефицијент има значајан утицај на БДП по становнику, гдје је функција импулног одзива јасно показала да ће свако повећање Гини коефицијента условити негативан тренд код БДП-а по становнику.

Може се рећи да су закључци логични и економски смислени, зато што је БДП по становнику један од основних показатеља стандарда живота у држави и да ће директно утицати на неједнакост. С друге стране, дугорочан утицај на БДП по

становнику Гини коефицијента не постоји, јер ће у дугом року кретање БДП-а зависити од осталих економских и неекономских фактора, док неједнакост у кратком року значајно утиче на његово кретање, што потврђује тезу о њиховој међусобној зависности.

Овакви налази недвосмислено показују да се однос који је Кузњец утврдио не може узети као правило, и то у његовом почетном дијелу, гдје се подразумијева да ће на нижим нивоима економске развијености постојати позитивна корелација између БДП-а по становнику (животног стандарда) и неједнакости, да раст подразумијева повећање неједнакости. Негација оваквог односа је потврђена у региону ХПАЕС (источноазијска чуда) још раније, али и овом анализом је потврђено да се не може тај однос успоставити као правилност, барем не у случају региона ХПАЕС ни у последњим деценијама, као ни у случају Кине и Индије, али ни држава Балкана и Источне Европе, које су чиниле цјелокупан узорак. Будућа истраживања, у овом дијелу, могу значајно допринијети разумијевању ове тематике уколико се већ спроведена анализа прошири на појединачне случајеве земаља из узорка, што би био вриједан додатак оваквој анализи.

4.4.1. Однос једнакости у расподјели дохотка и стабилности привредног раста

У циљу тестирања хипотеза:

Х₁. Земље са равномјернијом расподелом дохотка у привреди имају стабилније стопе привредног раста током времена, и,

Х_{1.1}. У економијама у којима је неједнакост доходака мања, шокови настали током економских криза су имали блажи ефекат и били су краткотрајнији, креирана су два подузорка, из главног узорка од 26 земаља.

Државе су подијељене према Гини коефицијенту, и то на следећи начин. Просјечни Гини коефицијент у узорку од 26 земаља је износио 0,5115. Вриједности Гини коефицијента изнад просјечног имало је 10 земаља: Тајланд, Тајван, Русија, Малезија, Јапан, Индонезија, Индија, Хонг Конг, Естонија и Кина, и оне чине први подузорок. Други подузорок чини 16 држава, са вриједностима Гини коефицијента

испод просјечне, и то: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Грчка, Македонија, Румунија, Словенија, Србија, Хрватска, Црна Гора, Бјелорусија, Летонија, Литванија, Молдавија, Република Кореја и Сингапур.

Разлог за овакву подјелу је намјера да се однос између неједнакости, мјерене Гини коефицијентом, и привредног раста, мјереним БДП-ом по становнику, испита међу земљама кад је неједнакост мања, тј. већа. Такође, у овом дијелу је тестирано и дејство шока услед економских криза, прецизније свјетске финансијске кризе. У вези са тим, поред динамичких модела овдје је коришћен и Чоу тест структурног лома, који је у наставку детаљно објашњен.

У табели 16 је приказана дескриптивна статистика за оба подузорка.

Табела 16 Дескриптивна статистика за први и други подузорак

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. испод просјечне – први подузорак

Варијабла	Опсервација	Просјек	Макс.	Мин.	Ст. девијација
Гини коеф.	448 (16*28)	0,476	0,617	0,346	0,042
БДП по становнику	443 (15*28+23)	11.376	82.807	399,5	12.211

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. изнад просјечне – други подузорак

Варијабла	Опсервација	Просјек	Макс.	Мин.	Ст. девијација
Гини коеф.	280 (10*28)	0,568	0,681	0,471	0,045
БДП по становнику	280 (10*28)	13.507	49.764	373,63	13.640

Извор: Калкулација аутора

Може се видјети да је у првом подузорку просјечна вриједност Гини коефицијента 0,476, док је у другом 0,568, док, рецимо, БДП по становнику има већу просјечну вриједност у другом подузорку, 13.507, у односу на 11.376 у првом подузорку.

Ограничења у истраживању се могу повезати са самим узорком. Анализа би била комплетнија да постоје подаци за више индикатора о прерасподјели дохотка, али и да постоје дуже временске серије које би, кроз више етапа развоја једне државе,

описивале кретање индикатора раста и расподеле, чиме би добијени резултати и закључци били заиста мјеродавни. Такође, недостатак је и непостојање теста структурног прелома који би уважио хетерогеност узорка и све његове специфичности, како би добијене резултате било могуће генерисати и на нивоу узорка, али и за сваку јединицу у узорку.

4.4.2. Дефинисање економетријског оквира истраживања

Када је у питању Чоу (*Chow*) тест који је коришћен за испитивање постављених хипотеза, Грин и Вилиам (*Green and William*, 2018) истичу да су његове јаке стране интуитивност и једноставност за коришћење, али и велика ефективност у идентификацији значајних промјена у одређеном тренутку регресијског односа, што га чини корисним за откривање структурних промјена. Поред тога, они издвајају и његову флексибилност, која се односи на то да тест може бити коришћен у широком спектру модела, затим као помоћ у дијагностици, и предност у употреби код панел података и временским серијама када се жели испитати утицај финансијских криза на економске односе. С друге стране, Ченг (*Cheng*, 2014), истиче одређене слабости овог теста, као што је претпоставка да се тачка у којој се десио структурни лом унапријед зна. У многим случајевима тајминг самог структурног лома је врло тешко одредити, а уз то, тест претпоставља да је структурни лом хомоген кроз читав узорак и за све јединице у панелу. У стварности, различите јединице – државе, што је случај у нашем узорку, могу претпјети шок у различитим временским тренуцима, или га не претрпјети уопште.

Чоу тест, који је увео економиста Грегори Чоу (*Gregory Chow*) 1960. године, је статистичка метода која се користи за одређивање тога да ли су коефицијенти у двије линеарне регресије на различитим скуповима података једнаки. Овај тест је посебно користан за идентификацију структурних прекида у временским серијама или подацима попречног пресјека, који могу указати на промјене у основном процесу који генерише податке. Чоу тестом се процјењује да ли постоји структурални прекид у одређеној тачки t , и то на начин што се подаци дијеле на два потпериода: прије и после t (*Green и William*, 2018). Нултом хипотезом код Чоуовог

теста структурног прелома се тврди да су коефицијенти исти код оба потпериода, то јест, да није присутан структурни прекид у серији.

Како наводе Грин и Вилиам (*Green and William, 2018*), да би се тестирала нулта хипотеза у панел подацима потребно је оцијенити, првобитно, регресиони модел користећи све доступне податке, како би се добио збир квадрата резидуала (*SSR – sum of squared residuals*) за модел на цјелокупном узорку, након чега се подаци подијеле у тачки t у којој се могуће десио структурни прекид (лом). Након креирања потпериода, потребно је оцијенити регресиони модел за оба потпериода, како би се добио збир квадрата резидуала за сваки потпериод, након чега се рачуна статистика Чоу теста, која је заснована на F (F) дистрибуцији. Формула за рачунање F статистике Чоу теста је дата у наставку.

$$F = \frac{(RSS_{full} - (RSS_{pre} + RSS_{post})) / k}{(RSS_{pre} + RSS_{post}) / (N_{pre} + N_{post} - 2k)} \quad (8) \text{ Формула за Чоу тест}$$

гдје је:

k – број параметара;

N_{pre} – број опсервација прије тачке прелома; и,

N_{post} – број опсервација после тачке прелома.

Имајући у виду методологију и поступак потребан за анализу уз помоћ Чоу теста, да би се адекватно спровео за оба подузорка, потребно је на почетку утврдити који модел користити. Из тог разлога су спроведени тестови стационарности и коинтеграције, који су приказани у табели 17.

Табела 17 Тест стационарности и коинтеграције у оба подузорка

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. испод просјечне

Серија	Ниво	Прва диференца	Стационарност	Коинтеграција
Гини	Има јединични коријен	Нема јединични коријен	I(1)	Постоји
БДП по становнику	Има јединични коријен	Нема јединични коријен	I(1)	

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. изнад просјечне

Серија	Ниво	Прва диференца	Стационарност	Коинтеграција
Гини	Има јединични коријен	Нема јединични коријен	I(1)	Постоји
БДП по становнику	Има јединични коријен	Нема јединични коријен	I(1)	

Тест је показао да код оба подузорка постоји коинтеграција и да су серије стационарне на првој диференци, што сугерише коришћење панел ВЕЦМ модела. Модели су детаљно приказани у прилогу овог рада, а у овом дијелу су кроз табелу 18 сумарно представљени односи двије варијабле у оба модел, као и карактеристике самих модела.

Табела 18 Резултати панел ВЕЦМ модела за оба подузорка

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. испод просјечне – први подузорак

Модел	Дугорочан однос	Краткорочан однос	Стабилност модела	Аутокорелација
ВЕЦМ – Гини к. и БДП по становнику	Постоји	Постоји	Постигнута	Не постоји код два лага
Инверзан утицај	Не постоји	Постоји		

*Узорак држава са вриједностима Гини коеф. изнад просјечне – други
подузорак*

Модел	Дугорочан утицај	Краткорочан однос	Стабилност модела	Аутокорелација
ВЕЦМ – Гини к. и БДП по становнику	Постоји	Не постоји	Постигнута	Не постоји код два лага
Инверзан утицај	Нема дугорочног	Нема краткорочног		

Интересантно је видјети да је, како и код главног узорка, у ранијој анализи, тако и код земаља са равномјернијом расподелом дохотка (први подузорак), анализа показала истовјетне резултате. Наиме, постоји једносмјеран дугорочан однос између Гини коефицијента и БДП-а по становнику, гдје БДП (Грејнцер) узрокује Гини коефицијент. Такође, присутан је и двосмјерни краткорочни однос.

С друге стране, код држава гдје је неједнакост већа (други подузорак) резултати су нешто другачији. Не постоји јединствен утицај од БДП-а по становнику ка Гини коефицијенту, прецизније присутан је само дугорочан не и краткорочан однос, док у случају инверзног утицаја не постоји статистички значајан однос ни у кратком ни

у дугом року. Ово може наговијестити нешто другачије резултате од оних који су претпостављени у хипотезама X_1 и $X_{1,1}$, а што ће бити утврђено након спровођења Чоу теста.

Да би се прецизно утврдило да ли економије које имају равномјернију расподелу дохотка имају стабилније стопе раста и да ли шокови слабије утичу на њих, креирана су још два подузорка, како захтијева методологија Чоу теста преломне тачке, у панел подацима.

Да би се спровео Чоу тест преломне тачке потребно је подијелити оба подузорка на два потпериода, један који се односи на период од 1995. до 2009. године и други који обухвата период од 2010. до 2021. године, што ће рећи да је претпостављена тачка прелома 2010. година, када је свјетска финансијска криза имала највећи утицај на посматране регионе. Азијска развојна банка наводи да су економије у Источној Азији доживјеле значајно успоравање у 2010. години, због смањене глобалне тражње, што је посебно утицало на земље које се баве извозом. Такође, у анализи се истиче и да, иако су неке земље показале отпорност на почетку, продужени глобални економски пад је на крају утицао и на њихове стопе раста и обим трговине (Ruiz-Brunschwig, 2017). У случају Централне и Источне европе, Европска ЦБ је у својим извјештајима истакла да су ови региони доживјели значајне економске поремећаје 2010. године, при чему су се земље попут Бугарске и балтичких држава суочиле са значајним падом БДП-а и финансијском нестабилношћу (*Monthly Bulletin July 2010*, 2010).

Разлог за формирање додатних подузорака јесте израчунавање збира квадрата резидуала, који су инпути за израчунавање F статистике Чоу теста преломне тачке, према раније приказаној формули. У наставку је приказана вриједност Чоу теста за подузорок који се односи на економије у којима је вриједност Гини коефицијента испод просјечне, односно у којима је неједнакост расподеле дохотка мања.

Чоу тест преломне тачке за подузорок 1

$$F = \frac{(RSS_{full} - (RSS_{pre} + RSS_{post})) / k}{(RSS_{pre} + RSS_{post}) / (N_{pre} + N_{post} - 2k)} = 8,058$$

Вриједност Φ статистике износи 8,06 што је веће од табличне Φ статистике која износи 2,214 у случају када је номинатор 5, а деноминатор 385. Номинатор представља број параметара (k) у модела, а како се у нашем моделу налазе двије варијабле са двије доцње и константом, укупан збир је 5. Деноминатор представља разлику опсервација у подузорку 1 и броја добијеног када се k помножи са два. Већа вриједност израчунате Φ статистике указује на то да треба одбацити нулту хипотезу, која гласи да нема лома у задатој тачки, што значи да је у овом подузорку било структурног лома.

Сада ћемо видјети каква је вриједност Чоу теста у подузорку 2, у којем су земље са већим разликама у расподели дохотка.

Чоу тест преломне тачке за подузорак 2

$$F = \frac{(RSS_{full} - (RSS_{pre} + RSS_{post})) / k}{(RSS_{pre} + RSS_{post}) / (N_{pre} + N_{post} - 2k)} = 1,857$$

Резултати сада постају посебно интересантни, јер је израчуната Φ статистика од 1,86 мања од табличне Φ статистике која износи 2,21. Овакав резултат значи да се не може одбацити нулта хипотеза по којој не постоји лом у задатом временском тренутку, што значи да у подузорку 2, не постоји структурни лом у 2010. години.

Користећи економску терминологију, резултати упућују на то да економије у којима је неједнакост већа нису имале значајан шок услед свјетске финансијске кризе, док економије у којима је неједнакост мања јесу. Овакви резултати за економску теорију уопште нису изненађујући, иако се наизглед чини тако. У литератури су познати случајеви у којима јаке и развијене економије, гдје постоји велика домаћа тражња, нису у толикој мјери зависне од свјетских токова, нарочито не од финансијских, ако у тим економијама постоје снажне индустрије. Такав примјер је кинеска економија, наводе *Xie* и *Zhou* (2014), због велике домаће тражње, али и јаког извоза и индустријализације. Индија је, такође, једна од држава која се уклапа у такав профил, наводе *Rathin*, *Suraj* и *Shoaib* (2021), и то због технолошког напретка, јаког услужног сектора и домаћег тржишта.

Ако се ближе погледа састав држава које чине подузорак 2, односно онај гдје је неједнакост већа, видјећемо да су то следеће државе: Кина, Естонија, Хонг Конг, Индија, Индонезија, Јапан, Малезија, Русија, Тајван и Тајланд.

Јасно је да је ријеч о економијама гдје су домаћа тражња и индустрија изузетно јаке, нарочито у случају Русије, Кине, Индије, Јапана, Малезије, Тајланда и Индонезије. Рецимо, у 2010. години у односу на 2009. годину њихов просјечан раст БДП-а по становнику износи 17,7%, а од десет наведених земаља из подузорка 2, само је једна, Естонија, забиљежила негативан раст. Према студији Међународног монетарног фонда (Cocozza и остали, 2011), тада је био најјачи удар кризе на регионе којима припадају наведене државе.

С друге стране, узорак држава испод просјека чини 16 економија и то: Албанија, Бјелорусија, Хрватска, Грчка, Јужна Кореја, Литванија, Црна Гора, Летонија, Сјеверна Македонија, Румунија, Србија, Сингапур, Словенија, Молдавија и Бугарска, које несумњиво припадају групи мањих економија, и за које је већа вјероватноћа да ће бити рањивије на финансијске шокове, какав се десио током свјетске финансијске кризе. У њиховом случају, просјечан раст у 2010. години у односу на 2009. годину је износио 2,7%. Ова вриједност је позитивна само из разлога што су Молдавија и Сингапур остварили раст од 28%, односно 21%. Још су Бјелорусија, Јужна Кореја и Литванија имале позитивне стопе раста, док су све остале, њих 11, имале негативне стопе раста БДП-а по становнику.

Свакако, резултати су такви да подразумевају одбацивање хипотеза X_1 и $X_{1.1}$. постављених у истраживању и показали су да су у случају свјетске финансијске кризе земље са равномјернијом расподелом дохотка претрпјеле већи шок и да је утицај кризе дуже трајао. Самим тим, привреде гдје је већа неједнакост показале су већу стабилност у случају свјетске финансијске кризе. Резултати су показали и то да у случају земаља у којима је равномјернија расподела прихода, постоји двосмјерна веза између Гини коефицијента и БДП-а по становнику, што значи да је ипак у њима неједнакост значајан аспект који доприноси економском расту, док у случају држава гдје је неједнакост већа та двосмјерна веза не постоји, што ће рећи да су извори раста другачије концентрисани.

Ови налази су у сагласности са студијом ММФ-а из 2017. године о односу између економске неједнакости и економског развоја (*New Twist in the Link Between Inequality and Economic Development*, 2017), која показује да промјена раста неједнакости прихода нема исти ефекат у свим земљама. Док је средњи утицај раста неједнакости на раст БДП-а по становнику негативан и значајан и траје око 2 године, то се не може узети као тачно за све земље. На примјер, у Еквадору, Јордану, Нигерији и Панами, ефекат је велики и негативан. У другим земљама, као што је на примјер Финска, утицај је позитиван. Ова велика дисперзија наглашава ограничену релевантност просјечног ефекта.

У поменутој студији повезују се различити ефекти међу земљама са различитим нивоима неједнакости. Ако приход није високо концентрисан, повећање неједнакости може пружити подстицај земљама да буду продуктивније. Ако је високо концентрисан, то исто повећање може довести до понашања у коме врх жели да присваја све већи и већи дио „колача“ за себе. Такође, када је неједнакост ниска, мало је вјероватно да би било какво повећање довело до социјалних немира. Обратно, када је неједнакост већ висока, свако даље повећање би вјероватно умањило друштвени консензус и способност спровођења реформи за раст.

4.5. Испитивање односа између индикатора економске једнакости и друштвеног развоја

Када је у питању тестирање хипотеза:

X₂. Равномјернија расподела дохотка доводи до интензивнијег привредног развоја у посматраним економијама:

X_{2.1}. Постоји негативна корелација и статистички значајан однос између индикатора једнакости у расподели дохотка и индикатора привредног развоја, и

X_{2.2}. Индикатори економије здравља и општег благостања имају веће вриједности у државама које имају равномјернију расподелу дохотка, и између посматраних индикатора се може утврдити статистички значајан однос,

приступљено је прво избору индикатора који би на најбољи начин илустровао како привредни, тако и уопште друштвени развој. Издвојени су Индекс људског развоја (ХДИ), стопа смртности дјеце, очекивано трајање живота (ЛЕ) и број година живота прилагођених инвалидности (*DALYs*). Ради адекватног тестирања постављених хипотеза, поново су коришћена два подузорка, како би се утврдиле перформансе економија у којима је већа, односно мања неједнакост. У табели је приказана дескриптивна статистика за оба подузорка по свим релевантним варијаблама.

Табела 19 Дескриптивна статистика за индикаторе економске неједнакости и привредног развоја

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. испод просјечне – подузорак 1

Варијабла	Опсервација	Просјек	Медијана	Макс.	Мин.	Ст. дев.
Гини к.	448	0,476	0,473	0,617	0,346	0,042
ХДИ	435	0,795	0,798	0,949	0,632	0,073
DALYs	400	28.086	27.737	46.254	15.045	6.102
ЛЕ	448	75,117	74,973	84,133	64,241	3,908
БДП по становнику у ПКМ	443	20.203	15.719	127.606	1.166	17.869
Стопа смртности дјеце	432	0,977	0,793	3,882	0,209	0,679

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. изнад просјечне – подузорак 2

Варијабла	Опсервација	Просјек	Медијана	Макс.	Мин.	Ст. дев.
Гини	252	0,565	0,559	0,681	0,471	0,046
HDI	252	0,754	0,765	0,959	0,458	0,120
DALYs	225	31.778	30.197	60.328	15.885	10.320
LE	252	74,12	73,859	85,473	60,596	6,066
БДП по становнику у ПКМ	252	19.222	14.622	69.072	1.572	14.904
Стопа смртности дјеце	216	2,208	1,244	10,941	0,2	2,282

Извор: Калкулација аутора

Дескриптивна статистика повезана са анализираним индикаторима указује на то да су вриједности индикатора значајно боље у подузорку 1, тј. међу државама са већом једнакости у расподели дохотка. Просјечна вриједност Индекса хуманог развоја је значајно изнад оне у подузорку 2, дуже је очекивано трајање живота, већи БДП по становнику у ПКМ, значајно мања стопа смртности дјеце и мањи DALYs. Ово упућује на недвосмислен закључак да са већом једнакости у расподели дохотка

цјелокупан друштвени развој постаје бољи. Мада, ту се може истаћи и повратна веза, односно чињеница да се тек на већим нивоима друштвеног развоја почиње смањивати и неједнакост у расподели прихода у једној економији. Несумњиво, у начелу се већ потврђује друга помоћна хипотеза, да ће у економијама гдје је неједнакост мања, бити боље вриједности индикатора економије здравља.

Даља анализа је настављена кроз моделирање уз помоћ временских серија ХДИ и Гини коефицијента, због тога што индекс хуманог развоја на најбољи начин рефлектује и друштвене и економске аспекте развоја. Наиме, ХДИ је конструисан на такав начин да садржи информације о знању (мјереном према писмености), затим дугом и здравом животу (мјереном према дужини животног вијека) и пристојном стандарду живота (који се мјери према БДП-у по становнику у ПКМ). На тај начин индекс хуманог развоја представља мјеродаван показатељ, не само привредног раста, већ и привредног развоја, али и друштвеног развоја једне државе, јер је јасно да у себи садржи вриједности неких од најбитнијих индикатора који се мјере у државама.

4.5.1. Дефинисање економетријског модела истраживања

У циљу даљег моделирања, кроз динамичке моделе временских серија, потребно је прво тестирати стационарност серија. Када је у питању Гини коефицијент, већ је раније утврђено да су серије Гини коефицијента стационарне на првој диференци код оба подузорка, а сада ћемо утврдити и каква је ситуација са серијом ХДИ.

Табела 20 Тест стационарности и корелације

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. испод просјечне – подузорак 1

Серија	Ниво	Прва диференца	Стационарност	Коинтеграција
Гини к.	Има јединични коријен	Нема јединични коријен	I(1)	Постоји
ХДИ	Нема јединични коријен	/	I(0)	

Узорак држава са вриједностима Гини коеф. изнад просјечне – подузорак 2

Серија	Ниво	Прва диференца	Стационарност	Коинтеграција
Гини к.	Има јединични коријен	Нема јединични коријен	I(1)	Постоји
ХДИ	Нема јединични коријен	/	I(0)	

Адекватним тестовима је утврђено да је серија ХДИ стационарна на нивоу, што подразумијева конструкцију АРДЛ модела у оба подузорка. То је позитивно из разлога што ће бити испитани како дугорочан, тако и краткорочан однос, међу варијаблама.

У наставку је приказан модел за први подузорак. Зависна варијабла је Гини коефицијент. Модел који је селектован као најбољи јесте АРДЛ (1,1), што је утврђено на основу *Akaike* информационог критеријума (график и табела дати у прилогу).

Табела 21 АРДЛ (1,1) модел за подузорок 1

Варијабла	Коефицијент	Стандардна грешка	Проб.
Дугорочан однос			
HDI	-0,077	0,038	0,047
Краткорочан однос			
COINTEQ01	-0,251	0,040	0,000
D(HDI)	0,259	0,256	0,312
C	0,132	0,019	0,000
Log likelihood		1235,380	
Schwarz criterion		-4,996	
Akaike info criterion		-5,455	

Из модела приказаног у табели 21 може се видјети да постоји статистички значајан однос у дугом року између серије ХДИ и Гини коефицијента, и да повећање ХДИ за 1% смањује Гини коефицијент за 0,07. Тачна квантитативна вриједност и није толико значајна колико негативна вриједност самог коефицијента, која говори о инверзном односу између Индекса хуманог развоја и неједнакости, чиме се потврђује хипотеза $H_{2.1}$ постављена у раду. Такође, коефицијент коинтеграције је негативан и статистички значајан, што значи да се 20% дисеквилибријума исправља у сваком наредном периоду. У наставку је дат модел и за други подузорок.

Када је у питању подузорок 2, као најбољи модел се показао модел АРДЛ (2,1). У прилогу се налази график оцјене одговарајућег модела према Акаик информационом критеријуму, док је у табели 22 представљен сам модел.

Табела 22 АРДЛ (2,1) модел за подузорак 2

Варијабла	Коефицијент	Стандардна грешка	Проб.
Дугорочан однос			
HDI	-0,185	0,070	0,009
Краткорочан однос			
COINTEQ01	-0,251	0,073	0,001
D(Gini_Coeff(-1))	0,260	0,080	0,001
D(HDI)	0,288	0,287	0,316
C	0,179	0,053	0,001
Log likelihood		806,239	
Schwarz criterion		-5,587	
Akaike info criterion		-6,105	

Као и у претходном случају, и за земље у којима је неједнакост већа, показало се да ХДИ има негативан дугорочан утицај на Гини коефицијент, и да је тај однос статистички значајан. Уколико се ХДИ повећа за 1% Гини ће се смањити за 0,18, што означава чак и јачу везу него у претходном случају, чиме се дефинитивно потврђује хипотеза $X_{2.1}$. Такође, коефицијент коинтеграције је негативан и статистички значајан, што потврђује да ће се око 25% дисеквилибријума исправити у сваком наредном периоду.

Закључак у овом дијелу анализе је посебно интересантан из разлога што је утврђено да је у економијама са већом једнакошћу у расподели дохотка, заиста забиљежен већи БДП по становнику у ПКМ, у просјеку, и да индикатори економије здравља, као што је очекивано трајање живота, број година проведених у болести, ХДИ и стопа смртности дјеце имају боље вриједности, чиме се и потврђују хипотезе X_2 и $X_{2.2}$. У наставку је, кроз АРДЛ моделе, показано да постоји негативна корелација и статистички значајан однос између Индекса хуманог развоја и Гини коефицијента.

Оно што је такође важно закључити јесте то да је већи утицај повећања вриједности Индекса људског развоја, у оним економијама гдје је неједнакост већа, на смањење

саме неједнакости. То није изненађујући закључак, узевши у обзир да државе које се налазе ниже на лествици једнакости, имају већи простор за напредак, па ће свако повећање вриједности ХДИ и сличних индекса, вишеструко позитивно дјеловати на развој те државе, а неједнакост ће се значајније смањивати.

Из ових резултата може се извући врло важан закључак, а то је, да ће интензивнији привредни развој довести до смањења неједнакости, што одбацује Кузњецове тврдње да на нижим нивоима привредног развоја, привредни раст је условљен повећањем неједнакости. Наравно, до таквих ситуација може доћи, и овдје се види додатна вриједност анализе, која је произашла из употребе индикатора привредног развоја, у овом случају Индекса хуманог развоја. Ово говори у прилог тези, да ако је раст свеобухватан, и утиче на повећање нивоа друштвеног развоја, он ће по правилу довести и до смањења економске неједнакости у држави.

4.6. Посебан осврт на ситуацију у Црној Гори – анализа међусобне условљености економске неједнакости и тржишта рада¹

Трећа хипотеза ће бити тестирана уз помоћ података прикупљених из базе података Управе за статистику Црне Горе, за период од 2007. до 2020. године. У циљу тестирања постављене хипотезе и помоћних хипотеза, биће формиран адекватни ВАР биваријантни модели временских серија. Као индикатори тржишта рада биће коришћене доступне серије података, односно стопа незапослености и дугорочна стопа незапослености, док ће на страни индикатора расподеле дохотка бити анализиран Гини коефицијент.

Када је у питању Црна Гора, при опсервирању проблема економске неједнакости морају се узети у обзир специфичности њене економије, што је наравно случај и код осталих земаља. Зато је испитиван међусобан однос индикатора тржишта рада и економске једнакости, и то стопе незапослености и дугорочне стопе незапослености насупрот Гини коефицијенту. Идеја јесте да се испита да ли индикатори тржишта рада утичу на расподелу дохотка у Црној Гори, што би могло

¹ Овај дио истраживања је публикован у часопису Ревиија за социјалну политику – *Popović, N., Radović, M. i Đurašković, J. (2023). The Influence of Labor Market Determinants on Economic Inequality Measured by Gini Coefficient in Montenegro. Revija za socijalnu politiku, 30 (2), 203-220.* <https://doi.org/10.3935/rsp.v30i2.1980>

да упути на потребу ширих реформи када је ријеч о остварењу крајњег циља, праведније расподеле дохотка у друштву.

У овом дијелу истраживања ће бити тестиране хипотезе:

Х₃. Структурни проблеми на тржишту рада у Црној Гори доводе до повећања неједнакости зарада:

Х_{3.1}. Постоји статистички значајан утицај индикатора тржишта рада на економску неједнакост у Црној Гори, и

Х_{3.2}. У међуодносу одабраних индикатора тржишта рада и детерминанти економске неједнакости присутна је позитивна корелација.

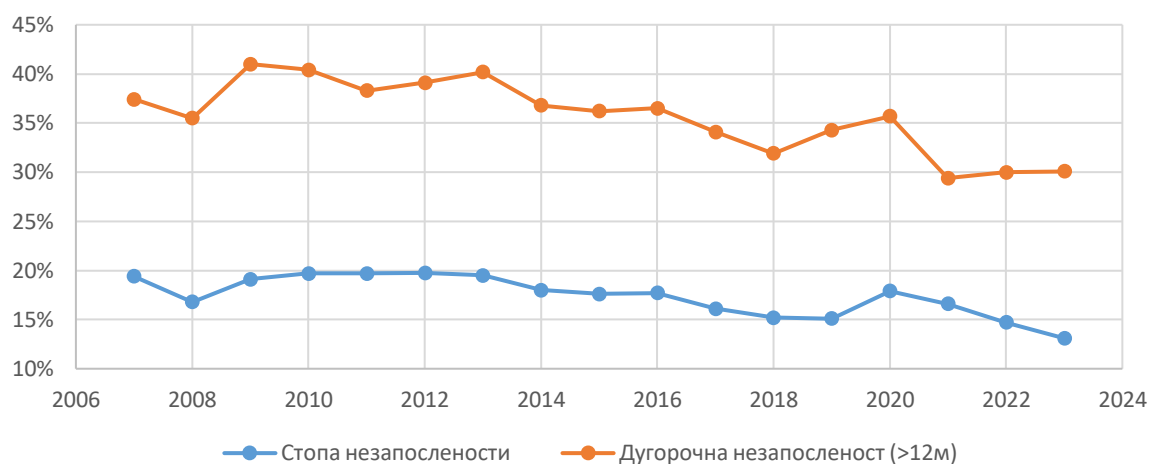
У циљу испитивања постављених хипотеза биће коришћени биваријантни VAR модели. Узорак се састоји од националних података, преузетих из Управе за статистику Црне Горе (Монстат), за период од 2007. до 2021. године. Ограничења везана за ово истраживање се примарно односе на временску серију Гини коефицијента, јер се методологија обрачуна овог индикатора промијенила у 2013. години. Од 2013. године у употреби је била Анкета о дохотку и условима живота која се спроводила у складу са регулативом Европске уније, док је до тада коришћена потрошна метода Свјетске банке за обрачун Гини коефицијента (Монстат, 2018). Овај проблем је превазиђен примјеном математичких метода, односно формирањем једначине са једном непознатом. У ствари, пошто су подаци за Гини коефицијент у Црној Гори за 2013. годину доступни за оба методолошка приступа, било је могуће израчунати заједнички фактор, да би се прерачунао Гини коефицијент, који је израчунат по методологији Свјетске банке, за период од 2006. до 2013. године. Овај поступак резултирао је хомогеним низом за цјелокупан разматрани период, од 2006. до 2021. године. Детаљан поступак прерачуна Гини коефицијента је приказан у прилогу овог рада.

Без сумње, дужина временских серија које су коришћене у овом економетријском моделирању је једно од главних ограничења у истраживању, пошто би већи број опсервација допринио вјеродостојности спроведених тестова.

4.6.1. Опис коришћених серија

На графикону 23 су приказане стопа незапослености и дугорочна стопа незапослености, за период од 2007. до 2023. године.

Графикон 23 Стопа незапослености и дугорочна стопа незапослености у ЦГ

Извор: Монстат, <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=22&pageid=22>

Може се уочити да је у посматраном периоду серија стопа незапослености мање осцилирала од серије дугорочне стопе незапослености, као и да серија стопе незапослености не показује јасан тренд пада, изузев последње три године. Најнижа стопа незапослености забиљежена је 2023. године и износила је 13,1%, док је највиша била 2012. и 2020. године и износила је око 19,75%, односно 17,9%. Занимљиво је да су поменуте године биле у знаку кризе у Црној Гори. Најнижа стопа незапослености у посматраном периоду, која је забиљежена у 2023. години и износи 13,1%, знатно је већа од просјечне стопе незапослености у ЕУ која је, према подацима Еуростата, у децембру 2023. године износила 5,9%. У посматраном периоду дугорочна незапосленост се кретала у складу са ЕУ трендовима. У 2009. години била је на највишем нивоу, 41%, док је у 2018. години износила 31,9%, што је осјетан пад. У 2023. години, вриједност овог индикатора износи 30,1%, значајно ниже од 35,7% у 2020. години.

Мерење неједнакости је комплексна област, са бројним приступима и методама (Šušur, 2021). У овом истраживању полази се од Гини коефицијента, чије су се

вриједности значајно побољшале у анализираном периоду, што указује на већу једнакост у расподели дохотка у Црној Гори, графикон 24.

Графикон 24 Гини коефицијент у Црној Гори за период 2006-2021

Извор: Калкулација аутора и подаци Монстата, <https://www.monstat.org>

У периоду од 2006. до 2011. године, дошло је до осцилација у вриједности Гини коефицијента, док је у периоду од 2014. до 2017. године забиљежена стагнација у вриједности Гини коефицијента. Међутим, до краја анализираног периода јасно се може уочити тренд смањења овог индикатора. Тако је 2021. Гини коефицијент, према прелиминарним подацима, износио 32,5 поена, док је просјек ЕУ, према подацима Европске комисије, исте године био 30,2 поена.

4.6.2. Дефинисање економетријског модела истраживања

Вриједности дескриптивне статистике за серију Гини коефицијента, стопе незапослености и стопе дугорочне незапослености приказане су у табели 23. Како би узорак био балансиран, коришћени су подаци од 2007. до 2020. године, и нису узети у обзир прелиминарни резултати за 2021. годину.

Табела 23 Вриједности дескриптивне статистике за приказане временске серије

	Медијана	Ст. дев.	<i>Jarque-Bera</i> Вјероватноћа	<i>Skewness</i>	<i>Kurtosis</i>
Гини коеф.	36,5	1,815	0,721	-0,445	2,4
			0,697		
Стопа незапослености	17,95	1,660	1,222	-0,505	1,964
			0,543		
Дугорочна стопа незапослености	36,65	2,640	0,351	-0,103	2,252
			0,839		

Извор: Калкулација аутора

На основу дескриптивне статистике, медијана серије Гини коефицијената у Црној Гори, за период од 2006. до 2020. је 36,5. Стандардна девијација је 1,81. Вриједност *Jarque-Bera* статистике је 0,72, док је вјероватноћа 0,70. Вјероватноћа је знатно већа од 0,05, па се може закључити да серија има нормалну дистрибуцију.

Медијана за серију стопе незапослености у посматраном периоду износи 17,95%, док је стандардна девијација 1,65. *Jarque-Bera* статистика је 1,22 са припадајућом вјероватноћом од 0,54, тако да је потврђена нулта хипотеза о нормалности дистрибуције, са ризиком од 5% грешке.

Централна вриједност, медијана, серије дугорочне стопе незапослености је 36,65%, док је стандардна девијација 2,64. *Jarque-Bera* статистика је 0,35 са припадајућом вјероватноћом од 0,84, па се нулта хипотеза нормалности дистрибуције може прихватити.

За све три временске серије, коефицијент асиметрије (*Skewness*) је мањи од нуле, што указује да постоји асиметрија на лијевој страни. Коефицијент спљоштености (*Kurtosis*) је индикатор који показује степен концентрације карактеристичних вриједности око средње вриједности – у овом случају је мањи од три (критична вриједност) за све серије, што говори да су посматране серије равније од нормалне дистрибуције.

У наставку је приказан тест стационарности временских серија, који је неопходан услов у анализи временских серија. Серије су логаритмоване ради боље упоредивости.

Прије испитивања стационарности временских серија, процијењени су модели ауторегресије првог реда за коришћене временске серије, како би се открило одсуство или постојање хетероскедастичности и аутокорељације варијансе грешке.

Табела 24 Модели ауторегресије првог реда за анализиране временске серије
AR(1) модел серије Гини коефицијент (Gini)

Варијабла	Коефицијент	Ст. грешка	t-статистика	Вјероватноћа
LogGini(-1)	0,998	0,003	287,754	0,000
Оцјена Модела				
R-squared			0,181	
Adjusted R-squared			0,181	
Durbin-Watson stat.			2,547	

AR(1) модел серије Стопа незапослености (UR)

Варијабла	Коефицијент	Ст. грешка	t-статистика	Вјероватноћа
LogUR(-1)	0,986	0,012	79,292	0,000
Оцјена Модела				
R-squared			-1,049	
Adjusted R-squared			-1,049	
Durbin-Watson stat.			0,878	

AR(1) модел серије Дугорочна стопа незапослености (LTUR)

Варијабла	Коефицијент	Ст. грешка	t-статистика	Вјероватноћа
LogLTUR(-1)	1,002	0,018	54,861	0,000
Оцјена Модела				
R-squared			0,230	
Adjusted R-squared			0,230	
Durbin-Watson stat.			2,249	

На основу *Durbin-Watson* статистичке вриједности од 2,54, може се претпоставити да не постоји проблем аутокорељације у случају серије Гини коефицијената. *Durbin-*

Watson вриједност од 0,88 указује на могуће постојање позитивне аутокорељације у серији стопа незапослености. Могућност позитивне корелације може се видјети и код серије дугорочна стопа незапослености, с обзиром да је вриједност *DW* статистике 2,25. Свакако, постојање аутокорељације у моделима провјерава се одговарајућим емпиријским тестовима, чији је резултат дат у табели 25.

Табела 25 *Breusch-Godfrey* ЛМ тест серијске корелације

Модел	F-статистика	Prob. F(1,12)	Prob. Chi-Square (1)
AR(1) модел – Гини коефицијент	2,614	0,132	0,113
AR(1) модел – Стопа незапослености	0,495	0,495	0,456
AR(1) модел – Дуг. стопа незапослености	0,327	0,579	0,540

Извор: Калкулација аутора

Breusch-Godfrey тест аутокорељације показује да у моделима не постоји проблем аутокорељације, па се, са ризиком грешке од 5% нулта хипотеза не може одбацити. У случају сва три модела, тест је показао да је вјероватноћа значајно већа од 0,05, што значи да се нулта хипотеза о непостојању серијске корелације не може одбацити.

Да би се утврдило који тест стационарности треба примијенити, потребно је испитати и да ли постоји проблем хетероскедастичности у моделима. Резултати Харвијевог теста хетероскедастичности приказани су у табели 26.

Табела 26 Харвијев тест хетероскедастичности

Модел	F-статистика	Prob. F(1,12)	Prob. Chi-Square (1)
АР(1) модел – Гини коефицијент	0,034	0,857	0,842
АР(1) модел – Стопа незапослености	2,293	0,156	0,134
АР(1) модел – Дуг. стопа незапослености	1,129	0,311	0,271

Извор: Калкулација аутора

На основу добијених резултата може се закључити да је вриједност Харвијеве статистике теста хетероскедастичности за три АР модела већа од критичне вриједности од 0,05, па се нулта хипотеза не може одбацити и закључак је да не постоји проблем хетероскедастичности у моделима, тј. варијанса случајне грешке је константна за све опсервације у моделима.

Тест *Kwiatkowski, Philips, Schmidt, Shin (KPSS)* ће се користити за тестирање стационарности. КПСС тест стационарности се такође може описати као алтернативни тест, с обзиром да нулта хипотеза гласи да је серија стационарна. Разлог за коришћење КПСС теста (*Shin and Schmidt, 1991*) је његова нешто већа снага у тестирању стационарности, у поређењу са другим доступним тестовима, укључујући најчешће коришћени проширени *Dickey-Fuller* тест, за случај када је узорак мањи од 100 опсервација.

У табели 27 приказани су резултати КПСС теста стационарности за логаритамске серије Гинијевог коефицијента, стопу незапослености и стопу дугорочне незапослености.

Табела 27 Тест стационарности анализираних серија

Серија	КПСС тест стат.	Критичне вриједности, 5%
Log Гини коефицијент	0,419	0,463
Log Стопе незапослености	0,362	0,463
Log Дугорочне стопе незапосл.	0,369	0,463

Извор: Калкулација аутора

Како је статистика КПСС теста мања од критичне вриједности, која износи 0,463 за све анализираних серије, може се потврдити нулта хипотеза о стационарности серија, што значи да серије немају јединични коријен, наравно уз ризик грешке од 5%. Стационарност временских серија, која је потврђена, затим одсуство коинтеграције и у случају Гини коефицијента и стопе незапослености, али и Гини коефицијента и дугорочне стопе незапослености, што је потврђено уз помоћ *Engle-Granger* и *Phillips-Ouliaris* тестова коинтеграције (у прилогу), је предуслов за формирање векторских ауторегресивних (ВАР) модела.

4.6.2.1. ВАР моделирање

Први ВАР модел укључује стопу незапослености и Гини коефицијент (у логаритмованим вриједностима), док други ВАР модел анализира стопу дугорочне незапослености и Гини коефицијент.

ВАР модел стопе незапослености и Гини коефицијента

Креирано је неколико ВАР модела, од којих су неки садржавали константу, а неки не, као и они са једним или више лагова. У прилогу су дати резултати спроведених тестова за процјену оптималног броја лагова (доцњи) на основу вриједности информационалних критеријума. Модел са најбољим карактеристикама (табела 28) је ВАР модел са једном доцњом.

Табела 28 ВАР модел стопе незапослености (UR) и Гини коефицијента

	LogGini	LogUR
	0,436	0,449
LogGini(-1)	(0,254)	(0,578)
	[1,715]	[0,775]
	0,179	0,284
LogUR(-1)	(0,065)	(0,150)
	[2,752]	[1,920]
	1,505	0,440
C(constant)	(0,882)	(2,005)
	[1,706]	[0,219]
Оцјена модела		
R-squared		0,567
Adjusted R-squared		0,487
Akaike information criterion		-5,627
Schwarz criterion		-5,353

Извор: Калкулација аутора

У табели 29 је дат репрезентативни запис модела.

Табела 29 Запис у облику више једначина

ВАР (Стопа незапослености (UR) и Гини коефицијент) модел:

$$\text{LOGGINI} = 0,436 \cdot \text{LOGGINI}(-1) + 0,179 \cdot \text{LOGUR}(-1) + 1,505$$

$$\text{LOGUR} = 0,448 \cdot \text{LOGGINI}(-1) + 0,284 \cdot \text{LOGUR}(-1) + 0,440$$

Извор: Калкулација аутора

На основу записа модела у виду више једначина, у првој једначини, која је предмет интересовања, уочава се да се Гини коефицијент креће у истом правцу као и Гини коефицијент из претходног (t-1) периода, али и у истом правцу као и стопа незапослености из претходног периода. Коријени полинома су унутар јединичног круга, па се може закључити да је посматрани ВАР модел стабилан (у прилогу).

Сprovedени тестови аутокорељације и нормалности дистрибуције резидуала, као и тест хетероскедастичности, приказани су у прилогу. Они потврђују да у моделу не постоји аутокорељација, односно да грешке у моделу нису међусобно зависне, а такође се не може одбацити нулта хипотеза нормалности дистрибуције, као ни нулта хипотеза хомоскедастичности резидуала, са ризиком грешке од 5%.

Даља анализа подразумијева примјену Грејнцеровог теста каузалности, пошто модел карактерише: одсуство хетероскедастичности, одсуство аутокорељације, нормалност резидуала и стабилност модела. Резултати Грејнцеровог теста узрочности дати су у табели 30.

Табела 30 Грејнцеров тест каузалности

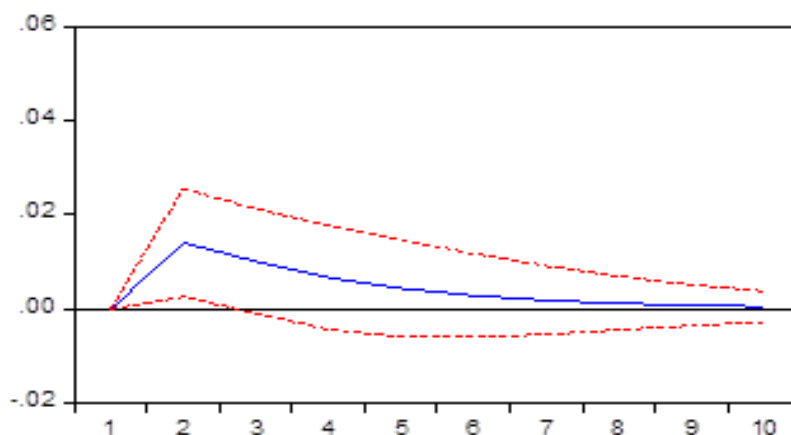
<i>Dependent variable: LogGini</i>			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
LogUR	7,573	1	0,006
All	7,573	2	0,007

Извор: Калкулација аутора

За ову анализу је занимљив утицај стопе незапослености на Гини коефицијент. Одговарајућа вјероватноћа од 0,006 је мања од критичне вриједности 0,05, што значи да се нулта хипотеза, којом се претпоставља да стопа незапослености не утиче на Гини коефицијент, одбацује. Имајући то у виду, са ризиком грешке од 5% може се закључити да стопа незапослености Грејнцер изазива кретање вриједности серије Гини коефицијената.

Економска теорија (Милановић, 1998) указује да ће већа стопа незапослености негативно утицати на Гини коефицијент (повећаће га). Кроз запис у виду више једначина, могло се видјети управо то, да постоји позитивна корелација између заосталих вриједности стопе незапослености и тренутне вриједности Гини коефицијента. На графикону 25 приказана је функција импулсног одзива анализираниог VAR модела.

Графикон 25 Одговор Лог Гини на шок у Лог СН

Извор: Калкулација аутора

Приказани график илуструје утицај шока у серији стопа незапослености на вриједности временске серије Гини коефицијента. Гини коефицијент у случају шокова у серији стопа незапослености, одмах на почетку реагује повећањем које траје до другог временског периода (друга година, с обзиром да су подаци годишњи), након чега се постепено смањује, али никада не узима негативне вриједности.

Табела 31 приказује декомпозицију варијансе, која показује колики је дио варијације једне варијабле објашњен варијацијом друге варијабле. Чолески (*Cholesky*) редослед је: Лог Гини (LogGini), Лог СН (LogUR).

Табела 31 Декомпозиција варијансе серије Лог Гини у ВАР моделу Гини и стопа незапослености

Period	S.E.	LogGini	LogUR
1	0,037	100,00	0,000
2	0,045	90,244	9,756
3	0,048	87,067	12,933
4	0,049	85,914	14,086
.....			
10	0,050	85,133	14,868

Извор: Калкулација аутора

Табела показује да се у првом временском периоду све варијације Гини коефицијента објашњавају том промјенљивом, док се у каснијим временским периодима дио варијација Гини коефицијента може објаснити варијацијама стопе незапослености. После четвртог временског периода, тај удио остаје на око 14%.

Ови закључци показују статистички значајан утицај стопе незапослености на Гини коефицијент, као и позитивну корелацију двије варијабле.

Позитивна корелација указује да ће сва повећања незапослености утицати на повећање неједнакости расподеле прихода у друштву, али ако посматрамо исти однос из другог угла, он показује да решење проблема неједнакости лежи у решавању проблема на тржишту рада у Црној Гори и смањењу незапослености. Ипак, у посматраном периоду у Црној Гори стопа незапослености није значајно смањена, тако да у суштини остаје неистражен други дио овог односа, односно шта ће се заиста десити са Гини коефицијентом, када стопа незапослености падне на, рецимо 7%, да ли ће то довести до значајног смањења Гини коефицијента, или ће овај однос ослабити. Извјесно, двоцифрене стопе незапослености које су присутне већ деценијама у Црној Гори показују одређене слабости економије, које се могу односити на неусклађености понуде и тражње на тржишту рада, или на распрострањеност сивог тржишта.

У наставку ће бити приказан и други дио анализе, тј. испитивање утицаја дугорочне незапослености на Гини коефицијент, гдје се може претпоставити да међузависност буде израженија.

ВАР модел Гини коефицијента и дугорочне стопе незапослености

Процијењени ВАР модел, који садржи двије ендogene варијабле, Гини коефицијент и стопу дугорочне незапослености (ДСН), представљен је у табели 32.

Табела 32 ВАР модел Гини коефицијента и ДСН (LTUR)

	LogGini	LogLTUR
	0,383	0,381
LogGini(-1)	(0,363)	(0,738)
	[1,056]	[0,517]
	0,026	0,433
LogGini(-2)	(0,381)	(0,776)
	[0,069]	[0,558]
	-0,040	0,500
LogLTUR(-1)	(0,213)	(0,433)
	[-0,187]	[1,155]
	0,484	-0,207
LogLTUR(-2)	(0,213)	(0,433)
	[2,271]	[-0,477]
	2,558	-3,647
C(constant)	(2,032)	(4,136)
	[1,259]	[-0,881]
Model Evaluation		
R-squared		0,715
Adjusted R-squared		0,553
Akaike information criterion		-6,378
Schwarz criterion		-5,974

Извор: Калкулација аутора

Приближно 72% варијација Гини коефицијента, у овом моделу, објашњава се ендогеним варијаблама. Прилагођени коефицијент детерминације је већи у односу на претходно разматрани ВАР модел, а нижи су и критеријуми информисаности, што указује на нешто боље перформансе овог модела. Запис у виду више једначина је дат у табели испод.

Табела 33 Запис у облику више једначина

VAR (LTUR и Гини) модел:

$$\begin{aligned}\text{LOGGINI} &= 0,383 \cdot \text{LOGGINI}(-1) + 0,026 \cdot \text{LOGGINI}(-2) - 0,040 \cdot \text{LOGLTUR}(-1) + \\ &0,484 \cdot \text{LOGLTUR}(-2) + 2,558 \\ \text{LOGLTUR} &= 0,381 \cdot \text{LOGGINI}(-1) + 0,433 \cdot \text{LOGGINI}(-2) + 0,500 \cdot \text{LOGLTUR}(-1) - \\ &0,207 \cdot \text{LOGLTUR}(-2) - 3,646\end{aligned}$$

Извор: Калкулација аутора

У оцијењеном моделу, вриједност Гини коефицијента у тренутку t зависи од вриједности Гини коефицијента у периодима $t-1$ и $t-2$, као и од вриједности стопе дугорочне незапослености у периодима $t-1$ и $t-2$. Такође, на основу процијењене прве једначине види се да се Гини коефицијент у текућем периоду креће у истом правцу као и Гини коефицијент у претходна два периода, док раст стопе дугорочне незапослености у периоду $t-1$ доводи до смањења вриједности Гини коефицијента, а код $t-2$ до повећања које је значајније. У прилогу рада је приказан график стабилности модела, а како су коријени полинома унутар јединичног круга, може се закључити да је други VAR модел стабилан.

Сprovedени ЛМ тест серијске корелације указује да у посматраном VAR моделу са два лага не постоји проблем аутокорелације. У овом моделу, као и у претходном, на основу придружених вјероватноћа *Jarque-Bera* статистике, са ризиком грешке од 5%, потврђено је да резидуали у VAR моделу имају нормалну дистрибуцију. На основу израчунате вјероватноће *Chi-sq* статистике, закључује се и да у моделу не постоји проблем хетероскедастичности. Тестови аутокорелације, нормалности резидуала и хетероскедастичности приказани су у прилогу овог рада.

Сprovedена испитивања су показала да су испуњени предуслови за даљу анализу посматраног VAR модела. Модел карактерише: одсуство аутокорелације, одсуство хетероскедастичности, стабилност модела и нормалност дистрибуције.

Резултати Грејнцеровог теста узрочности, за други VAR модел, приказани су у табели испод.

Табела 34 Грејнџеров тест каузалности Гини коеф. и ДСН

<i>Dependent variable: LogGini</i>			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
LogLTUR	5,646	2	0,046
All	5,646	2	0,046

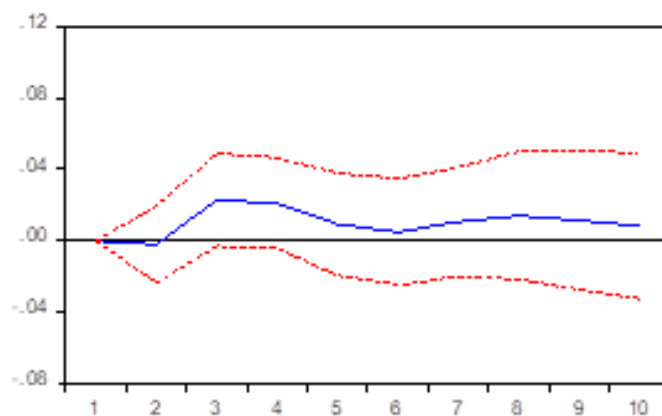
Извор: Калкулација аутора

Тест показује да постоји значајан утицај дугорочне стопе незапослености на тренутне вриједности Гини коефицијента, са ризиком грешке од 5%.

Пошто је утврђен статистички значајан утицај друге детерминанте тржишта рада, односно стопе дугорочне незапослености на економску неједнакост, мјерену Гинијевим коефицијентом, може се наставити са функцијом импулсног одговора и декомпозицијом варијансе.

На графикону 26 приказана је функција импулсног одзива другог ВАР модела, која приказује реакцију Гини коефицијента на шокове у серији дугорочна стопа незапослености.

Графикон 26 Одговор Лог Гини на шок у Лог ДСН

Извор: Калкулација аутора

Може се примијетити да шок у серији дугорочна стопа незапослености позитивно утиче на Гини коефицијент, односно повећава вриједност Гини коефицијента након првог периода све до четвртог периода, после чега се тај утицај смањује, а затим поново повећава, од шестог периода.

Декомпозиција варијансе је приказана у табели 35. Чолески (*Cholesky*) редослед је: Лог Гини (*LogGini*), Лог ДСН (*LogLTUR*).

Табела 35 Декомпозиција варијансе серије Лог Гини у ВАР моделу Гини
коэффициент и дугорочна стопа незапослености

Period	S.E.	LogGini	LogUR
1	0,042	100,00	0,000
2	0,051	94,902	5,098
3	0,056	90,767	9,233
4	0,058	88,363	11,637
5	0,059	87,091	12,909
6	0,059	86,441	13,559
.....			
10	0,060	85,831	14,169

Извор: Калкулација аутора

Табела показује да се удио варијација у Гинијевом коэффициенту, који се објашњава стопом дугорочне незапослености, спорије повећава него у претходном случају (ВАР модел стопе незапослености и Гини коэффициента), али се поново стабилизује на нивоу од око 14%, гдје и остаје.

4.6.2.2. Дискусија резултата

Варијабле тржишта рада, за које се показало да имају статистички значајан ефекат и позитивну корелацију са Гини коэффициентом, су стопа незапослености и стопа дугорочне незапослености. Овакви резултати не изненађују, ако се има у виду да су ниска незапосленост, као и пристојни услови на самом тржишту рада и поштовање права радника, предуслови за постизање равноправније расподеле прихода. Имајући у виду ове резултате, може се закључити да ће повећање стопе незапослености и дугорочне незапослености довести до повећања вриједности Гини коэффициента, а утицај ће трајати неколико периода. Коришћењем функције импулног одговора показано је да постоји већи утицај стопе дугорочне незапослености на Гини коэффициент него у случају стопе незапослености. Ово

наводи на закључак да је хипотеза H_3 заједно са помоћним хипотезама $H_{3.1}$ и $H_{3.2}$ потврђена у раду.

Закључак о позитивној корелацији детерминанти тржишта рада и економске неједнакости поклапа се са резултатима до којих је дошао Хускић (2018), који је овај однос испитивао на примјеру Босне и Херцеговине. То нас може навести на закључак да је срж проблема неједнакости дохотка у земљама бивше Југославије управо тржиште рада и структурне реформе које оно захтијева. Наравно, анализу је потребно проширити и на друге земље бивше Југославије.

Ова анализа и добијени резултати дају економетријску потврду да се на примјеру Црне Горе питање економске неједнакости не може посматрати одвојено од тржишта рада. Уистину, структурни проблеми, као што су висока незапосленост младих, разлика у развијености региона и неусклађеност образовног система и тржишта рада, не утичу искључиво на само тржиште рада, генеришући високе стопе незапослености, већ и на неједнаку расподелу прихода у држави. Из тог разлога, добијена позитивна корелација између Гини коефицијента и стопе незапослености (дугорочне и опште) показује да свако повећање незапослености утиче на неравномјерну расподелу дохотка. Стога, економске власти морају водити рачуна о структурним реформама тржишта рада, ако желе да смање неравномјерну расподелу прихода и остваре основне циљеве економске политике.

Структурне реформе тржишта рада у Црној Гори би подразумијевале реконструкцију институција тржишта рада, јер су оне изгубиле своју улогу, чиме се радник довео у подређен положај, што је значајно утицало на економску неједнакост, односно на кретање прихода од рада и прихода од капитала током времена, гдје су први стагнирали, док су се други значајно повећавали. Реформа тржишта рада у Црној Гори подразумијевала би јачање моћи синдиката, како би се створила значајна полуга која би гурала тржиште рада у правцу побољшања услова рада и поштовања права радника. Такође, неопходно је унаприједити и образовни систем, односно реформисати га, тако да буде у складу са потребама тржишта рада, због чињенице да је стопа незапослености младих, коју је објавила Управа за статистику Црне Горе, 28% за 2023. годину, што указује на велике проблеме приликом првог запошљавања, који нису везани за традиционалне факторе

присутне у свим привредама, јер је просјек у ЕУ земаља у истој години 13,9%. Незапосленост младих је у Црној Гори ишла и до 37% у 2021. години. Занимљиво је поменути и стање по питању сиромаштва у држави, па се тако према подацима Монстата у 2021. години у Црној Гори, 21,2% становника налазило у опасности од сиромаштва после социјалних трансфера. Прије социјалних трансфера тај проценат износи 27,2%. Монстат објављује податке и о могућности спајања „краја са крајем“ уз много тешкоћа. У Црној Гори проценат грађана који припадају тој групи износи 26,4% у 2021. години. Овакво стање упућује на озбиљне проблеме када је у питању животни стандард у Црној Гори и указује на потребу адекватног дјеловања и спровођење структурних реформи. Ипак, већ сада се може наслутити да ће озбиљније реформе у Црној Гори изостати, имајући у виду изразито нестабилну политичку ситуацију у држави.

5. ЗАКЉУЧАК

На почетку овог истраживања представљене су све појединости везане за квантификацију економске неједнакости и њену међуусловљеност са привредним растом. Пошло се од индикатора и начина за мјерење неједнакости, преко њихових недостатака, до развоја економске мисли по овом питању. У том дијелу је јасно уочити да се самом мјерењу економске неједнакости не може приступити униформно, већ да је потребно детаљно и систематски истраживати ову тематику.

Савремени свијет карактерише импресивни развитак науке и технологије, помак од дигиталног доба касних 1990-их и раних 2000-их ка времену уређене повезаности и свеприсутне употребе технологије у друштву, што за последицу има енормно повећање продуктивног потенцијала и раст економског благостања. Процес прогреса уопште, па и економског, није у довољној мјери инклузиван, с обзиром да постоји велики број екстремно сиромашних земаља („периферија“), али и да у развијеним земљама егзистирају маргинализовани слојеви друштва. Економска неједнакост је природна, а постаје комплексан проблем када је веома изражена. Проблем веома изражене економске неједнакости генеришу различити фактори, уз недостатак емпатије и моралних скрупула. Веома великом броју људи живот је јако тежак, а задовољење основних потреба немогућа мисија. С правом се поставља питање да ли ћемо доћи до тренутка у развоју, који је Кузњец предвидио и прижељкивао, у коме ће даљи напредак бити на корист свим члановима друштва.

Након општег приказа проблема економске неједнакости, за који можемо рећи да је теоријски, прешли смо на терен емпирије и статистике, који је додатно проширен кроз осврт на економску политику по питању економске неједнакости и друштвеног благостања. Тај осврт нам је омогућио да се на прави начин подсјетимо колико димензија једна анализа из области политичке економије, како су је називали научници током 18. и 19. вијека, може имати. У оквиру дијела који је назван „Стилизоване чињенице по питању економске неједнакости и привредног развоја“, обрађено је питање адекватних политика из предметне области.

Компаративном анализом политика у различитим земљама утврђено је да су циљеви слични, а самим тим и инструменти, којима се желе постићи. Тако су

социјалне политике у државама врло сличне, а највећа се разлика налази у погледу пореских стопа и начина опорезивања. Најчешће се користе пропорционалне и прогресивне стопе опорезивања, гдје се у случају примјене других, смањују остале пореске стопе, као што је порез на додату вриједност.

Ефикасност и учинковитост ових политика се разликује од државе до државе, а у нашем узорку, који су чиниле земље Источне Европе, Балкана и источноазијских чуда, уз Кину и Индију, посебно се издвајају Словенија, Русија и Јапан. Оне су се издвојиле на начин што је постојала највећа разлика између тржишног и расположивог Гини коефицијента управо код њих, што нас је навело на закључак да су њихове политике најефикасније. Оно што су они урадили другачије, од рецимо Црне Горе, која је мала географски и даље у развоју, јесте то што су уважили карактеристике својих економија, па су оне политике, за које смо рекли да су прилично сличне код свих, модификовали у одређеним сегментима, како би на најбољи начин одговориле задатку. Те измјене, иако на први поглед, структурно не мијењају ништа, подижу њихову ефикасност и значајно смањују економску неједнакост и сиромаштво у држави. У том дијелу анализе су се издвојиле и економије Кине, Индонезије, Румуније и Бјелорусије, у којима су у периоду од 2006. године забиљежене значајне стопе раста реалне зараде и БДП-а по становнику у ПКМ и које су послужиле за преглед социјалних и пореских политика.

Кинеска економија се издвајала током анализе, због тога што су тржишне реформе у Кини током претходне четири деценије довеле до вишеструког повећања БДП-а и стандарда грађана и смањења сиромаштва, али и до релативно великог повећања економске неједнакости. Стога је дат посебан осврт на кинески економски модел, који је интересантан научницима широм свијета, јер високе стопе раста и развоја које биљежи кинеска економија постају необјашњиве. Пораст неједнакости који показују подаци од 1995. до 2020. године не мора значити да се благостање није поправило, већ може представљати доста неповољну ситуацију у Кини на почетку периода, гдје се са развојем општи стандард значајно подигао, а зараде изнад просјека расле брже од оних испод просјека.

У поглављу „Стилизоване чињенице по питању економске неједнакости и привредног развоја“ тестирана су и постављена следећа истраживачка питања:

ИП₁. Да ли је глобализација допринијела повећању неједнакости унутар држава, иако је смањила неједнакост међу државама?

ИП₂. Да ли се повећање економске неједнакости од краја 20. вијека може повезати са разликама у расподели дохотка од рада и дохотка од капитала?

ИП₃. У каквој је корелацији слабљење средње класе, односно повећање неједнакости зарада, са слабљењем нивоа синдикалне организованости у земљама?

Када је у питању прво истражичко питање може се закључити да је оно потврђено, и оно што је кључни закључак анализе јесте то да је неједнакост унутар земаља у порасту, те да је раслојавање присутно на глобалном нивоу у већини земаља, што значи да се решавању проблема економске неједнакости мора приступити са националног нивоа, гдје би владе радиле активно на томе, што би у крајњем довело до смањења глобалне, али и неједнакости на националном нивоу.

Имајући у виду представљене податке, може се извући јасан закључак да је глобализација утицала на то да се неједнакост између економија смањи, док се неједнакост унутар земаља повећавала. Наравно, сам карактер и утицај повећања и смањења неједнакости појединачно по земљама остаје неистражен. Овакви налази могу наизглед звучати контрадикторно, али они управо дају позитиван одговор на прво истраживачко питање и показују да се раст у последњих 50 година заснивао на богаћењу богатих. Иако се та додатна вриједност стварала од стране свих, нису сви осјетили исте ефекте таквог раста. Раст у последњих 50 година је испраћен и дигиталном револуцијом, која је допринијела смањењу баријера између земаља, додатно удружила њихове ресурсе, повезујући их и смањујући неједнакост међу њима.

Да би се покушао наћи одговор на овакве трендове, помогла су преостала два истраживачка питања, гдје се таргетирају, у првом дијелу разлике у приходима од капитала и рада, а у другом синдикална организованост у земљама, тј. њено смањење.

Закључак овог дијела анализе је да раст зарада не прати зараду власника капитала и да власници капитала имају значајно веће приносе, који се оправдавају

подношењем ризика. Ипак, таква ситуација траје у дужем временском периоду и доводи до повећања неједнакости. То се управо и издвојило као главни разлог повећања унутрашње неједнакости, уз смањење глобалне. Подаци показују да продуктивност радника није расла у Европи и Јапану, као ни њихове зараде, али приноси на капитал јесу и били су већи него што су стопе раста домицилних економија. Стопе приноса на капитал у Европи и Јапану су врло сличне, што ће рећи да токови капитала и повраћај на капитал смањују неједнакости широм свијета, омогућавајући зараду власницима капитала и нове инвестиције. С друге стране, разлике у заради између радника и капиталиста несумњиво повећавају унутрашњу неједнакост, у разматраним регионима. И овакви резултати потврђују друго истраживачко питање постављено у истраживању, да се повећање економске неједнакости од краја 20. вијека може повезати са разликама у расподјели дохотка од рада и дохотка од капитала.

Треће истраживачко питање се надовезује на ову причу, из разлога што се покушавају наћи узроци повећања неједнакости, односно слабљења средње (радничке) класе. Трећим истраживачким питањем се претпоставља да је то у корелацији са слабљењем нивоа синдикалне организованости у земљама. Корелационом анализом је утврђено да је коефицијент корелације између нивоа синдикалне организованости и учешћа 40% становништва средњег дохотка 0,109. Овај коефицијент говори о томе да постоји врло слаба позитивна корелација између синдикалне организованости и удјела у дохотку 40% средњег слоја становништва, што значи да би свако евентуално повећање једног условило повећање другог индикатора. Наравно, треба истаћи да је коефицијент корелације на самој граници, што говори о нешто слабијој вези између два индикатора. Ипак, можемо закључити да је и треће истраживачко питање потврђено и да се повећање унутрашње неједнакости може условно повезати са слабљењем нивоа синдикалне организованости у земљама, условно из разлога што је изостала јача корелациона веза.

Након ове анализе приступљено је економетријском моделирању у циљу испитивања постављених хипотеза:

X₁. Земље са равномјернијом расподелом дохотка у привреди имају стабилније стопе привредног раста током времена.

X_{1.1}. У економијама у којима је неједнакост дохода мања, шокови настали током економских криза су имали блажи ефекат и били су краткотрајнији.

X_{1.2}. Кузњецовом кривом се може објаснити однос између економске неједнакости и стопе привредног раста у анализираним економијама у посматраном периоду.

X₂. Равномјернија расподела дохотка доводи до интензивнијег привредног развоја у посматраним економијама.

X_{2.1}. Постоји негативна корелација и статистички значајан однос између индикатора једнакости у расподели дохотка и индикатора привредног развоја.

X_{2.2}. Индикатори економије здравља и општег благостања имају веће вриједности у државама које имају равномјернију расподелу дохотка и између посматраних индикатора се може утврдити статистички значајан однос.

X₃. Структурни проблеми на тржишту рада у Црној Гори доводе до повећања неједнакости зарада.

X_{3.1}. Утицај индикатора тржишта рада на економску једнакост у Црној Гори је статистички значајан.

X_{3.2}. Међусобни однос индикатора економске једнакости и детерминанти тржишта рада карактерише позитивна корелација.

Код тестирања прве хипотезе, X_1 и $X_{1.1}$ показало се да економије у којима је неједнакост већа нису имале значајан шок услед свјетске финансијске кризе, док економије у којима је неједнакост мања јесу. Овакви резултати за економску теорију уопште нису изненађујући, иако се наизглед чини тако. У литератури су

познати случајеви у којима јаке и развијене економије, гдје постоји велика домаћа тражња, нису у толикој мјери зависне од свјетских токова, нарочито не од финансијских, ако у тим економијама постоје јаке индустрије. Такав примјер је управо кинеска економија, затим Индија и Русија. Кад се ближе погледа састав држава које чине подузорок земаља гдје је неједнакост изнад просјечне, може се видјети да су то следеће државе: Кина, Естонија, Хонг Конг, Индија, Индонезија, Јапан, Малезија, Русија, Тајван и Тајланд. Јасно је да је ријеч о економијама гдје су домаћа тражња и индустрија изузетно јаке, нарочито у случају Русије, Кине, Индије, Јапана, Малезије, Тајланда и Индонезије.

С друге стране, узорак држава испод просјека чини 16 економија, и то: Албанија, Бјелорусија, Хрватска, Грчка, Јужна Кореја, Литванија, Црна Гора, Летонија, Сјеверна Македонија, Румунија, Србија, Сингапур, Словенија, Молдавија и Бугарска, које несумњиво припадају групи мањих економија и за које је већа вјероватноћа да ће бити рањивије на финансијске шокове, какав се десио током свјетске финансијске кризе. Ово је у сагласности и са студијом ММФ-а из 2017. године, којом се закључује да ће утицај раста на неједнакост највише зависити од почетног нивоа неједнакости у држави.

Свакако, резултати су такви да подразумевају одбацивање хипотеза X_1 и $X_{1.1}$ и показали су да су у случају свјетске финансијске кризе земље са равномјернијом расподелом дохотка претрпјеле већи шок и да је утицај кризе дуже трајао. Самим тим, привреде гдје је већа неједнакост показале су већу стабилност. Резултати су показали да у случају земаља у којима је равномјернија расподела прихода постоји двосмјерна веза између Гини коефицијента и БДП-а по становнику, што значи да је ипак у њима неједнакост значајан аспект који доприноси економском расту, док у случају држава гдје је неједнакост већа та двосмјерна веза не постоји, што ће рећи да су извори раста другачије концентрисани.

Приликом тестирања хипотезе $X_{1.2}$ коришћени су панел подаци на цјелокупном узорку и закључак овог дијела економетријске анализе јесте да постоји једносмјерна каузална веза у дугом року, што значи да се показало да БДП по становнику значајно утиче на Гини коефицијент, али не и обратно, и да је одговор Гини коефицијента такав да ће у дугом року доћи да смањења његове вриједности

уколико се БДП по становнику повећа. У кратком року је њихов однос такође значајан, али се смањење Гини коефицијента догађа тек након другог периода од повећања БДП-а по становнику. У кратком року у односу двије варијабле постоји двосмјерна каузална веза, што значи и да Гини коефицијент има значајан утицај на БДП по становнику, гдје је функција импулсног одзива јасно показала да ће свако повећање Гини коефицијента условити негативан тренд код БДП-а по становнику.

Може се рећи да су и у овом дијелу закључци логични и економски смислени, пошто је БДП по становнику један од основних показатеља стандарда живота у држави и директно утиче на неједнакост. С друге стране, дугорочан утицај на БДП по становнику од стране Гини коефицијента не постоји, из разлога што ће у дугом року кретање БДП-а зависити од осталих економских и неекономских фактора, док неједнакост у кратком року ипак значајно утиче на његово кретање, што потврђује тезу о њиховој међусобној зависности.

Овакви налази недвосмислено показују да се однос који је Кузњец утврдио не може узети као правило, и то у његовом почетном дијелу, гдје се подразумијева да ће на нижим нивоима економске развијености постојати позитивна корелација између БДП-а по становнику (животног стандарда) и неједнакости, гдје раст подразумијева повећање неједнакости. Будућа истраживања, у овом дијелу, могу значајно допријенити овој тематици, уколико већ спроведену анализу прошире на појединачне случајеве земаља из узорка, што би био вриједан додатак оваквој анализи.

Тестирање хипотезе $X_{2.}$, $X_{2.1.}$ и $X_{2.2.}$ спроведено је уз помоћ АРДЛ модела и индикатора Гини коефицијента и Индекса људског развоја (ХДИ), гдје се показало да и у случају земаља гдје је неједнакост већа (изнад просјечне у узорку), али и у случају земаља гдје је неједнакост мања (испод просјечне у узорку), постоји негативан дугорочан утицај на Гини коефицијент, и да је тај однос статистички значајан. Овим је потврђена хипотеза $X_{2.1.}$. Оно што је посебно интересно јесте то да је већи утицај повећања вриједности ХДИ у оним економијама гдје је неједнакост већа, на смањење саме неједнакости. То није изненађујућ закључак, из разлога што државе, које се налазе ниже на љествици једнакости, имају већи простор за напредак, па ће свако повећање вриједности ХДИ вишеструко

позитивно дјеловати на развој те државе, а неједнакост ће се значајније смањивати. На основу ових резултата може се извући врло важан закључак, а то је да ће интензивнији привредни развој несумњиво довести до смањења неједнакости, што одбацује Кузњецове тврдње да на нижим нивоима привредног развоја, привредни раст је условљен повећањем неједнакости. Наравно, до таквих ситуација може доћи, и овдје се види додатна вриједност анализе уз помоћ индикатора хуманог развоја, јер говори у прилог томе, да ако је раст свеобухватан, и утиче на повећање нивоа друштвеног развоја, у овом случају мјереног Индексом хуманог развоја, засигурно ће доћи и до смањења неједнакости у држави. Закључци у овом дијелу анализе су посебно интересантни и из разлога што је утврђено да у економијама гдје постоји већа једнакост у расподели дохотка, заиста је забиљежен већи БДП по становнику у ПКМ у просјеку, и да индикатори економије здравља, као што је очекивано трајање живота, број година проведених у болести, ХДИ и стопа смртности дјеце имају боље вриједности. Тиме се потврђују хипотезе X_2 и $X_{2.2}$.

Када је у питању дио истраживања који је спроведен са подацима за Црну Гору и на који се односе хипотезе X_3 , $X_{3.1}$ и $X_{3.2}$, утврђено је да постоји статистички значајан однос и позитивна корелација међу индикаторима тржишта рада (стопе незапослености и дугорочне стопе незапослености) и економске неједнакости (Гини коефицијент). Такав закључак је изузетно користан јер пружа и материјалне доказе да се проблеми неједнаке дистрибуције дохотка не могу смањити уколико се не побољша ситуација на тржишту рада. Неповољна ситуација на тржишту рада указује на структурне проблеме једне привреде који се односе на неусклађеност образовног система са потребама тржишта рада, као и на правне недостатке државе, односно чињеницу да се права радника не поштују, што су значајни проблеми услед којих се знатно успорава развој друштва, а животни стандард погоршава.

На крају емпиријске и теоријске анализе, можемо истаћи да се препоруке по питању побољшања ситуације у области економске неједнакости односе на проширивање доступности програма преквалификације и доквалификације, субвенционисање СДИ само у случају када се нуде плате изнад просјечних или на нивоу просјечне, обавезно побољшање институционалне заштите радника због слабије преговарачке позиције на тржишту рада и смањивање сиве економије. Уз то, кључне дугорочне мјере за смањење економске неједнакости су континуирано унапређење и повећање

доступности квалитетног образовања у држави, уз побољшање здравствених услуга и њихове доступности. Увођење другачијих, директнијих мјера, као што су социјалне пензије, порез на наслијеђену имовину, веће опорезивање дохотка од капитала, прогресивно опорезивање дохотка и друге мјере, зависи од специфичности државе о којој је ријеч, али истовремено и од политика које се спроводе у осталим државама. Стога, питању економске неједнакости се мора приступити не само системски и постепено, већ и на наднационалном нивоу.

Ово истраживање је имало за циљ утврђивање међузависности привредног раста и расподеле друштвеног дохотка, коришћењем математичких модела, ради добијања што потпуније слике о економској стварности. Презентовани закључци, којима су синтетизовано исказани резултати студиозне квантитативне анализе, пружају могућност за продубљенија размишљања о предметној проблематици, интригантној како са теоријског тако и са практичног становишта.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Anand, S., & Segal, P. (2008). "What do we know about global income inequality?" *Journal of Economic Literature*, 46(1), 57-94.
- Alvaredo, F., Assouad, L., & Piketty, T. (2018). Measuring Inequality in the Middle East 1990–2016: The World's Most Unequal Region? *Review of Income and Wealth*, 65(4), 685–711. <https://doi.org/10.1111/roiw.12385>
- Alvaredo, F., Atkinson, A. B., Piketty, T., & Saez, E. (2013). The Top 1 Percent in International and Historical Perspective. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 3–20. <https://doi.org/10.1257/jep.27.3.3>
- Alvaredo, F., Atkinson, A. B., Blanchet, T., Chancel, L., Bauluz, L., Fisher-Post, M., ... & Zucman, G. (2020). *Distributional national accounts guidelines, methods and concepts used in the world inequality database* (Doctoral dissertation, PSE (Paris School of economics)).
- Alvaredo, F., Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2018). The Elephant Curve of Global Inequality and Growth. *AEA Papers and Proceedings*, 108, 103–108. <https://doi.org/10.1257/pandp.20181073>
- Amar, S., & Pratama, I. (2020). Exploring the link between income inequality, poverty reduction and economic growth: An ASEAN perspective. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 11(2), 24-41.
- Amri, K. (2018). Is there causality relationship between economic growth and income inequality?: Panel data evidence from Indonesia. *Eurasian Journal of Economics and Finance*, 6(2), 8-20. DOI: 10.15604/ejef.2018.06.02.002
- Арсиф, М., & Нојковић, А. (2021). Утицај макроекономских кретања и фискалне политике на економску неједнакост. Глас САНУ, 431.
- Atems, B., & Jones, J. (2014). Income inequality and economic growth: a panel VAR approach. *Empirical Economics*, 48(4), 1541–1561. <https://doi.org/10.1007/s00181-014-0841-7>

- Blanchet, T., Fournier, J., & Piketty, T. (2021). Generalized Pareto Curves: Theory and Applications. *Review of Income and Wealth*, 68(1), 263–288.
<https://doi.org/10.1111/roiw.12510>
- Боровић, З., & Ребић, М. (2022). *Економски раст, неједнакост и улога институција*. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет.
- Bellù, L. G., & Liberati, P. (2006). Inequality analysis: The gini index. *Rome*
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic growth* (2nd ed). MIT Press.
- Veisbergs, A. (2005). Ideology in dictionaries—definitions of political terms. In *et al. Symposium on Lexicography XI* (pp. 537-547).
- Voitchovsky, S. (2005). Does the Profile of Income Inequality Matter for Economic Growth? *Journal of Economic Growth*, 10(3), 273–296.
<https://doi.org/10.1007/s10887-005-3535-3>
- Gabaix, X., Lasry, J. M., Lions, P. L., & Moll, B. (2016). The Dynamics of Inequality. *Econometrica*, 84(6), 2071–2111. <https://doi.org/10.3982/ecta13569>
- Galbraith, J. K. (2007). Global inequality and global macroeconomics. *Journal of Policy Modeling*, 29(4), 587–607. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2007.05.008>
- Garbinti, B., Goupille-Lebret, J., & Piketty, T. (2018). Income inequality in France, 1900–2014: Evidence from Distributional National Accounts (DINA). *Journal of Public Economics*, 162, 63–77. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.01.012>
- Ghosh, S. (2020). Impact of economic growth volatility on income inequality: ASEAN experience. *Quality & Quantity*, 54(3), 807–850.
<https://doi.org/10.1007/s11135-019-00960-z>
- Glossary | DataBank. (n.d.).
<https://databank.worldbank.org/metadataglossary/jobs/series/SI.POV.GINI>
- Granger, C. W., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of econometrics*, 2(2), 111-120.

- GuiGa, H. (2012, December 1). *Poverty, Growth and Inequality in Developing Countries*.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/ijefi/issue/31955/351863?publisher=http-www-cag-edu-tr-ilhan-ozturk>
- De Almeida Almeida, V. G. (2019, December 3). *Income inequality and the stabilising role of the tax and transfer system in times of crisis*.
<https://theses.hal.science/tel-03168283/>
- Deaton, A. (2003). Health, inequality, and economic development. *Journal of economic literature*, 41(1), 113-158.
- De Rambures, D. (2015). *The China Development Model*. Palgrave Macmillan.
- Dobson, S., & Ramlogan, C. (2009). Is There an Openness Kuznets Curve? *Kyklos*.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2009.00433.x>
- Ding, X. (2009). "The Socialist Market Economy: China and the World". *Science & Society*. 73 (2): 235–241. doi:10.1521/siso.2009.73.2.235. JSTOR 40404550
- Ekelund R.B., Hébert R.F. (1997). *Povijest ekonomske teorije i metode* (A history of economic theory and method, prijevod). Zagreb: MATE.
- Economic growth and inequality: The Colombian experience, 1930-1990 - ProQuest*. (n.d.).
<https://www.proquest.com/openview/b1d82c5f98ff8d3c77225be1588c1868/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y>
- Ifeakachukwu, N. P. (2020). Globalisation, economic growth and income inequality in Nigeria. *Indian Journal of Human Development*, 14(2), 202–212.
<https://doi.org/10.1177/0973703020948484>
- Johansen, S. (1995) *Likelihood-Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models*, Oxford, 1995; online edn, Oxford Academic,
<https://doi.org/10.1093/0198774508.001.0001>, приступљено 18.07.2024.
- Kuznets, S. (1955). *Economic growth and income inequality*. *American Economic Review*, 45 (1), 1–28.

- Lakner, C., & Milanovic, B. (2016). Global income distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession. *The World Bank Economic Review*, 30(2), 203-232.
- Lyubimov, I. (2017). Income inequality revisited 60 years later: Piketty vs Kuznets. *Russian Journal of Economics*, 3(1), 42–53.
<https://doi.org/10.1016/j.ruje.2017.02.003>
- Mankju N. G. (2004) *Principi ekonomije* (3. izdanje) . (N. Silaški, prev.). Beograd: Ekonomski fakultet Beograd.
- Mankiw N. G., Romer D., & Weil D. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*. 107 (May) :407-437.
- Milanovic, B. (1998). *Income, inequality, and poverty during the transition from planned to market economy* (p. 237). Washington, DC: World Bank.
- Milanović, B. (2016). *Globalna nejednakost: novi pristup za doba globalizacije* (Đ. Tomić, prev.). Novi Sad: Akademska knjiga.
- Milanovic, B. (2016). Income inequality is cyclical. *Nature*, 537(7621), 479–482.
<https://doi.org/10.1038/537479a>
- Milanović, B. (2021). *Kapitalizam, sam: Budućnost sistema koji vlada svetom* (Đ. Tomić, prev.). Novi Sad: Akademska knjiga.
- Milhaupt, C. J., & Zheng, W. (2014). Beyond ownership: State capitalism and the Chinese firm. *Geo. LJ*, 103, 665.
- Monthly Bulletin July 2010*. (2010). The Impact Of The Financial Crisis On The Central And Eastern European Countries. European Central Bank.
- Монстат. (2018). Статистика дохотка и услова живота. *Завод за статистику – Монстат*.
- New twist in the link between inequality and economic development*. (2017). IMF.
<https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2017/05/11/a-new-twist-in-the-link-between-inequality-and-economic-development>

- Novokmet, F., Piketty, T., Li, Y., & Zucman, G. (2018). From Communism to Capitalism: Private versus Public Property and Inequality in China and Russia. *AEA Papers and Proceedings*, 108, 109–113.
<https://doi.org/10.1257/pandp.20181074>
- Pal, P., & Ghosh, J. (2007). Inequality in India: A survey of recent trends.
- Palma, J. G., & Stiglitz, J. E. (2016). Do nations just get the inequality they deserve? The “Palma Ratio” re-examined. In *Inequality and Growth: Patterns and Policy: Volume II: Regions and Regularities* (pp. 35-97). London: Palgrave Macmillan UK.
- Panizza, U. Income Inequality and Economic Growth: Evidence from American Data. *Journal of Economic Growth* 7, 25–41 (2002).
<https://doi.org/10.1023/A:1013414509803>
- Perugini, C., & Martino, G. (2008). Income inequality within European regions: Determinants and Effects on Growth. *Review of Income and Wealth*, 54(3), 373–406. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.2008.00280.x>
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis* (Vol. 9514, pp. 371-413). Cambridge, UK: Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- Piketi, T. (2015). *Kapital u XXI veku* (K. Bojanić, prev.). Novi Sad: Akademska knjiga.
- Piketi, T. (2023). *Kratka istorija jednakosti* (G. Prodanović, prev.). Novi Sad: Akademska knjiga.
- Piketty, T., & Qian, N. (2009). Income Inequality and Progressive Income Taxation in China and India, 1986–2015. *American Economic Journal: Applied Economics*, 1(2), 53–63. <https://doi.org/10.1257/app.1.2.53>
- Piketty, T., & Zucman, G. (2014). Capital is Back: Wealth-Income Ratios in Rich Countries 1700–2010 *. *Quarterly Journal of Economics*, 129(3), 1255–1310.
<https://doi.org/10.1093/qje/qju018>

- Piketty, T., Saez, E., & Stantcheva, S. (2014). Optimal Taxation of Top Labor Incomes: A Tale of Three Elasticities. *American Economic Journal: Economic Policy*, 6(1), 230–271. <https://doi.org/10.1257/pol.6.1.230>
- Popović, N., Radović, M. i Đurašković, J. (2023). The Influence of Labor Market Determinants on Economic Inequality Measured by Gini Coefficient in Montenegro. *Revija za socijalnu politiku*, 30 (2), 203-220. <https://doi.org/10.3935/rsp.v30i2.1980>
- Rajan, R. G., & Zingales, L. (2004). Making Capitalism Work for Everyone. *Journal of Applied Corporate Finance*. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6622.2004.00011.x>
- Ray, D., & Linden, M. (2018). Health, inequality and income: a global study using simultaneous model. *Journal of Economic Structures*, 7(1). <https://doi.org/10.1186/s40008-018-0121-3>
- Reich, R. B. (2011). Community perspective: Widening inequality hurts us all. *Community Investments*, 23(Fall), 17-21.
- Ruiz-Brunschwig, S. (2017, November 15). *The Global Financial Crisis: Impact on Asia and emerging consensus*. Asian Development Bank. <https://www.adb.org/publications/global-financial-crisis-impact-asia-and-emerging-consensus>
- Sazanami, Y. (1995). The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy. A World Bank Policy Research Report. London: Oxford University Press, 1993. xvii, 289 pp. *The Journal of Asian Studies*, 54(1), 184–185. <https://doi.org/10.2307/2058969>
- Sayed, A., & Peng, B. (2020). The income inequality curve in the last 100 years: What happened to the Inverted-U?. *Research in Economics*, 74(1), 63-72.
- Silber, J. (Ed.). (2012). *Handbook of income inequality measurement* (Vol. 71). Springer Science & Business Media.
- Statistics Explained, Еуроустат, 24.7.2024, преузето са https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Main_Page

- Стиглиц, Е. Џ. (2004). *Економија јавног сектора* (1. изд.). (М. Глигоријевић, & В. Глигоријевић, прев.). Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета Универзитета у Београду.
- Stiglic, J. E. (2015). *Velika podela: Društva nejednakosti i šta da radimo sa njima* (I. Pavlović & Lj. Matić, prev.). Novi Sad: Akademska knjiga.
- Stiglic, J. E. (2016). *Evro: Kako zajednička valuta ugrožava budućnost Evrope* (I. Pavlović, prev.). Novi Sad: Akademska knjiga.
- Stiglitz, J. E. (1996). Some lessons from the East Asian Miracle. *World Bank Research Observer*, 11(2), 151–177. <https://doi.org/10.1093/wbro/11.2.151>
- Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W. W. Norton & Company
- Stjepanović, S. (2019, September 25). *Raspodjela bogatstva u svijetu i utjecaj na društvo*. Digitalni Repozitorij Sveučilišta Jurja Dobrile U Puli. <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:5144>
- Times, N. Y. (2011, September 3). Opinion | Jobs Will Follow a Strengthening of the Middle Class. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2011/09/04/opinion/sunday/jobs-will-follow-a-strengthening-of-the-middle-class.html>
- Univerzita Hradec Králové. (2017). *Kuznets hypothesis of income inequality: Empirical evidence from EU*. <https://repozytorium.umk.pl/handle/item/4909>
- Forbes, K. J. (2000). A Reassessment of the Relationship Between Inequality and Growth. *The American Economic Review*, 90(4), 869–887. <https://doi.org/10.1257/aer.90.4.869>
- Fosu, A. K. (2017). Growth, inequality, and poverty reduction in developing countries: Recent global evidence. *Research in Economics*, 71(2), 306–336. <https://doi.org/10.1016/j.rie.2016.05.005>

- Frank, M. W. (2009). Inequality and Growth in the United States: Evidence from a new state-level panel of income inequality measures. *Economic Inquiry*, 47(1), 55-68, <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2008.00122.x>
- Health, Income, and Inequality*. (n.d.). NBER. <https://www.nber.org/reporter/spring-2003/health-income-and-inequality>
- Herzer, D., & Vollmer, S. (2011). Inequality and growth: evidence from panel cointegration. *Journal of Economic Inequality*, 10(4), 489–503. <https://doi.org/10.1007/s10888-011-9171-6>
- How to Fix Economic Inequality?* (2022, September 8). PIIE. <https://www.piie.com/microsites/how-fix-economic-inequality>
- Hsiao, C. (2022). *Analysis of panel data* (No. 64). Cambridge university press.
- Huang, Y., & Leung, Y. (2009). Measuring regional inequality: a comparison of coefficient of variation and Hoover concentration index. *The Open Geography Journal*, 2(1).
- Castelló-Climent, A. (2010). Inequality and growth in advanced economies: an empirical investigation. *Journal of Economic Inequality*, 8(3), 293–321. <https://doi.org/10.1007/s10888-010-9133-4>
- Cini, V., Drvenkar, N., & Marić, J. (2011). Problem raspodjele dohotka i analiza siromaštva republike Hrvatske. *Ekonomski vjesnik*, 24(1).
- Cocozza, M. E., Colabella, M. A., & Spadafora, F. (2011). *The Impact of the Global Crisis on South-Eastern Europe*. International Monetary Fund.
- Chancel, L., & Piketty, T. (2021). Global Income Inequality, 1820–2020: the Persistence and Mutation of Extreme Inequality. *Journal of the European Economic Association*, 19(6), 3025–3062. <https://doi.org/10.1093/jea/jvab047>

- Chia, P. S., Law, S. H., Trinugroho, I., Wiwoho, J., Damayanti, S. M., & Sergi, B. S. (2022). Dynamic linkages among transparency, income inequality and economic growth in developing countries: Evidence from panel vector autoregressive (PVAR) model. *Research in International Business and Finance*, 60, 101599. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2021.101599>
- Šućur, Z. (2021). Dohodovne nejednakosti i redistributivne preferencije u Hrvatskoj i zemljama EU-a: makroanaliza. *Revija za socijalnu politiku*, 28(2), 133-161.
- Qin, D., Cagas, M. A., Ducanes, G., He, X., Li, R., & Liu, S. (2009). Effects of income inequality on China's economic growth. *Journal of Policy Modeling*, 31(1), 69–86. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2008.08.003>
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2010). *The spirit level*. Penguin Books.
- World Inequality Report 2022. (2023, March 13). *The World Inequality Report 2022 presents the most up-to-date & complete data on inequality worldwide*: <https://wir2022.wid.world/>
- World Health Organization: WHO. (2019, May 30). *Social determinants of health*. https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health#tab=tab_1
- Wolde, M., Sera, L., & Merra, T. M. (2022). Causal relationship between income inequality and economic growth in Ethiopia. *Cogent Economics & Finance*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2087299>
- Xie, Y., & Zhou, X. (2014). Income Inequality in Today's China. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(19), 6928-6933

Интернет извори:

- База података Дамодаран, <https://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>, година приступа 2024;
- EBRD – Европска банка за обнову и развој, <https://www.ebrd.com/home>, година приступа 2024;
- Eurostat – Статистичка канцеларија Европске уније, <https://ec.europa.eu/eurostat>, година приступа 2024;

Завод за запошљавање Црне Горе - ЗЗЦГ, <https://www.zzzcg.me/>, година приступа 2024;

Међународна организација рада, *ILO*, <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>, година приступа 2024;

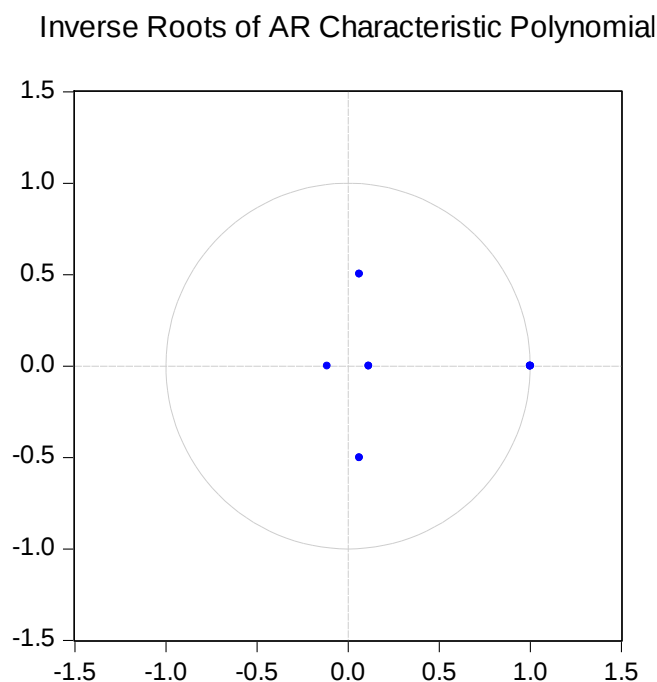
Свјетска база података о неједнакости - *World Inequality Database (WID)*, <https://wid.world/>, година приступа 2024;

Свјетска банка (СБ), <https://www.worldbank.org/en/home>, година приступа 2024;

Управа за статистику Црне Горе (МОНСТАТ), www.monstat.org/cg/, година приступа 2024.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Стабилност панел ВЕЦМ модела Гини коефицијента и БДП-а по становнику за цјелокупни узорак – графикон и табела

Roots of Characteristic Polynomial
 Endogenous variables: GINI_INDEX
 GDP_PER_CAPITA
 Exogenous variables:
 Lag specification: 1 2
 Date: 05/14/24 Time: 15:10

Root	Modulus
1.000212	1.000212
1.000000	1.000000
0.063723 - 0.501537i	0.505569
0.063723 + 0.501537i	0.505569
0.115063	0.115063
-0.113958	0.113958

VEC specification imposes 1 unit root(s).

Прилог 2: Тест аутокорељације у панел ВЕЦМ модела Гини коефицијента и БДП-а по становнику за цјелокупни узорак

VEC Residual Serial Correlation LM
Tests
Null Hypothesis: no serial correlation at
lag order h
Date: 05/14/24 Time: 15:12
Sample: 1995 2022
Included observations: 645

Lags	LM-Stat	Prob
1	11.97095	0.0176
2	7.381959	0.1170
3	26.65046	0.0000

Probs from chi-square with 4 df.

Прилог 3: Декомпозиција варијансе за ВЕЦМ модел Гини коеф. и БДП-а по становнику – Чолески редослед: Гини коефицијент, БДП по становнику

Variance Decomposition of GINI_INDEX:				
Period		S.E.	GINI_INDEX	GDP_PER_CA PITA
1		0.016329	100.0000	0.000000
2		0.022489	99.81435	0.185651
3		0.027046	99.82284	0.177165
4		0.030934	99.71513	0.284869
5		0.034365	99.67468	0.325315
6		0.037411	99.64661	0.353390
7		0.040158	99.59615	0.403853
8		0.042677	99.52776	0.472238
9		0.045008	99.45139	0.548614
10		0.047179	99.36765	0.632351
Variance Decomposition of GDP_PER_CAPITA:				
Period		S.E.	GINI_INDEX	GDP_PER_CA PITA
1		1555.071	0.028084	99.97192
2		2417.596	0.300088	99.69991
3		2877.356	0.785603	99.21440
4		3229.706	0.878882	99.12112
5		3583.610	0.801539	99.19846
6		3928.811	0.712577	99.28742
7		4249.265	0.633877	99.36612
8		4550.925	0.560833	99.43917
9		4841.902	0.496195	99.50381
10		5124.681	0.443597	99.55640
Cholesky Ordering: GINI_INDEX GDP_PER_CAPITA				

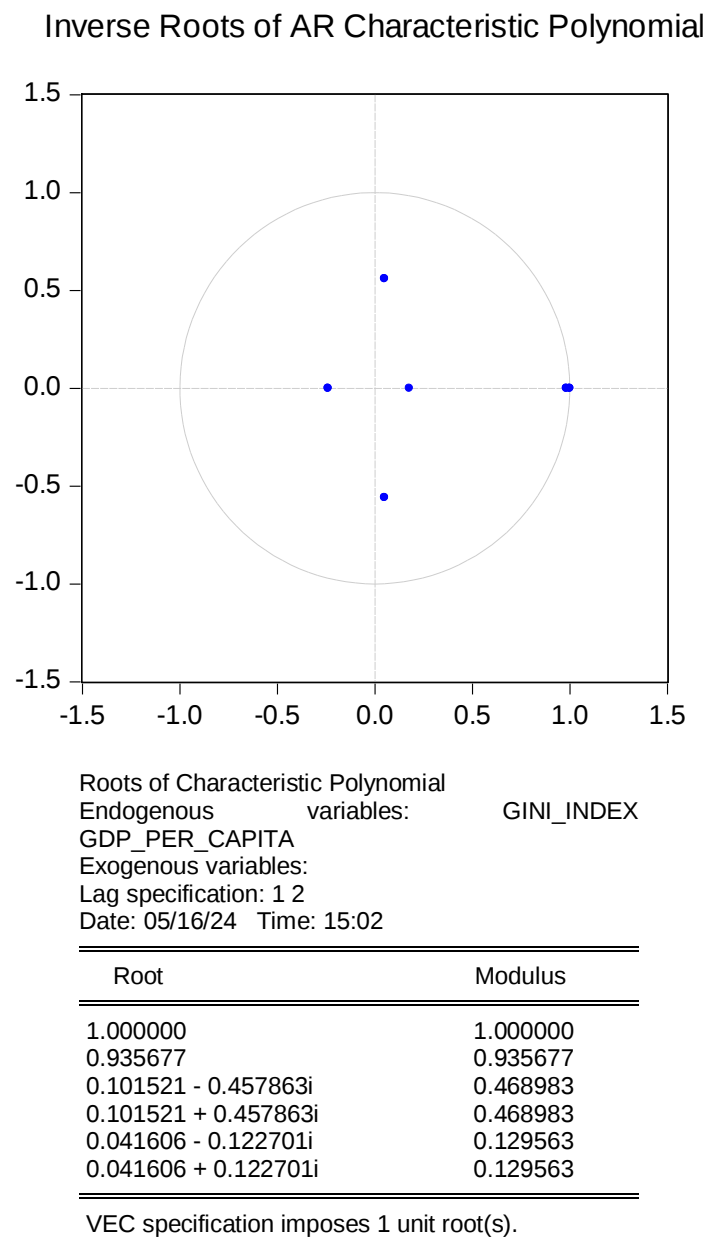
Прилог 4: Оригинални запис панел ВЕЦМ модела у првом подузорку код тестирања хипотеза X_{1t} и $X_{1,t-1}$.

Vector Error Correction Estimates		
Date: 05/16/24 Time: 09:29		
Sample (adjusted): 1998 2022		
Included observations: 395 after adjustments		
Standard errors in () & t-statistics in []		
Cointegrating Eq:	CointEq1	
GINI_INDEX(-1)	1.000000	
GDP_PER_CAPITA(-1)	4.13E-06 (8.6E-07) [4.78498]	
C	-0.525795	
Error Correction:	D(GINI_INDE X)	D(GDP_PER_ CAPITA)
CointEq1	-0.052164 (0.01460) [-3.57379]	6705.382 (1308.34) [5.12512]
D(GINI_INDEX(-1))	-0.065043 (0.04906) [-1.32584]	-18280.05 (4397.30) [-4.15711]
D(GINI_INDEX(-2))	0.024803 (0.04930) [0.50310]	-9032.567 (4419.05) [-2.04401]
D(GDP_PER_CAPITA(-1))	1.64E-06 (5.7E-07) [2.88918]	0.113166 (0.05083) [2.22636]
D(GDP_PER_CAPITA(-2))	-6.86E-07 (6.5E-07) [-1.05487]	-0.282487 (0.05827) [-4.84776]
C	-0.000294 (0.00097) [-0.30314]	645.5807 (86.9449) [7.42517]
R-squared	0.055258	0.155529
Adj. R-squared	0.043115	0.144674
Sum sq. resids	0.118682	9.54E+08
S.E. equation	0.017467	1565.645
F-statistic	4.550508	14.32864
Log likelihood	1041.283	-3463.099
Akaike AIC	-5.241937	17.56506
Schwarz SC	-5.181499	17.62550
Mean dependent	0.000302	573.0443
S.D. dependent	0.017856	1692.885
Determinant resid covariance (dof adj.)	745.4218	
Determinant resid covariance	722.9481	
Log likelihood	-2421.171	
Akaike information criterion	12.32998	
Schwarz criterion	12.47100	

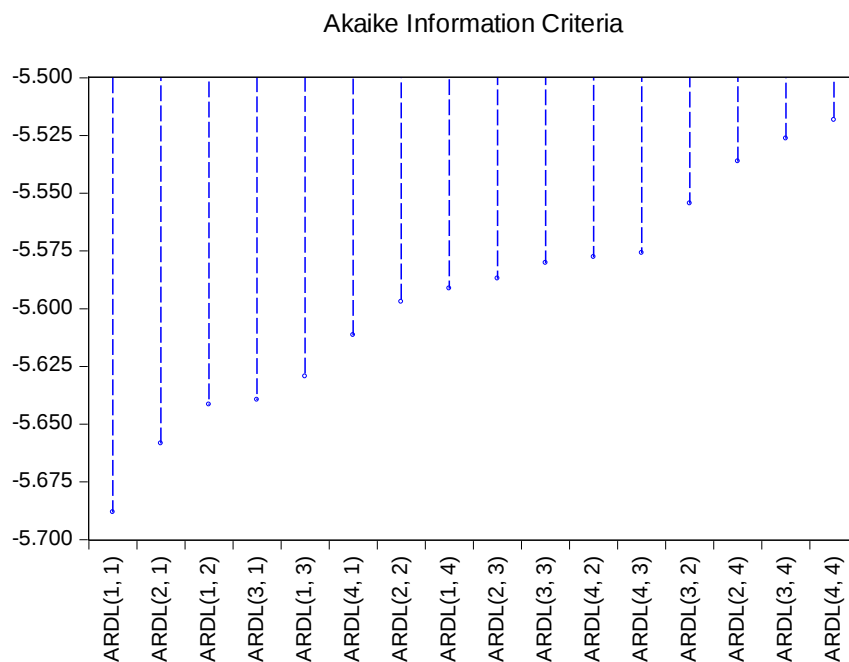
Прилог 5: Оригинални запис панел ВЕЦМ модела у другом подузорку код тестирања хипотеза X1. и X1.1.

Vector Error Correction Estimates		
Date: 05/16/24 Time: 14:57		
Sample (adjusted): 1998 2022		
Included observations: 250 after adjustments		
Standard errors in () & t-statistics in []		
Cointegrating Eq:	CointEq1	
GINI_INDEX(-1)	1.000000	
GDP_PER_CAPITA(-1)	6.59E-07 (1.0E-06) [0.65928]	
C	-0.578040	
Error Correction:	D(GINI_INDE X)	D(GDP_PER_ CAPITA)
CointEq1	-0.060628 (0.02001) [-3.02920]	2679.689 (2165.42) [1.23749]
D(GINI_INDEX(-1))	0.064415 (0.06042) [1.06621]	98.73556 (6536.51) [0.01511]
D(GINI_INDEX(-2))	-0.027325 (0.06332) [-0.43157]	-3552.346 (6850.36) [-0.51856]
D(GDP_PER_CAPITA(-1))	-3.03E-07 (6.0E-07) [-0.50251]	0.216380 (0.06517) [3.32018]
D(GDP_PER_CAPITA(-2))	-6.55E-07 (6.2E-07) [-1.06464]	-0.211571 (0.06656) [-3.17873]
C	0.001504 (0.00092) [1.63133]	405.3236 (99.7560) [4.06315]
R-squared	0.051942	0.072909
Adj. R-squared	0.032514	0.053912
Sum sq. resids	0.045905	5.37E+08
S.E. equation	0.013716	1484.006
F-statistic	2.673636	3.837790
Log likelihood	720.5945	-2177.323
Akaike AIC	-5.716756	17.46659
Schwarz SC	-5.632241	17.55110
Mean dependent	0.001171	421.0841
S.D. dependent	0.013945	1525.702
Determinant resid covariance (dof adj.)	414.3283	
Determinant resid covariance	394.6792	
Log likelihood	-1456.728	
Akaike information criterion	11.76583	
Schwarz criterion	11.96303	

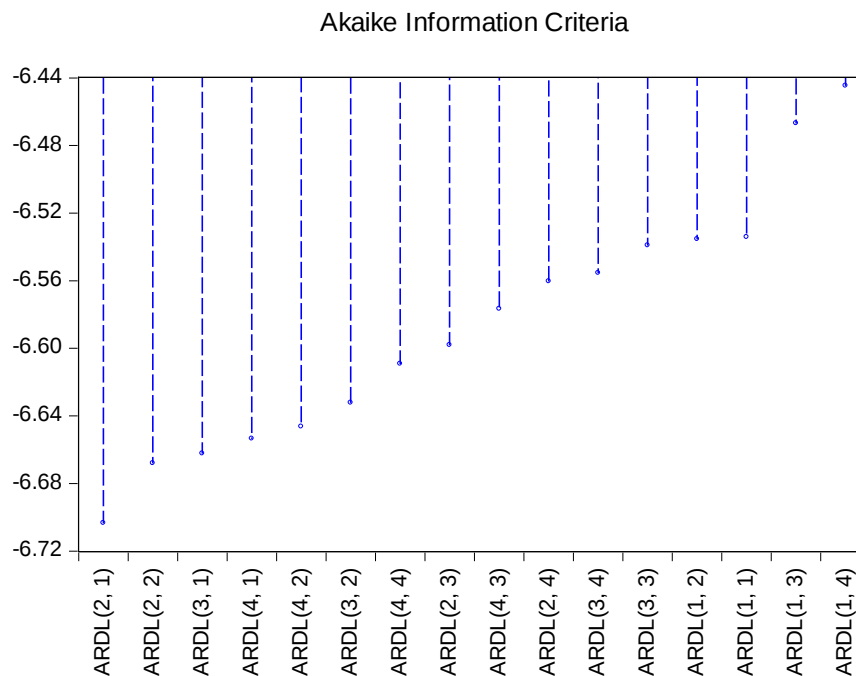
Прилог 6: Стабилност ВЕЦМ модела у првом подузорку – графикон и табела

Прилог 7: Оцјена одговарајућег модела ХДИ индекса и Гини коеф. у подузорку 1

Прилог 8: Оцјена одговарајућег модела ХДИ индекса и Гини коеф. у подузорку 2

Прилог 9: Формула коју користи Еуростат за рачунање Гини коефицијента

$$Gini = \left[\frac{2 \times \sum_{i=first_person}^{last_person} (RB050a_i \times EQ_INC20_i) \times \sum_{i=first_person}^{person_i} RB050a_i - \sum_{i=first_person}^{last_person} ((RB050a_i)^2 \times EQ_INC20_i)}{\sum_{i=first_person}^{last_person} (RB050a_i) \times \sum_{i=first_person}^{last_person} (RB050a_i \times EQ_INC20_i)} \right] - 1 \times 100$$

Коригована тежина просјека (RB050a) представља пондер у формули, док је EQ_INC20_i ознака за уравнотежени расположиви доходак.

Прилог 10: Поступак прерачунавања Гини коефицијента у случају Црне Горе

Гини коефицијент_{2013. метод ЕУ} = Гини коефицијент_{2013. метод СБ} × M;

$$M = 38,5/26,2 = 1,469466$$

Прерачунати Гини коефицијент
(методологија ЕУ)

Оригинални Гини коефицијент
по методологији СБ

2006.	35,9	24,4
2007.	38,8	26,4
2008.	37,2	25,3
2009.	38,8	26,4
2010.	35,7	24,3
2011.	38,1	25,9
2012.	38,9	26,5

Прилог 11: Оцјена одговарајућег модела приликом тестирања треће хипотезе H_3 за
а) модел СН и Гини коефицијента и б) модел ДСН и Гини коефицијента

а)

VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: LOGGINI LOGSN
Exogenous variables: C
Date: 02/21/22 Time: 00:04
Sample: 2006 2020
Included observations: 13

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	36.11188	NA	1.80e-05	-5.247982	-5.161066	-5.265847
1	42.62634	10.02225*	1.25e-05*	-5.634822*	-5.374076*	-5.688417*
2	45.72145	3.809365	1.53e-05	-5.495608	-5.061032	-5.584933

* indicates lag order selected by the criterion
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

б)

VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: LOGGINI LOGDSN
Exogenous variables: C
Date: 02/21/22 Time: 00:15
Sample: 2006 2020
Included observations: 13

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	39.81922	NA*	1.02e-05	-5.818341	-5.731426*	-5.836206
1	44.64327	7.421620	9.13e-06*	-5.945119*	-5.684373	-5.998714*

* indicates lag order selected by the criterion

БИОГРАФИЈА

Немања Поповић је рођен 16.07.1998. године у Подгорици. Основну школу је завршио у Матагужима у Зети, а Средњу економску школу у Подгорици. Економски факултет у Подгорици Универзитета Црне Горе је уписао 2017. године и дипломирао 2020. године, као један од студената са најбољим просјеком у генерацији. Мастер студије уписује исте године на Економском факултету и завршава их 2022. године са просјечном оцјеном 9,93. Мастер тезу је одбранио на тему „Утицај индикатора тржишта рада на економску неједнакост у Црној Гори“. Докторске студије уписује 2022. године, а полазна истраживања брани крајем 2023. године.

Професионалну каријеру започиње на Економском факултету у Подгорици, као сарадник у настави на предметима из области макроекономије. Прије запослења на факултету је прошао програм стручне праксе, финансиран од стране Владе Црне Горе, у компанији „Развршће“, а 2019. године је био учесник Лјетњег студентског програма за рад у Америци. На Економском факултету у Подгорици је ангажован на предметима: Основи економије, Привредни систем, Развој економске мисли, Принципи економије, Економија јавног сектора, Математичка економија, Актуарска математика, Маркетинг услуга, Економија за менаџере. Аутор је бројних научних радова и учесник међународних конференција. Члан је и пројектних тимова на Економском факултету, који се баве пријавом и спровођењем националних и међународних пројеката. Однедавно је и рецензент у часопису Ревивија за социјалну политику, индексираном на ССЦИ листи.

У оквиру Еразмус+ размјена боравио је на значајним европским факултетима: Варшавској школи економије и Универзитету у Коруњи, као гостујући предавач. Био је учесник стартап академија на Универзитету Азурна обала у Француској, а усавршавао се и на Бостон колеџу у Сједињеним Америчким Државама.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Потписан: Немања Поповић

Број индекса: 5/22

ИЗЈАВЉУЈЕМ

Да докторска дисертација под називом

„МЕЋУСОБНА УСЛОВЉЕНОСТ ПРИВРЕДНОГ РАСТА И РАСПОДЕЛЕ ДРУШТВЕНОГ ДОХОТКА“

- представља резултат сопственог истраживачког рада;
- ни у цјелини, ни у дјеловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других установа високог образовања;
- садржи конкретне наведене резултате;
- не вријеђа ауторска права и друга права интелектуалне својине која припадају трећим лицима.

У Подгорици, _____._____.2024.

Потпис докторанда

ИЗЈАВА О ИСТОВЈЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКОГ РАДА

Име и презима аутора: Немања Поповић

Број индекса: 5/22

Студијски програм: Економија

Наслов рада: *МЕЂУСОБНА УСЛОВЉЕНОСТ ПРИВРЕДНОГ РАСТА И
РАСПОДЈЕЛЕ ДРУШТВЕНОГ ДОХОТКА*

Ментор: проф. др Миливоје Радовић

Потписан: Немања Поповић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истовјетна електронској верзији, коју сам предао за објављивање у дигитални архив Универзитета Црне Горе.

Истовремено, изјављујем да дозвољавам објављивање мојих личних података у вези са добијањем академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и мјесто рођења, назив дисертације и датум одбране рада.

У Подгорици, _____. _____. 2024.

Потпис докторанда

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку да у Дигитални архив Универзитета Црне Горе похрани моју докторску дисертацију под насловом: „**Међусобна условљеност привредног раста и расподеле друштвеног дохотка**“, која је моје ауторско дјело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални архив Универзитета Црне Горе могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. **Ауторство - некомерцијално - без прераде**
4. Ауторство - некомерцијално - дијелити под истим условима
5. Ауторство - без прераде
6. Ауторство - дијелити под истим условима.

У Подгорици, _____._____.2024.

Потпис докторанда
